

تصویر ابو عبد الرحمن الحکرمی

حکومتی هندی کورستان

وزارتی دولتی

بازار بهار بهشتی گشتی چاپ بلاک و بنام

زنجیره (٦)

میزبانی

کتابخانه کانی سلیمانی

1900 - 1970

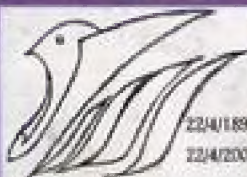

کتابخانه کانی سلیمانی

مارف ناسراو

۲۰۰۰

کتابخانه کانی سلیمانی روزنامه کوری کوری

www.igra.ahlamontada.com

پۆدایەزانیی جۆری کتێب: سەردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

تەسبیل انواع الکتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

پەڕە داخۆد کتێبەکانی مەخسۇف مەراجە: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

www.lqra.ahlamontada.com

www.lqra.ahlamontada.com

لەکتەب (کوردی ، عەرەبی ، فارسی)

حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان

وه‌زاره‌تی پۆشنه‌بیری

به‌پێوه‌به‌رایه‌تی گشتی چاپ و بلاوکردنه‌وه

زنجیره ((٦))

میژووی

کتیبه‌خانه‌کانی سلیمان

١٩٧٠ - ١٩٠٠

مارف ناسراو

٢٠٠٠

لەبلاوكرارهكانى وهزارهتى پۇشنىيرى
بهريوهبهريتى گشتى چاپ و بلاكرهه وه ((زنجيره ٦)) / ٢٠٠٠

ناوى كتيب : ميژوى كتيبخانهكانى سليمانى

بابهت : ميژوو

ناوى نووسهر : مارف ناسراو

كۆمپيوتهر : شادان ئەحمەد / وهزارهتى پۇشنىيرى

مونتاژ و بهرگ : بيستون فهراه

چاپ : چاپخانهى وهزارهتى پۇشنىيرى

چاپى بهرگ : چاپخانهى ههوال

تيراژ : ٥٠٠ دانه

ژمارهى سپاردنى ((١٢١)) ى وهزارهتى پۇشنىيرى سالى ٢٠٠٠ى دراوهتى

نرخى (١٠) ديناره

ديارى وەزارەتى پۇشنىبىرى بۇ پۇشنىبىران

لەيىدى ((۱۰۲)) سالىھى پۇشنامەگەرى كوردىدا ...

بىوارى پۇشنىبىرى لەكۆمەلگادا گرنگىيەكى واى ھەيە كا
پىيويستى بەخزمەتكردن و لالېكردنەو ھەيە .. راستە كۆمەل
كوردەوارى وەك زۆر لەولاتانى ترى دواكەتوو و لەكاروان بەجا
لەھەموو بىوارەكاندا پىيويستىيەكى زۆرى بەئاورلېدانەو ھەيە بەگەرخس
ھەموو تىواناكانە بۇ كورتكردنەو ھەيە مەوداى دواكەتويى لەكارو
گەلانى جىھان لەرەوتى مېژوويىدا ، بەلام بىوارى پۇشنىبىرى زى
لەبىوارەكانى تر پىيويستى بەلالېكردنەو ھەيە ، چۈنكە وەك نووسەر
بەناوبانگى جىھانى دەلېت: ((مروڤ تەنھا بەنان ناڤى)) و تا لەم بىوار
ھەنگاوى يەك لەدوايەك نەنرېت ، كۆمەلگاي ئىمە ھەروا بەدواكەوتو
دەمىنېتەو .. مىللەتانى تر تەنەت دراوسىكانمان زۆر زووتر ھەسنا
بەگرنگى ئەو بىوارە كىردو ھەيە ھەنگاويان ھەلېناو ھەيە .. نەتەر
ئەرمەن زىاتر لەسىسەد سالى پېش ئىمە كەوتوون لەو بىوارەدا
ئىمەى كورد بەھوى نەبوونى قەوارەيەكى سىياسى و دابەشېبو
ولاتەكەمانەو ، زۆر درەنگ كەوتوینەتە خۇمان و لەگەل ئەو ھەش
دلسوزان و خەمخۆران پېش سەد سالىك ئەو پىگايەيان گرتو ھەيە
يەكەم ھەنگاويان ناو ، خىزانى ((بەدرخانىيەكان)) پېشەنگى ئ
كاروانە بوون و لە ((۲۲ / ۴ / ۱۸۹۸)) دا يەكەم ژمارەى پۇشنامە
((كوردستان)) يان بلاو كىردو ھەيە تائىستا ئەو كاروانە لەگەل ھە
ھەورازو نشىويى و ئەرك و ئازارو دېك و دالىكدا ھەر بەردەوامە لەپەر
ئەو پىگا دوورو درېژەدا.

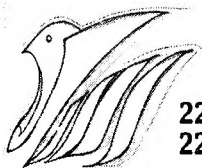
وہزارہتی پۆشنبیری حکومہتی ہەریمی کوردستان ، بە پی
بەرنامەییەکی دارپێژراو، گرنگییەکی زۆری داوە بە بواری پۆشنبیری
کەلتووری و فەرھەنگی و .. ھتد ، بە گۆیرەیی توانا دەسگروێ
نووسەرانی پۆشنبیرانی کردوو و درێغی نەکردوو لە چاپکردن
کۆمەک و یارمەتیدانی پۆشنبیران.

لە یادی سەدو دوو ساڵە پۆژی پۆژنامەگەری کوردیدا
بەرپۆوە بە رایەتی یە کەمان بە نەوازشەو ھەشت بەرھەمی پۆشنبیران
نووسەرانی کوردی کردوو بە دیاری ئەو پۆژە پیرۆزو میژووییە
بە ئومیدی دەوڵە مەندکردنی کتیبخانەیی کوردی .
سوپاسیشمان بۆ چاپخانەیی ((ھەوال)) لە سلێمانی ، کە لە کار
چاپگەریدا ھاوکاری دڵسۆزانەیان کردین .

بەرپۆوە بەرپۆژی گشتی

چاپ و بلاوکردنەو

٢٠٠٠ / ٤ / ٢٢

22/4/1898

22/4/2000

یادی سەدو دوو ساڵە پۆژنامەگەری کوردی

پیشکشہ بہ گیانی نہمران:

- ☐ پیرہ میړد
- ☐ عہ بدو للاً جہوہہر
- ☐ کاکہی فہ للاح
- ☐ مہ حمود خاکی

پیشگیه کی پیویست

ئاشرکرایه میژووی دمست پیکردنی نووسین و تۆمارکردن و هه لکۆلین له سههر بهردو پاشانیش له سههر پیسته. خۆی بۆ خۆی میژووییه کی دیرینی هزاران سال له مه و بهری ههیه به سههران پروانامه دکتۆرا له دانشگا بهرزدهنی دنیا له سههری و گرگیریه بۆ هه موو کاریک مروف که پیی هه لدهستی، وزده تواناو ئه رک و ماندوو بونی ئه وی .. ئه مه ئیتر بیرکردنه وه بی یا کارکردن بۆ ههر شتیک مروف بیهوی بیکات.

به چاوخشاندنیک به میژووی ههره گۆن و دیرینی مروف له چاخه کانی زووده وه بۆمان دهرئه که وی که چون گه یشتوته دۆزینه وه ی پیویستیه کانی ژبانی رۆژانه یان، هه روها زۆر شتی زانراوی وه ک نووسین له سههر بهردو هه لکۆلینی تا گه یشته دۆزینه وه ی چاپ .

"چا پیش میژووی تایبه تی خۆی ههیه یه کی که له ئه نجامه ههره گرنگه کانی په یدابوونی نووسین و دانانی کتیبه له وه ته ی نووسین په یدابووه ئاده میزاد دهستی کردوه به هه نگاوانانی گه وره له مه یدانی به رهو پیش چوونی شارستانه تیا، کتیب بۆته روی ههره گرنگ و بزۆینه ری ههره پیویستی ئه و به رهو پیش چوونه . له سههرده می ئاشوورییه کانه وه کتیب و کتیبخانه په یدا بوون . کتیبی ئه و سههرده مه به بارست گه وره به سهنگ قورس و به ناوه رکۆک بچوک بون — یه کی که جهند ته نه یک ^{هه}؛ گواسته وه ی جهند گالیسکایه کی ده ویست؛ که چی خوینده وه ی به حوچه له وانه بوو تاقه سه عاتی که نه خایه نی — له م ده ویست هه شا کار گه یشت به وه ی دوودانه کتیبی جهند سه ده لاپه ری بی به ئاسانی له پاکه ته شه قارته یه کدا جیگه یان بیته وه ⁽¹⁾"

هه ریق بیرۆزی کتیب و کتیبخانه ده گه یته وه سههر ئه و راپۆرتیه که زانای به نایانگ خوالیخوشبوو شیخ محمه دی خال دهریاره ی نامه خانه و

كتيپ و دەستئوس دەئيت : "لاي مىسرى و هيندى و چينىيەكان كتيپ لە
پەرستگاگاندا دادمراو بە شتيكى پىرۆزو موفەركيان دىزانى — رمسيس —
ي گەورە كە يەكك بوو لە فرعەونەكانى مىسر زۆر كتيپى خوشويستوو
كۆي كردۆتەووە لە كۆشكەگەي خۆيداو خستونىيە ژيەر چاودىرى دوو خوى
خويان — ئووت — و سافرىن" ^(۱) بەمەدا ئەو دەرئەكەوئ كە
دامەزراندنى كتيپخانە دەگەرپتەووە بۆ ھەزاران سال پيش عيسا بەلام ئەوسا
دەسلەتدارو پاشاكان وەك كتيپخانەي تايبەتي خويان لە كۆشكەكانيدا
دەستيان بەسەردا گرتوون ، سەبارەت بە كتيپخانەي گشتيش كە ھەموو
كەس بتوانى ھاتوچۆي بكا ھەر جەنابى شيخ محەمەدى خال لەو
راپورتەداو لە شريئىكى تر دەئيت : "لە كۆتايى سەدەي سويەمي پيش
زايينيدا كە "پيرغام" كتيپخانەيەكي گەورەي گشتى بەناويانگي
دامەزراندو پاشانيش گواستيانەووە بۆ ئەسكەندەريە ئەم كتيپخانەيە بۆ
ھەموو كەسك ھەبوو بچيئە ناوي و بگەرئ و تەماشاي ھەموو ئەو
نووسراوانە بكاو بيان خويئيئەووە." ^(۲)

زانيمان ميژووي كتيپخانەي تايبەتي و كتيپخانەي گشتى لە دنيا
دەگەرپتەووە بۆ ھەزاران سال لەمەوبەر.

لە كوردستانيش بەر لە ھاتنى ئاييني پىرۆزي ئيسلام دەيان بگرە
سەدان پەرستگاوي شويئى تايبەتي ھەبوو بۆ پاراستنى ئەو نووسراوانەي
تياياندا كۆكرابوونەووە ، لە ھەندئ سەرچاودا باس لەو كراوە ئەو
پەرستگاوي شويئانە كاوي و ويئران كراون ھەرچى تيايدا بوو سوتينراو
ھەوتاون پاشان چاريكى ترو بە شيوميەكي تر دەستكرايەووە بە كۆكرەنەو
سەر لە نوئ دەستئوس و نووسراو لەتەك ئەمانەشدا ئەمجارە قورئانى
پىرۆزو ھەموو جۆرە نووسراويكى دييني كە پىرۆزي ئيسلام لە ناوچەكەدا
بلاو بكاووە بەناو خەلكا .

لہو ددمہدا شارمزورور لہ بناری شاخہ کانی خورمالہوہ تا عہرہست
 یہکیک بووہ لہ شاره گہورہکانی ٹہوسای ٹہو قہلہمپروہ بہ دمیان پیای
 زاناو دانای تیادا ہلگہوتوہ بروانہ (معجم البلدان) د کہی یساقووتی
 حہمہوی بہرگی پینجہم لاپہرہ (۲۱۴) چاپی یہکہم ، کہہ چؤن بپاس لہ
 زانیان و گہوردہ پیایوانی ٹیمانداری ٹیسلامی کورد ٹہکا . . . بہلٹ کوردستان
 دمیان کتیبخانہی گہوردہ ددولہمہندی تیادا بوہ ماؤستا مہلا مہحمود
 ٹہحمہد مجہمہد لہو باروہ ددلٹ کہہ : "بہگوپردی سہرچاومپہکی باوہر
 پیکراو — نوہسد سال لہمہویہر کتیبخانہی شاری دیاربہکر ژمارہی
 کتیبہکانی گہیشٹوتہ ملیونیک و جل ہزار کتیبی دہستنس " (۴) تا ٹہو
 کاتہی تاتارو مہغولہکان نہہاتبوونہ سہر کوردستان و ویرانیان نہہکردبوو
 لہ زور. شارو شاروچکہو دئ و کوپرہ نیہہکیشا کتیبخانہی تیادا بوہ ، بہلام
 کہہ ہیرشی ویرانکاری ٹہوان ہاتن ہہموویان سووتاندو فہوتانیان ، بوہہ
 جاریکی تر دیسانہود میرانی بابان کہوتنہوہ خؤ بؤ دووستکردنہوی
 خویندنگاو کتیبخانہ لہ قہلہمپروہدکیاندا "بایہخیکی یہکجار زوریان
 داوہ بہ کردنہوی خویندنگاو کتیبخانہو پہرہپیدانی خویندہواری بہہ
 تاییہت لہسہردہمی سلیمان پاشادا (۱۷۵۰ — ۱۷۵۱) کہہ بہہ ددوری زیرین ناو
 دہبری . کتیبخانہ گہورہکہی قہلاجوالان لہگہل خویندنگا کہہ گوپزرایہوہ
 بؤ مرگہوتی گہوردہ خوالیخوشبوو ماؤستا مجہمہد قزلچی ٹہلٹ
 : "پیکہاتبور لہ چہند ژورینگ بؤ ماؤستا فہقی ییہکان ژووریکی گہوردہش
 تہرخان کرابور بؤ کتیبخانہکہی (۵) .

کہہ چاپخانہش ہاتہ روژہلاتہوہ ہہروہما بہئسانی نہہتوانرا کتیب
 و دہستنس و بہلگہنامہکان چاپ بکریں ، چونکہلہسہرحتاوہ سولتانہکانی
 عوسمانی زور ٹہترسان وسلیان ٹہکردوہ بہتاییہت لہولاتہ موسلمانہکاندا تا
 "کارلہوہش تیپہری سولتانہکان چاپ کردنی کتیبیان بہکشر دادہفا

بەتایبەت کتیبی ئایینی . ھەندیک سەرچاودی تورکی باسی ئەو ھە دەکەن
چۆن سولتان محەمەدی چوارەم — ۱۶۴۸ — ۱۶۸۷ ھەرمانی داوھەموو ئەو
قورئاننەى کابرایەکی ئەوروپایی بە چاپکراوی لەگەڵ خۆی ھیناونیە
ئەستەموڵ تور بدیڤتە ناو دەریاوە، ھەر بە ھەرمانی ئەویش ئەو پیتە
عەربییانەى بە دیاری لە ھینیسسیاوە بۆیان نارد فری دراونەتە ناو
دەریاوە. ^(۱)

سالی ۱۷۸۴ ز کە شاری سلیمانی دروست کرا تەنیا گوندیک کە ناوی
مەلکەندی بوو خۆیندنگایەکی بچووکی تیادابو ، بەلام بە گواستەووی ئەو
خۆیندنگا گەورمییە ھەلا چاولان و کتیبخانە دەولەمەندەکەى بۆ ناو شاری
سلیمانی دروست کردنی ھەردوو ھەیسەری نەقیب و وەسمان پاشا و چەندین
خانی گەوردی بازرگانی سلیمانی لە زۆر پوی ژیانەود پیشکەوت ، کتیبخانە
گەورە دەولەمەندەکەى مزگەوتی گەورە بەناوی کتیبخانەى بابانەکان ناوئرا.
"لەسالی ۱۹۱۹ نزیکەى شەش ھەزار کتیبی زۆر بە نرخ لەو
کتیبخانەى ھەدا کۆبووبۆ ، بەلام لە دواى کارھساتی بەدیل گرتنى "شیخ
مەحمودی نەمر" لە دەرپەندی بازيان و ھاتنى ئینگلیزەکان بۆ سلیمانی ،
ھەرچى کتیبى لەم کتیبخانەى دابوو ھەموویان ھیناوە لە ھەوشەى
مزگەوتى گەورەدا سوتاندىان دوکەل و خولەمیش ھەموو ناوچەکەى
گرتەووە زور بە داخەووە کە ئەم گەنجینەى لەناو چو تەنیا نزیکەى (۴۰۰)
کتیبىك مابوووە کە ئەویش ئیستا زۆریان لە کتیبخانەکەى ئەووقافی
سلیمانیان ^(۲) دیسانەووە لە سالانى جەنگى جیھانى یەكەم بەر لە ھاتنى
ئینگلیز بۆ سلیمانی مامۆستا مەلا مەحمود ئەحمەد ئەلئیت : "خزمانى كاك
ئەحمەدى شیخ ئەم کتیبانەیان دابەش کرد بەسەر خۆیانداو ھەر کتیبىك
بەرگ و دیمەنى جوان بوو بریانەووە بۆ مالى خویان بۆ ئەوودى ، بیان
پاریزن لە دزی و دەست درێژی کۆمەڵیکیش لەو کتیبانە ھەر لە مزگەوتى

گه وره مانه وه: ئەو کتیبانەی رزگار بوون له حوجریه کی بێ ددرگا و پهنجهری شپرو و یران تۆزو خۆلیان لی نیشتبو تا خوا لیخۆشبوو زانای دلسۆزمان شیخ محهمه دی خاڵ سالی ۱۹۴۵ لیژنه یه کی بو دروست کردو سه رزمیرو لیستیان بو کردو هه مویان خسته ناو چهند دۆلابیکی داره وه تا سالی ۱۹۷۹ و جزراتی ئەوقاف و کاروباری ئایینی کتیبخانه ی ئەوقافی مه رکه ی دامه زانندو ئەو کتیبانەی گواسته وه بو ئەو کتیبخانه یه.^(۸)

زۆر جار که باس و خواسی میژووی شاری سلیمانی ئەهاته باس کردن باوکم ئە ی ووت: "ته مهنم دوانزه سیانزه سال بوو زۆر چاک له بیرمه که ئینگلیز هاتنه سلیمانی سواره کانی شیخ هه لاتبون بو شاخ ئیتر ئینگلیزه کان له تۆله ی ئەوه دا ئەکه وتنه گه ران به دوا ی ئەو مالانه دا که له گه ل شیخ دا چوو بوونه شاخ و هه رچی که لوبه ل و ناو مایان هه بوو هه مویان تالان کردو هینایانه به رده م درگای مزگه وتی گه وره و ئاگریان تی به ردا و سووتاندنیان.^(۹)

به م ئاو پر دانه وه میژووییه کورته ی دامه زانندن و په یدا بوونی کتیبخانه له دنیا داو له کوردستان به گشتی و له شاری سلیمانی به تایبه تی که بو یه که مچار کتیبخانه ی تیا دامه زرابی ئەو کتیبخانه گه وره یه قه لاجوالان بوو که له دوا ی دروست کردنی سلیمانی گو یزرایه وه بو مزگه وتی گه وره له گه ل چهند خۆینلنگایه کی تر . یه که م مامۆستا له م مه درسه یه دا درسی ئەوته وه زانای به ناوبانگ شیخ ماری نو دیی بوو هه ر خۆشی سه ره په رشتی ئەو کتیبخانه یه ی کردو وه میرانی بابان له یارمه تی دان و به رده و پێش بردنی ئەم کتیبخانه یه دریغیان نه کردو ه ، بگه ر زیتر بایه خیان پێدا وه ، ته نانته زۆر جار "خه لکیان ناردو ه بو پایته خت و شاره گرنگه کانی ئەو رۆژگاره به مه یه ستی کرین و نوسینه وه ی ده ستنوسی نایاب و پر بایه خ بو کتیبخانه که . چه رچی و پیاوانی نی راوی ئەمان شاره کانی

به غداو موسل و ئهسته مبول و وان و مهككهو مهدينه و شاهيردو ديار به كرو
يه مهن و چه ندين شوييني تر گه پاون و پشكنيويانن بو به دست هيناني
دستنوسي ناياب و بي وينه بو شه كتيبخانه يه گه ورد پيروزي سليماني
(۱۰)

به مه بهستي ئاوردانه وه له ميژووي كتيبخانه گاني شاري سليماني له
سالي ۱۹۰۰ تا ۱۹۷۰ دهستم دايه گه لاله كردن و ئاماده كردني شه ناميلكه يه و
به پيي توانا دهستم كرد به سوراخ و گه پان و پشكنيني لاپه ره كوئه گاني
ئه و چاپكراو و روژنامه و گوڤارانه ي نهوسا دمرچوون و چاپي كه وتن له گه ل
زور كهس له وانه ي خاوهني كتيبخانه بوون و ئه و به پيزانهش كه جي
متمانه و گيرانه وه ي ميژووي نزيكي شاره كه مانن و له ژياندا ماون.

شه ديار يه خنجيلانه يه م پيشكهش كرد به كتيبخانه ي شاره
خوشه ويسته كه م . داواشم له ئيوه ي خويندواراني خوشه ويست نه وديه كه
هه رچي پي بزائن له زانياري زياترو ئه و كه م و كورتiane ي بهر چاوتان
ئه كه وه له ناميلكه يه دا به نوسين ئاگادارم بكه نه وه تا نه گه ر هه ليكي تر
ره خسا بو له چاپدانه وه ي ئه و زانياريانه ئه بهر چاو بگيرين و ناته واوييه كان
راست بكريته وه ، له گه ل داواي ليبوردين له شه ر كه م و كورپيه ك.

مارف ناسراو

سليماني

۱۹۹۹/۳/۲۷

۱- کتیبخانه‌ی مه‌لا علی سه‌حاف

کوتایی سه‌دهی نۆزده‌یه‌م و سه‌ره‌تای سه‌دهی بیستم

مه‌لا علی سه‌حاف له‌ سییه‌کاندا

کتیبخانه‌ی مه‌لا علی سه‌حاف کوتایی سه‌دهی نۆزده‌یه‌م و سه‌ره‌تای سه‌دهی بیستم دامه‌زراوه‌و به‌ناوی مه‌لا علی سه‌حافه‌و به‌ناویانگه‌ به‌ تایبەت له‌ به‌رگ تیگرتن و شیرازو جزو به‌ندکردنی کتیبدا شاره‌زاییه‌کی ته‌واو و بێ وینه‌یان هه‌یه‌ ، ته‌مه‌ش هه‌ر له‌ باپیریانه‌وه‌ که مه‌لا برایی قوله‌ ره‌شی یه‌ وه‌ک ته‌گیرنه‌وه‌" له‌ هه‌موو قه‌له‌مه‌ره‌وی بابان و ئه‌رده‌لاندا که‌سیک نه‌بوه‌ به‌ وینه‌ی مه‌لا برام شاره‌زاو لیته‌اتوو به‌ سه‌لیقه‌ بووینی له‌ شیرازو جزو به‌ندو به‌رگ

تیگرتنی کتییدا به جوانترین شیوه ^(۱۱) " همر هه موو ئهو کتییب و دهست نوس و کهشکۆل و قورئانانی که پاشای بابان دهیناردن بۆ جزو بهندو بهرگ تیگرتن ئهم به شیوهیه کی هیئنده جوان و قهشهنگ دهپرازاندنوه که پاشا تهواو بهم کارهی دلخۆش و سهرسام ئه بوو له دهست رهنگینی مهلا برایم بویه له پاداشتی ئهم کاره پیروزانهدا همر له سهدهتای دروستبوونی شاری سلیمانیهوه سالی ۱۷۸۴ و دوی دروستکردنی ههردوو قهیسهری نهقیب و سمان پاشاو ئهو چهند خانهی دروستکرا بوون ریزی دوکانی دروستکردو دوکانیکی کرده خهلات بۆ مهلا برایم و دئی قولهره شیشی لهسر تاپۆ کرد ئهو دوکانه ئیستا عهبدو للای عهلی برزوی قهسابی تیادایه لهو رۆژهوه تا سالانی هفتاکان به سهدان کتییی نایاب و دانسقهی تیدا بووه لهو رۆژهشهوه ئهم بنه مالهیه ههر به بهرگ تیگرتن و شیرازه و جزو بهندکردنوه خهریک بوون تا ئهمپۆ له سهدهتای دروست بونیوه مهلا عهلی سههره رشتی و به ریوهی ئهبرد تا کو تایی سیهکان به سهدان کتییی فارسی و تورکی و عهره بی و کوردی و هه مو رۆژنامهو گو قاره کانی ئهو سهرده مه له گه ل هه موو کتیبه ئاینیهکان و چهندین کتییی جۆراو جۆرو قورئانی پیروزی تیادا بو ، له م شارهدا ئهم کتیبخانهیه سههرچاوهی ههره گرنگی رۆشنیری بوو پاشان که مهلا عهلی سهحاف له کو تایی سیهکاندا کوچی دواپی کرد "مهلا عهزیز" ^(۱۲) له بهر ئهوهی پیایوکی تا بلیسی زمان شیرین و روخو شبوو خه لکی زۆر تر هاتو چۆیان ئه کرد بۆ کرینی کتییب و رۆژنامهو گو قار ئه مه جگه لهوهی بوخۆشی زۆر دۆستی

روشنبیران و شاعرانی ئەو کاتە بوو من خۆم زۆرجار کۆچکردو
(کامەران موکری) شاعیرم لای مەلا عەزیز ئەبینی . لە کۆتایی
شەسته کاندایێتەر و درە ئەم کتیبخانە یە پیشە ی جزو بەند
شیرازە و بەرگ تیگرتنی فایل و سجلاتی فەرمانگاگان بوو کە مەتر
ئە پەرژایە سەر هینانی کتیب و رۆژنامەو گوڤار ؛ تا بە تەواوی
وازیان لە کتیب فروشتن هینا و زۆتر بە پیشە کە یانەو خەریک
بوون . ئیستا کورەکانی خوالیخۆشبوو مەلا عەزیز هەردوو برا
کاک کامەران و کاک شادمان ئەم شوینە بەرپۆە ئەبەن لە یەکیەک لە
دوکانەکانی بازاری تازە بەرامبەر دوکانە کۆنە کە ی خۆیان .

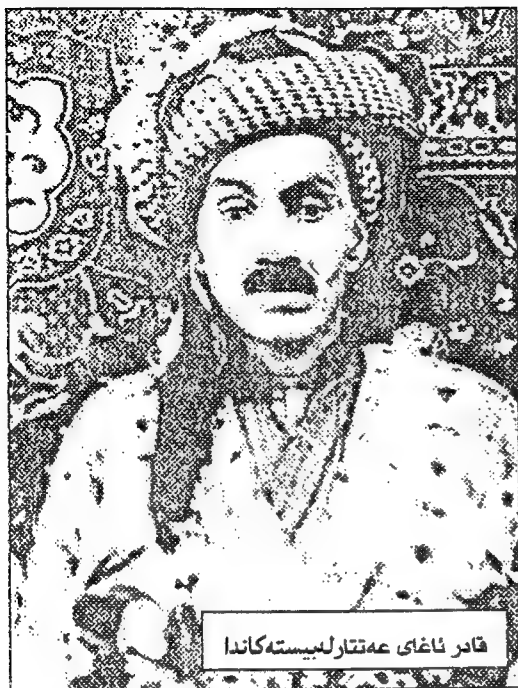
۲- کتیبخانه‌ی قادر ئاغای عه‌تتار^(۱۳)

۱۹۲۰ - ۱۹۶۸

میژووی دانانی و دامه‌زrandنی ئەم دوکانه‌ی قادر ئاغای عه‌تتار به‌ تموای نازاری ، به‌لام له‌ یادمه‌ له‌ ناوه‌ندی شه‌سته‌کاندا که‌ بۆ کرینی کتیب و روژنامه‌و گوڤاره‌ کۆنه‌کان ده‌گه‌رام و ئەچوومه‌ سابونکه‌ران بۆ کتیبخانه‌که‌ی ئەم کاته‌ خۆی ئە‌ی ووت گوایه‌ له‌ سالانی بیستموه‌ ئەم کتیبخانه‌یه‌م هه‌یه‌ له‌ یه‌کده‌ نویسنی کورتدا له‌سه‌ر قادر ئاغای عه‌تتار میژووی دامه‌زrandنی ئەم دوکانه‌ به‌ هه‌له‌ نوسراوه‌ .

خوالیخۆشبوو له‌تیی قه‌مه‌داغی له‌ ژماره‌ (۱۱۰) ی گوڤاری روژنبیری نویی حوزه‌یرانی ۱۹۸۶ دا له‌ لاپه‌ره‌ (۳۶) سالی دروستبونی به‌ سالی (۱۹۴۷) داناوه‌ بۆ سه‌لماندنی ئەم هه‌له‌یه‌ش په‌نای بردۆته‌ به‌ر بایان مه‌لا مه‌حمود که‌زەل و مه‌مه‌د ئەمین په‌باتی که‌ ئاماژه‌یان به‌و ساله‌ کردوه‌ ، ئەم دوو براه‌یه‌ دوا‌ی دووجار گواستنه‌وه‌ی دوکانه‌که‌ی قادر ئاغای عه‌تتارکه‌ بۆ سییه‌م جار له‌ سالی (۱۹۴۷) پێیان زانیوه‌له‌ سابونکه‌ران دایناوه‌و له‌وه‌ی دیویانه‌ دیسانه‌وه‌ هه‌ر کۆچکردو له‌تیی قه‌مه‌داغی بۆ زیتر جه‌خت کردن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ قادر ئاغا کتیب فرۆش نه‌بووه‌ و له‌ سالی ۱۹۴۷ وه‌ وه‌ک عه‌تتاری ورده‌واله‌ فرۆشی عه‌ینک و قه‌له‌م و پاندان و قه‌وان ئەم شاره‌دا بوه‌ بۆیه‌ دیسانه‌وه‌ په‌نای بردۆتموه‌ به‌ر گوایه‌ به‌ به‌لگه‌ هه‌تانه‌ره‌ بۆ سه‌لماندنی راکه‌ی که‌ به‌ ئاماژه‌کردنی قسه‌ی

خوالیخو شـبـو
 ئەحمەد شوکری
 (دشـۆ) کە
 ووتویەتی: "قادر
 ئاغا کتیب فروش
 نەبوە!!" (١٤)
 پیمان بەسەلینئ ،
 ئیتر منیش ناچار
 کەوتە گەڕان و
 سۆراغ لە دوی
 پیاوانی راستگۆ
 متمانه پیکراو بە
 تەمەن و زیرەکی
 شارە کەم تا

قادر ئاغاى عەتتار لەبەستەکاندا

ئەچاوپێکەوتنی کەدا لە گەڵ بەرپێز (عوسمانی حەمە نادر) (١٥) دا
 دانیشتی و فەرموی: "هەردەم کە روژانە ئەچووم بۆ بازار بە
 بەردوکانی قادر ئاغاى عەتتارا رانەبۆردم کە بەرامبەر بازاری
 سەلتە بوو. لە تەنیش مەالی برایم ئەحمەدی پارێزەر کە ئیستا
 (گەلەری زاموایە م. م. ن) لە ئەسحابە سپی ئەودی کە ئەو کاتە لە
 درگانه کەى دا سەرنجی راکیشابووم دێرئ شیعر بوو بە خەتیکی
 شکستەى فارسی جوان نوسرابوو لەسەر وێنەیه کى خۆی کە فیشەکی
 لەخى بەستووەو خەنجەریکیشی کردووە بەبەر پشتی ئەو کە یەروە لە ژوور

سهرییهوه هه‌لیواسیبوو ئهو کاته ته‌مه‌م ههر هه‌شت نۆ سال ده‌بوو له حوچه ده‌خویند بۆیه به‌هینجه‌وه هه‌موو جار که رانه‌بوردم ئه‌م خویندنه‌وه تا وام لیهات به‌ته‌واوی له‌به‌رم کرد تا ئیستاش له یاده‌وه که ئه‌مه‌بوو.

شهرتم عه‌تتار من خو‌شخاطرم خادمی مرگای عبدالقارم (۱۶)

له‌کو‌تایی بیسته‌کانه‌وه و سه‌ره‌تای سیه‌کان دو‌کانه‌که‌ی گواسته‌وه ته‌نیشت حاجی سه‌عیدی خه‌لواچی باوکی کاک کامیل حاجی سه‌عیدی خه‌لواچی له‌شه‌قامی کاوه که ئیستا بازاری زانکویه . بۆ سه‌لماندنێ شوینی دووه‌می دو‌کانه‌که‌ی قادر ئاغای عه‌تتار ههر به‌رپرێز عوسمانی هه‌مه‌نادر فه‌رمووی : "من خۆم چەندین جار کتیی دینیم لی‌کریوه که‌وا بزانی سالی و له‌وه‌وه‌واتر بوو . به‌لام له‌و جی‌گایه‌ی پیشووی که به‌رامبه‌ر بازاری سه‌له‌ته‌بوو نه‌مابو هاته‌به‌ شه‌قامی کاوه ههر ریک ده‌رگای بازاری زانکو جی دو‌کانی ئهو بو ، هه‌موجار خوالی‌خو‌شبو حاجی توفیق له‌وئ ئه‌بینی دانیشتبو (۱۷) "

سالی ۱۹۴۷ قادر ئاغای عه‌تتار دو‌کانه‌که‌ی گواسته‌وه سابونکه‌ران به‌رامبه‌ر پاسه‌کانی ئیستای سابونکه‌رانی تووی مه‌لیک له‌زۆریه‌ی به‌رگی پشته‌وه‌ی گو‌قاری گه‌لاویژدا پروپاگه‌نده‌ی بۆ کراوه که یه‌کی‌ک بووه له‌با‌وه‌ر پینکراوه‌کانی بلا‌و‌کردنه‌وه‌وه‌رو‌شتنی گو‌قاره‌که له‌سه‌لمانی.

راسته قادر ئاغا عه‌تتاری بابه‌تی عه‌ینه‌ک و قه‌وان و قه‌له‌م پاندان و ئهو جو‌ره‌ها شتانه‌بو‌وه‌وه‌و نا‌وه‌وه‌ نا‌وبانگی ده‌ر‌کر‌د‌وه‌.

به لّام له هه مان کاتیشا جوړه ها کتیب و روژنامه و گوڅاره کانی ئو
 سهرده مهی چاپکراون ده فروشت و بلاو ده کرده وه . دیاره قادر ئاغا
 حمزی ته کرد وهک کتیب فروشی ناوی بکهویتنه ناو کتیبخانه هی
 کوردیه وه . به لّام ئو سهرده مه ریژه هی خوینده وار کهم بوو . خه لکی
 ئاسایی ئه ونده پهروشی خویندنه وه نه بوون ؛ بویه بو چند جار ئیک
 له روژنامه کانی ئو سهرده مه دا ئاگاداری بلاو کردوتموه که گوايه
 هه موو جوړه کتیبیکي لا ده ست ده کهوئ . هه ر له سهره تای
 کردنه وهی دوکانه کهی له گه ل عه تاریه کهی کتیب و گوڅاره کانی
 ئو روژگاره شی دانابوو بو فروشتن پروانه ئه م ئاگاداریه ی که بو
 یه که بجا و له یه کهم "روژنامه ی" ^(۱۸) ئه وسای سلیمانیدا بلاوی
 کردوتموه که ئه مه ده قه که یه تی:

اعلان

"انواع کتابی تورکی و عربی و فارسی بوم هاتوه هرکسی طالبه
 مراجعت به دوکانی بنده بکا

عه تار

قادر اغا "

به م ئاگاداریه دا ئه وه مان بو ساغ بووه که یه کهم له سهره تای
 بیسته کانه وه قادر ئاغا کتیبی فروشته وه ، دووه میش له و سالانه دا
 دامه زراوه . بو زیتر سه لاندنی راستی ئه مه فه رمون بزانه هه ر بو
 هه مان مه به ست که چو ن جا رکی تر دیسانه وه بانگهوازی بو کتیب
 فروشته کهی کرده هه ر له "روژنامه کانی" ^(۱۹) ئه وسادا پروانه
 چی نوسراوه :

"تاریخی ئەدەبىي ، اجتماعى ، فنى و رومانى متعدد ھەيە
بە فيأتى اھون ايفروشم اوى طالبھ مراجعت بکا .

عەتتار

قادر اغا"

كەواتە بە بلاو كۆرۈنۈپ يەك لە دواي يەكى ھەردو
ئاگادارىيە كەدا ئۆمەمان بۆ ئاشكرا بوو كە يەكەم لە سەرەتاي
بىستەكانەو قادر ئاغا كىتەبخانەي ھەبوو دوو مەيش وەك وتمان
كىتەيى فروشتو، ئىتر لەو ساوہ تا كۆتايى شەستەكان ئەم
كىتەبخانەيە مابوو.

ئەوانەي كە لەوئ ئەبىنران زاناو ئەدىب و شاعىرو رۆشەنبىرانى
ئەو سەردەمە بون كە نەمران مامۇستايان رەفىق حىلمى سالىح
قەفتان ، شىخ نورى شىخ سالىح ، جەمىل سائىب ، ئەنۋەر سائىب
، مستەفا سائىب ، شىخ مەمەدى خال ، شىخ سەلامى شاعىر
پىرەمىردى نەمرو دەيانى وەك ئىبراھىم ئەحمەد .

وەك ئەگىر نەمرو بە ھەمىشە قەوانەكانى دايكى جەمال و مەلا
كەرىم و سەيىد عەلى ئەسخەرى كوردستانى لىئەدا . ھەموو
رۆژنامەو گوڭارو كىتەبە كۆنەكانى لا دەست ئەكەوت بۆ فروشتى .
ئە كىتەبخانە كەيدا دوو قەنەفەي درىژى بەرامبەر يەك دانابوون بۆ
ئەوانەي لەوئ رۆژنامەيان دەخویندەو ديارە بە پارە دواي
خویندەنۈپ ھەموو رۆژنامەكانى ئەو رۆژەي كە لاي دەست
دەكەوئ بە نرخیكى كەم لە عانەيەك كە چوار فەلس بوو زىاتر

نەبوو خۆ ئەگەر کەسێک کتیبێکی بخواستایە بۆ مالهوه شهوی به
(۱۰) فلس بوو.

هه‌موو جوهره چاویلکەیه‌کی لایه‌ به‌ تاییه‌ت زه‌ره‌بین بۆ کەسێ
چاوی کز بوايه ئەیدایه ده‌ستی و روژنامه‌یه‌کی ئەدایه‌ پیتی ئەووت:
"چۆنه‌ بۆ چاوت ئەتوانی پیتی بخوینیته‌وه‌" من خۆم له‌ نیوان
په‌نجاکانا که‌ ئەچووم روژنامه‌کانی ئەوسا بۆ مامۆستای
خوایه‌خۆشبوو سالخ قه‌فتان وه‌رگرم ئەم فه‌حس و عه‌ینه‌ک
له‌چاوکردنه‌ی خه‌لکم ته‌دی و زۆریش سه‌رقاڵ بوو به‌ چاکردنی قه‌له‌م
پاندانه‌وه‌ چونکه‌ ئەوسا لای ئەو نه‌بوايه‌ کەسێ تر نه‌بوو چاکێ
بکاته‌وه‌ وه‌ک ئەیان ووت: له‌ دوکانه‌که‌ی قادر ئاغای عه‌تتار سه‌ری
کویره‌ ماری تیا ده‌ست ئەکه‌وێ هه‌زار ره‌حه‌ت له‌ گۆری.

۳- دوکانی

ره ئووف ئه فه ندى موساى عه تتار

۱۹۲۲-۳-۹

له سه ره تاي بيسته كانه وه له شاري سليمانى جگه لهو دوو قهيسه ريه گه ره يه به ناوى وه سمان پاشا وه قيه به وه هه بوون چهندين خان و دوکانى ترى نالبه ندو مسگهرو خومچى و ئاسنگهرو هه بوون بو ئالو گوپر کردنى كه لو په له كانيان بازرگانى ئه وسا هامووشو وسهردانى ئه م قهيسه ريه وه بازاروو دوكانه كانيان ئه كرد، زۆرينه ي بازرگانه كانى ئه و كاته له م دوو قهيسه ريه دا كو بوو بوونه وه عه تتار باشى ئه و روژگاره بوون، زۆريش سه ره به ست بوون له كرين و فروشتنى شته كانيان، بو هه م شتيك فروشتنى هه بوايه له دوكانه كه ياندا دايان ئه نا بو فروشتن، ئه و بابه تانه ي ئه وسا لايان ده ست ئه كه موت هه م له كلافه ي ده زوى به غداو ده زوى سنجاق و صابونى ره قى و خه نه و سمه و ئالته و زه رده چه وه، دوكانه كانيان پى سيخناخ كردبو ئه وه ي كه يه كجار سه ره نجى راته كيشا له و روژگاره تاريك و نه خوينه وه ارييه دا ريزه كتيب بوو له شوينيكي تاي به ت له سه ر ره فه و به ته نا فا هه لو اسرا بوو بو فروشتن. كه ئه و يش دوكانى قاراغاي عه تتار بوو وه ك له سه ره تاي ئه م كتيبه دا باسكرا به رامبه ر بازاري سه لته لاي مالى برايم ئه حمه د كه ئيستا گه له رى زاموايه به لى له و روژگاره دا بوچه ند جاريك وه باسكرا وه قادر ئاغا

بانگهوازی بلاوکردۆتموه که گوايه کتیبی چاک و زۆری هیناوه و لای
 ئەم دەست ئەکھوی. هەر لە دواي گهراڤان و سۆراخ بو زیاتر
 رۆشنایی و ساغکردنهوی میژووی کتیبخانه کان لهو رۆژگاره دا له
 ۱۹۲۲/۳/۹ واته رێک دواي ۳ مانگ و چهند رۆژێک پیاویکی
 عهره بی خه لکی شاری موسڵ به ناوی ره ئوفه ئەفەندی موسڵی یهوه
 له هه مان رۆژنامه دا^(۲۰) دوا به دواي بانگهوازه کهی قادر ئاغای
 عهتتار ئەمیش ئەم ئاگاداریه بهم شیوه یه بلاوده کاتهوه. (رساله
 دینییه له لایهن زیوه ر افندی معلم مکتب نمونه سعادت رساله
 یه کی دینییه به کوردی ترجمه کراوه، قیمت نسخه یه کی هشت انايه
 کسی ارزووی هبی مراجعت بدکانی روف افندی موصلی عهتتار
 بکات) که واته بهم ئاگادارییهی سه ره وه دا که بلاو کراوه ته وه کاتی
 خۆی بۆمان ئاشکرا ئەبی ئه و کاته له شاری سلیمانی چه ندين
 دوکانی چه په ک و لا که نار هه بووه له پال سه رقائی فروشتنی ورده
 والا دا - کتیبیشیان - فروشتوه که ئەمه ش لایه نی به پیره وه
 چونی خوینده واری و روی گهشی شارستانی ئەم شاره ده رده خه ن له و
 رۆژگاره تاریک و دوا که و ته وه دا، بۆیه جی ی خۆی بو ناوی ئەم
 دوکانانه بخرمه ناو میژووی کتیبخانه ی شاری سلیمانیه وه.

۴- دوکانی حه‌ماغای عه‌تتار

۱۹۲۲-۱۹۴۳

وتمان زۆرسون ئهو دوکانانه‌ی عه‌تتاری فرۆشبون له پالیا کتیبیشیان ده‌فرۆشت ؛ دیاره ئهو روژانه پیشبرکی یه‌کتریان کردوه له‌بره‌و به‌ زۆرتر فرۆشتن وه‌ک زانیمان ته‌نیا نه‌قیب و وه‌سمان پاشا جیی ئهم عه‌تتارانه‌ بوه‌ بۆیه‌ که‌ سه‌رنجمان دا پیاویکی تر به‌ناوی محمه‌د ئاغای عه‌تتار ، به‌لام ئهم شوینی خۆی دیاری کردوه‌ که‌ له‌ قه‌یسهری نه‌قیبه‌ ، ئه‌وه‌تا له‌ روژنامه‌ی ^(۲۱) ئهو کاته‌ که‌ ده‌رچوه‌ ئهمیش بانگه‌وازی بۆ بلاو کردۆته‌وه‌ که‌ کتیب فرۆشه‌

"بعضی کتیب مفیدم له‌ بغدادوه‌ هیناوه‌"

اوانه‌ طالبن مراجعت بفرمون نوع و فیاتی

عرضتان اکری و ای بینن له‌ قیصری نقیب

عه‌تتار : محمه‌د اغا

دیاره ئهو کاته‌ له‌ سلیمانی ئهم چه‌شنه‌ دوکانانه‌ زۆرسون زۆریشیان هه‌ر به‌به‌رده‌وامی له‌به‌ره‌و پیشچونا بوه‌ حه‌ماغای عه‌تتار که‌ پاشان گواستۆتیوه‌ بۆ به‌رامبه‌ر خویندنگای فه‌یسه‌لییه‌ی ئه‌وسا واته‌ یه‌کدوو دوکان سه‌رو گازی نوێ شه‌عب به‌رامبه‌ر بازاری عه‌سری ئه‌مه‌ش له‌و نامه‌ به‌رزه‌ به‌ناوبانگه‌ی (گۆران)ی شاعیردا که‌ به‌ میژووی ۱۹۳۲/۴/۴ ناردویه‌تی بۆ پیره‌می‌رد که‌ ئهو سالانه‌ پیره‌می‌ردو عه‌بدو له‌واحید نوری و شیخ نوری

شیخ صالح و دهیان منهوهر و روشنبیری ئەو رۆژگاره له دوکانی
 حەماغای عەتتار ئەببیران جا گۆران له نامە کەدا ئەلیت: (
 استادى محترم: رەنگە لە بیریشتان چووبیت: هاوینی رابردو و لە
 دوکانی حەماغای عەطار بە ملاقاتیکى بچوکتان فەیضی گەورەم
 چنگ کەوت) دیسانەو بەرای خوشەوێستم کاک ئەژی گۆران ووتی:
 "چەندین جار لە گەڵ باوکمانا واتا (گۆران) ی شاعیر ئەى بردین بۆ
 وکانی حەماغای عەتار بۆ کپینی دەفتەر و قەلەم و پێداویستی
 خوێندنگا کە دیتە بیرم چاک لە پۆلی سییەمى سەرەتایی بووم
 هەروا ئەمپروانی و سەرنجی بەردەم جابخانە کەم ئەدا ریزە کتیبیک
 هەلواسرابوو ئەم دوکانەش پێیان ئەووت بوغازەى حەماغای
 عەتتار یانی (کۆگای حەماغای عەتتار) کە جگە لە کتیب
 فرۆشتن پانتۆل و کراس و بۆینباخ و عەترو وردە و لاى تری تیا
 دەفرۆشرا).

کە زیاتر سۆراغم کرد و تێیان تا سالی ١٩٤٣ ئەم دوکانە
 هەبوو، بەلام بە مائاوايي حەماغای عەتتار دوکانە کەش نەما.

۵- حوجره که ی مه لا نه جمه دین (۲۲)

یا "قوتابخانه ی که شتی نوح"

که دواتر بو به کتیبخانه ی که شتی نوح

خوالیخو شبوو ماموستا نه جمه دین مه لا سالی ۱۹۲۶ بهرانبهر
 کۆشکه که ی توفیق قهزاز خوار مالی ئهوسای خوالیخو شبو بابا
 عه لی شیخ مه حمود ، له دوکانیکی چه په کی بچو کدا حوجره یه کی
 کرده وه بو ئه وه ی مندا لان فیتری خویندن بکا . ئه وه ی جیی سه رنج
 بوو له حوجره که دا گو شه یه کی خنجیلانه ی بچوو کی ته رخان کرد بوو
 بو کتیب و رۆژنامه و گو قاره کانی ئهوسا ئه ریش بریتی بوو له چه ند
 ره فیه کی په ربوتی ته خته ی خوارو خیچ رۆژنامه و کتیبه کانی له سه ر
 ریز کرد بوو بو فروشتن و له وانه رۆژنامه ی ژیان پیشکه وتن و زاری
 کرمانجی کتیبه کۆنه کان و ده ستنوس و که شکۆلی نایاب به
 مه به ستی هه م خزمه تکردنیی ئه ده بیاتی کوردی و له م لاشه وه بو
 بژیوی ژیا نی خۆی . نه جمه دین مه لا به ده یان دیوانی شیعی
 شاعیرانی له فهوتان رزگار کرد له رتی نووسینه وه ی به ده ست و
 خته جوانه ره نگینه که ی به نرخیکی گونجاوی هه رزان ئه ی
 فروشتنه وه به وانه ی که دا وایان لی کرد بو به تایبه ت دیوانی
 هه مدی به ئی صاحبقران ^(۲۳) مه ولویه نالی ^(۲۴) ، سالم ، کوردی
 هتد به راستی نه جمه دین مه لا سه وچا وه یه کی ده وئه مه ندی

که له پوری نه تهوایه تیمانبوو جگه لهووی بۆ خوشی پیاوێکی کورد
پهروهرو پاسهوانیکی دلسۆزی تهده بیاتی کوردی بوو .

ماموستا مهلا نهجهمدین - نهووزی ۱۹۶۸

له دوای سالانی چلهوه ههکانه که ی با بلێن هوجره که ی
گواستهوه بۆ ئهو کۆلانه ی نهیستای ته نهیشت کتیبخانه ی سلیمانی
که نه چیتسهوه سه ره شه قامی سابونکهران لهویش دیسانهوه
هوجره که ی بۆ جاری تر کردوه به جیگای ده رهن وتنهوه ی مه لالن .

پاشان له سهره تاي په نجاكانا هه مان حو جره ی به هه مو تاق و ره فهور
میرو کورسیه وه گواسته وه سهر شه قامی سابونکهران بهرامبهر
توونی گهرماوی موفتی به لام ته مجاره دهرس وتنه وهی به گهروره وهك
گریکارو کاسبکارو نهوانه ی به روژدا خریکبون به کارکردنه وه
شهوانه لای نهو نه یاخویند له نیوان په نجاکانیشتا دهرسی تایبه تی
فارسیشی بهوانه نهوتنه وه كه حلزبان له فیبرونی زمانی فارسی بوو
مهلا نه جمه دین یه کیك بو له روژنامه نوسه گانی نهوسای روژنامه ی
(ژین) و گوښه ی تایبه تی هه بوو وهك "چیرۆکی منالان" ^(۲۵) به
دریژای ژبانی خهریکی نویسنه وهی چیرۆك و سهر گوزشته و
په خشان و هونراوه پهنه د و وتاری كومه لایه تی و میژووی و
روونکردنه وهی كتیب و نویسنه وهی ده ستنوسه كونه كان میژووی
ژبانی سه دان شاعیری كوردی له سهر لاپه ره ی روژنامه ی (ژین)
بلاو كردنه وه مهلا نه جمه دین هیچ كتیبی چاپكراوی خوی نه بوه ،
به لام وهك نامه زه مان بو كرد به سه دان كه شكول و دیوانی
شاعیرانی به ده ست و خامه رهنگینه كه ی نویسه وهو بلاو كرده وه كه
خوی بو خوی وهك ده زگایه کی چاپ و بلاو كرده وهی نهو روژگاره
وابوو .

نه مهش خزمه تی کی یه كجار زوری سامانی روښنبیری
نه ته وایه تیمانه له فهورتان و ون هون پاراستوونی و چه ندین
كه شكولئ نایاب و دانسقه له پاشی به جیماوه كهوته لای زانای
خوالیخوښبوو شیخ محمه دی خال كه كتیبخانه ی كوردیانی پی
دهوله مند بووه وه له هه مان كاتا سهرچاوه یه کی گرنه گ و پر

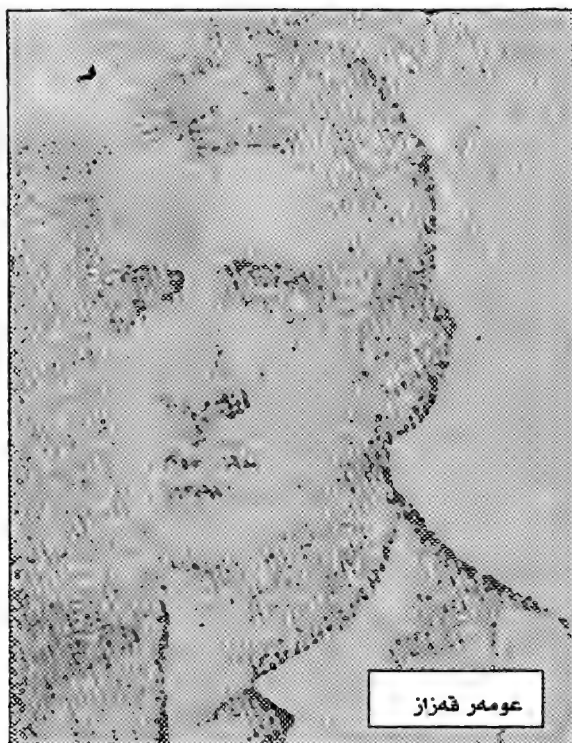
بایه خی دهوله مهندي بو ته مړوی لهوانه ی لیځکولینه وهی ته ده بی
ته نجام ده دن . زور کس له م شاره دا که شکولی ده ستنوسی
ماموستا نه جمه دین یان لایه لهو قوتا بخانه یه ی ناوی نابو (که شتی
نوح) به همزاران پلهو پایه ی بهرزی کومه لایه تی بو پیځه یان دین ،
دوای مالئاوایی کردن چند بهرهمی خوی بو به جی هیشتو وین
لهوانه (که شتی نوح) که ماموستا ساجید ئاواره له سالی ۱۹۶۸
دا چاپ و بلاوی کرده وه وه نه بی حویره که ی مه لا نه جمه دین له
"قه لهنده رخانه که ی" پیره میړدی نه مر که متربی .. نا به لکو به ده یان
منه وه رویان تی ته کردو لای داده نیشتن و مشتو مړی و یژه وی
شیعرو ته ده بیاتیان ته کرد لهوانه شیخ محمده دی خال ره مزی مه لا
مارف زیوه ر بیخودی شاعیر عارف قاپره ش و گه لیکی تر .
جارو باریش ر ژژنامه نویسانی ر ژژه لاتی و بیانی سهردانیان ته کرد بو
وهرگرتنی زانیاری . له وهی جیی داخ بوو دوای چند ر ژژیک به
مردنی زانراو تهرمه که ی به شیوه یه کی سهرسام هاته پی شچاو و
هموو لهوانه ی لهوی بون دلته نگ و مات راوه ستابوون بهرام بهر به
حویره که ی .

۶- دوکانی عومەر قهراز

۱۹۵۰ - ۱۹۲۷

له نیوان
ههردوو
سینه‌مای
ره‌شیدو
سیروانی
نیستادا که
ههردوو
شه‌قامی
مه‌ول‌هوی و
بیکه‌س به یه‌ک
ئه‌گه‌یه‌نی له
گوشه‌ی
خواره‌وی ژێر
ده‌بۆکه له
شوینی نیستای

چیشته‌خانه‌ی ره‌نگین له دوکانیکی لاکیشه‌ییدا هه‌موو باب‌ه‌ته‌کانی
ورده‌وال‌افروشی ئهو کاته وه‌ک بۆینباغ و کراس و پانتۆل و عینه‌ک
و قه‌وان و گه‌لی شتی تر له‌م باب‌ه‌تانه له لایکی دوو‌کانه‌که‌شیا
هه‌موو ئهو چاپ‌کراوانه‌ی ئه‌مسا هه‌بوون له‌سه‌ر چه‌ند ره‌فه‌یه‌ک ریز

کراپوون رۆژنامەو گوڤاره کانی ئەو کاتەش ھەموویانی ھەبوو لە ھەمووی سەیرتر گرامە فۆنیکی گەورە کە ھەمیشە قەوانی تورکی و عەرەبی لێ ئەدا لێرەدا ناماژە بۆ چاپی کەوتنیکی تر ئەکەم لە گەڵ بەرپز عوسمانی ھەمە نادر^(۲۶) کە دەلیت "ھیندە قەوانی تورکی و عەرەبی لێ ئەدا خەلکە کە لەلاو جاروبار گائەیان پسی دەکردو ئەیان وت رەنگە بۆ ئابرو بردن ئەم کارە بکات" دیارە ئوسا خەلکی رانەھاتبوون گوێ بگرن لە تورکی و عەرەبی بۆیە ھەر لە سالانی سیدا کۆمەلێ لە لاوانی خوین گەرم ھەرچی قەوانی تورکی و عەرەبی لێداو گرام و قەوانیان شکاندو عومەر قەزایش لەم شکاندنەدا بەر کەوتو ھەر بۆیە ئەجارە پەلی گۆرانی بیژی بەناوبانگ مەلا کەرمی گرتو ھو بردویتی بۆ بەغداو چەند گۆرانیەکی بۆ تۆمار کردو ھەک لە چاپی کەوتنی کدا کە مامۆستا کەمال رەوف عەمەد لە گەلیدا کردویتی و باسی ئەو گۆرانی تۆمارکردنە ئەکا . بەلێ (عومەر قەزاز) ھەمیشە لە گەڵ گۆرانکاری سەردەم بو ھو ھەزی بە بابەتی نوێ کردو ھو بۆیە ئیتەر لە سالی ۱۹۴۰ بە تەواویتی دوکانە کە کرد بە کتیبخانە یەک و بوبە باو ھەپینکراوی ئوسای گوڤاری گەلاوێژ لە سلیمانی بۆ بلاو کردن ھو دابەش کردنی گوڤارە کە ھەر لە پشیتی بەرگی گەلاوێژدا و نوسراو ھو لای عومەر قەزازو برایی مەلا مارف دەفرۆشتری ئەم پیاو ھەک و تمان زۆر ھەزی لەدا ھینان کردو ھە گەڵ بەرپو ھەردنی کتیبخانە کە لە گەڵ رەمزی قەزاز^(۲۷) ریک ئەکەون بۆ ھینانی سینەمایەک بۆ شاری سلیمانی لە سالی ۱۹۴۲ ماکی نە یەکی

سینه‌مایان هی‌ناو بهرام‌بهر به گه‌راجی جه‌مه‌ی فهره‌جه فهنی ههر
ریک بهرام‌بهر ده‌رگای ئیستای بازاری "راپهرین" کردیانوه له
سالی ۱۹۴۵ دا ره‌مزی قه‌زاز جیا بووه و سینه‌ماکه‌ی برده
سابونکهران له‌وبهر مزگه‌وتی سه‌ی حه‌سه‌ن^(۲۸).

ئیت‌ر عومهر قه‌زاز به ته‌واوی خو‌ی بو کتیب‌خانه‌که ته‌رخان
کرد و هاتوچو‌ی به‌غدا‌ی ته‌کرد بو کتیب هی‌نان هه‌موو ئه‌و
نوسراوانه‌ی ئه‌و کاته چاپ ته‌کرا له کتیب و روژنامه‌و گو‌قار لای
ئه‌و ده‌ست ته‌که‌وت تا له سالی ۱۹۵۰ دا وازی له کتیب‌خانه هی‌ناو
بو یه‌که‌بجار کارگه‌ی سو‌ده‌و سی‌فو‌نی هی‌نایه سلیمانی به‌لام
دو‌کانه‌که‌ی گواسته‌وه شه‌قامی بی‌کس ته‌نیشته ده‌رگای ئیستای
بازاری راپهرین له سه‌ره‌تای شه‌سته‌کانیشه‌وه وازی له‌میش هی‌ناو
ریژو دو‌کانی له‌شه‌قامی سابونکهران گرت و کردی به کارگه‌ی
چلوره‌که ته‌میش ههر یه‌که‌م جار بو هاته سلیمانی کو‌مه‌لی
عاریانه‌ی رازاوه‌ی جوانی قه‌شه‌نگی بو دروست کرد و به کوچه‌و
کو‌لانی شه‌قامه‌کانی شاردا ئه‌سورانه‌و هواریان ته‌کرد (ئایس
کریم - چلوره - هتد...)

عومهر قه‌زاز له شاری سلیمانی له دایک بووه له سالی
۱۹۰۵ له سالی ۱۹۸۴ کو‌چی دوا‌یی کردوه.

۷- کتیبخانه‌ی کۆمه‌لی زانستی کوردان

له حوزحیرانی ۱۹۳۰ - ۱۹۳۸

دامه‌زراندنی کۆمه‌لی زانستی کوردان له لایهن رۆشنبیران و پیاو ماقولان و سه‌رۆك عه‌شایری دلسوزو خه‌لكی شاره‌وه بوو كه ئه‌ویش له كۆبونوئه‌یه‌كی گه‌وره‌دا رێكه‌وتن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی به‌ ئیمزای ئهم سێ كه‌سه ۱- ماسف به‌گی فایه‌ق به‌گ ۲- توفیق ره‌فیق پارێزه‌ر ۳- ره‌مزی حاجی فه‌تاح .

داوایه پیشكه‌ش به‌ وه‌زیری ناوخۆ بکړی بۆ وه‌رگرتنی مۆله‌تی کردنه‌وه‌ی "کۆمه‌لی زانستی کوردان" كه ئه‌ویش یاسای تایبه‌تی له‌سه‌ر ده‌رچوو بوو له‌ ساڵی ۱۹۲۲ دا پێگه‌ درابوو به‌ کردنه‌وه‌ی ئهم جوړه کۆمه‌لانه له ۲۴/۱/۱۹۲۶ به‌ نوسراوی ژماره (۲۵۷۱) ره‌زامه‌ندی وه‌زیری ناوخۆ وه‌رگیراو مۆله‌تیان پێ دا كه (کۆمه‌لی زانستی کوردان) بکه‌نه‌وه^(۲۹)

ئیت له‌و رۆژه‌وه زۆر چالاكانه كه‌وتنه‌ جموجوول یه‌كه‌م ئیش كۆکردنه‌وه‌ی پاره‌و یارمه‌تی بوو بۆ کۆمه‌ل كه‌ په‌یتا په‌یتا روژنامه‌ی ژيان^(۳۰) لیستی ئه‌و ناوانه‌ی بلاو ده‌کرده‌وه كه یارمه‌تیان داوه له (۹) لیستی یه‌ك به‌ دوا یه‌كدا له ژيان بلاو کرانه‌وه دووهم چالاکی کۆمه‌لی زانستی کوردان بانگه‌وازیك بۆ دامه‌زراندنی کۆمه‌لی بژاری کوردی كه نیاز له‌م کۆمه‌لی بژاره ئه‌وه‌بوو گه‌شه به‌ زمانی کوردی بده‌ن و بکه‌ونه‌ بژارکردنی وشه‌ی بێگانه له‌ زمانی کوردیدا "نوسینی کوردی په‌تی به‌رو پێ بده‌ن،

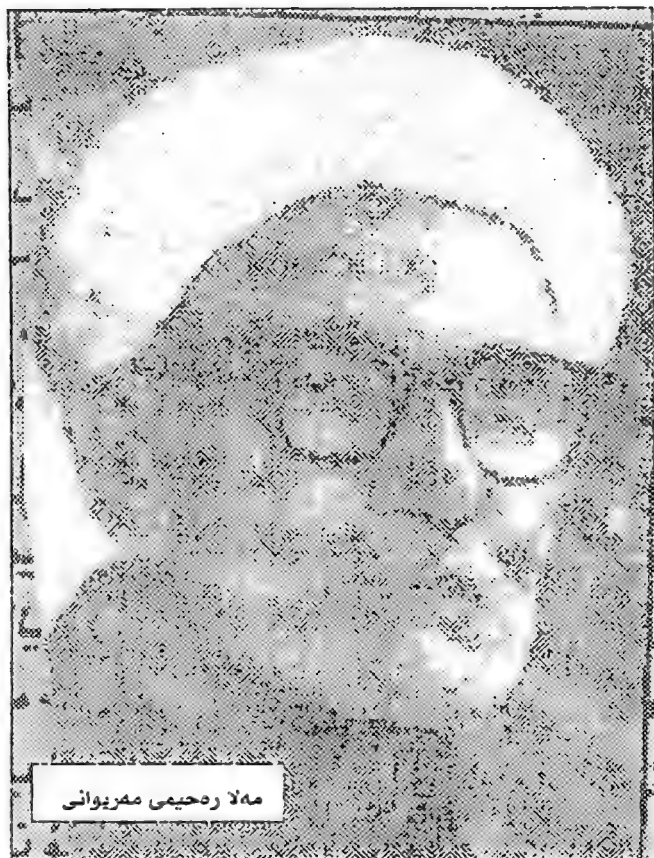
به لām ئەم کۆمه‌لی بژاره تەمه‌نی کورت بوو هه‌رزوو نه‌ما. سییه‌م چالاکی هه‌ولدان بوو کێپینی چاپخانه‌یه‌ک که بوو بووه خولیای هه‌موان به تایبه‌تی پیره‌مێردو ره‌فیق هیلمی بۆیه کهوتنه بانگه‌واز و ئاگاداری بلاوکردنه‌وه بوو کۆکردنه‌وه‌ی پاره تا چاپخانه‌یه‌کی پی بکرن. ئەوه‌بوو پاره‌یه‌کی باشی بوو کۆکرایه‌وه به‌لām به داخه‌وه ئەمیش کۆمه‌لی گێو گرتی هاته‌ی و نه‌توانرا بیکرن. چواره‌م کردنه‌وه‌ی خۆیندنگایه‌ک بوو کاسبکاران و کێکارو ئەوانه‌ی به‌روژ له بازارا کاریان ده‌کرد شوو بچنه‌ئەو خۆیندنگایه‌و فێری نوسین و خۆیندنه‌وه‌ی بن به‌خۆپایی که ئەویش کۆمه‌لی رو‌شنبیری د‌ل‌سۆزی ئەوسا خو‌به‌خش ده‌رسیان تیا‌دا ئەوتسه‌وه. پێنجه‌م له‌ حوزه‌یرانی سا‌لی ۱۹۳۰ له‌ کۆبوونه‌وه‌یه‌کی گه‌وره‌و فراواندا که‌ زۆر له‌ بازرگان و پیاو ماقولان و رو‌شنبیران و هه‌موو توێژو چینه‌کانی کۆمه‌ل به‌شدار بوون وه‌ک کۆنفرانسی‌ک وابوو بریار درا به‌ کردنه‌وه‌ی کتیب‌خانه‌یه‌ک هه‌ر له‌ باره‌گای کۆمه‌ل که ئەویش له‌ پرۆگرامی ناو‌خۆی کۆمه‌ل‌داو له‌ خا‌لی دووه‌م بر‌گه‌ی پێنج ئاماژه‌ی بوو کراوه.

له‌ سه‌ره‌تاوه‌ دوان دان‌ران به‌ لێپرس‌راو ئەمین‌داری کتیب‌خانه‌که ئەویش خ‌والی‌خ‌وش‌بوان جه‌مال بابان و توفیق وه‌هیی به‌گ بوو. ئی‌تر بانگه‌وازی‌ش بوو کۆکردنه‌وه‌ی کتیب و هه‌موو روژنامه‌و گو‌فاری‌ک بلاو کرایه‌وه‌و پۆل پۆل خه‌ل‌کی به‌ کتیب و پاره‌وه‌ روویان ئە‌کرده کۆمه‌ل بوو دامه‌زراندنی ئەو کتیب‌خانه‌یه‌ تا وای لێهات بوو به‌ ده‌وله‌مه‌ن‌ترین کتیب‌خانه‌ی ئەوسا که‌ خ‌وی ئە‌دا له‌ نزیکه‌ی دوو هه‌زار کتیب زیاتر ئە‌مه‌

جگه له سهدان گوڤارو روژنامه‌ی ئهو کاتهو چهندین ده‌ستنس و کەشکۆلی نایابی تیادا کوکرایه‌وه خەلکی هامۆشویان ئەکرد بۆ خویندنه‌وه‌ی کتیب و ئهو روژنامه‌ی ده‌رده‌چوون جاروبارێش ئەدرا به خواسته‌مه‌نی بۆ ئهو کەسانه‌ی که ئە ناسران ییبه‌نه ده‌روه تا روژی ۶ ی ئەیلوولی ۱۹۳۰ که رژیمی پاشایه‌تی په‌یمانکی چه‌په‌لی به‌ست له‌گه‌ڵ به‌ریتانیاداو کوردی له‌ مافه‌ ره‌واکانی بیبه‌ش کرد، بۆ به‌ گژدا چونه‌وه‌ هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی ئهو په‌یمانه‌ خەلکی سلیمانی راپه‌رین و هه‌رشیان برده‌ سه‌ر سه‌رای سلیمانی و دوژمنیش به‌ شه‌ست تیر وه‌لامی خەلکه‌که‌ی دایه‌وه‌، به‌ دوا‌ی ئەم شه‌ری به‌رده‌رکی سه‌رایه‌دا که ئه‌وسا زۆتر و به‌ناوبانگ بوو رژیم که‌وته‌ داخستنی کۆمه‌لی زانستی کوردان و داخستنی روژنامه‌ی ژیان و زه‌برو زه‌نگ نواندن. به‌لام هه‌ر زوو د‌ل‌س‌ۆ‌ز‌ان خه‌م‌خ‌ۆ‌رانی باری روژنبریری کوردی وازیان نه‌هه‌ناو که‌وتنه‌وه‌ هه‌ول و ته‌قه‌لا بۆ کردنه‌وه‌ی کۆمه‌لی زانستی کوردان تا به‌ هه‌مه‌تی زۆری (که‌ریم سه‌عید زانستی) جاریکی تر له‌ ۱۹۳۱/۲/۲۵ دا ریگه‌یان پێ دایه‌وه‌و که‌وتنه‌وه‌ جمو جۆل و چالاکی نواندن تا سالی ۱۹۳۸ ئە‌ب‌ج‌اره‌ به‌ ته‌وا‌ی داخراو ده‌س‌گه‌را به‌سه‌ر هه‌موو کتیبخانه‌که‌دا تا سالی ۱۹۴۴ ته‌وسا کتیبخانه‌که‌ی خرایه‌ سه‌ر مه‌عاریف ئه‌ویش کتیبخانه‌یه‌کی گشتی دامه‌زراندو هه‌موو ئهو کتیبانه‌ی کتیبخانه‌ی کۆمه‌لی گرته‌ خو.

۸- حوڄره که ی مه لا ره حیمی مریوانی

۱۹۷۰ — ۱۹۲۰

مه لا ره حیمی مریوانی

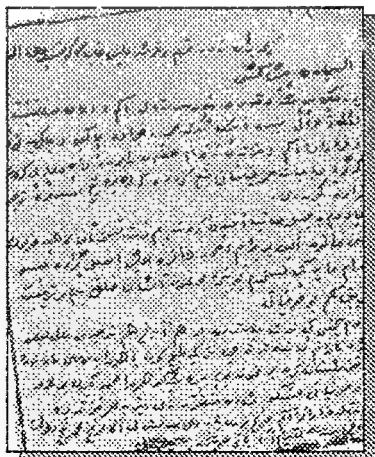
شوننی ئهم کتیبخانه ده له مزگهرتی هه مزاعا له گهره کی
گوێژه خوار چاپخانه ی ژین له حوڄره ده کی مام ناوهندی

پیاویکی نوورانی ریش سپی ئیسک سووک له پشت چهند
 باولیکی سیخناخ له کتیب به خوئی و چاویلکه که یهوه
 هه میشه سهوقالی خویندنهوه بوو. ئەم پیاوه (ئیمام) ی
 مزگهوتی هه مزاعا بوو ناوی (مهلا عهبدو لپره حیمی عهزیز
 عه مهده. له سالی ۱۹۰۱ له شارۆچکهی پینجویین له دایک
 بووه سالی ۱۹۳۲ ز ژنی هیناوه و شهش منالی هه یهوه دوو
 کورو چوار کچ هه موو له ژياندان. خیزانه که ی له شیخه کانی
 قهره داغه^(۲۱) ئەو پیاوه تا بلئی پیاویکی رو خوش و دهم به
 پیکه نین بوو ههر له یه کهم بینینهوه ئەچوه دلهوه، زۆر شاره زار
 خوینده وارو زیرهک بوو یه کیك لهو مهلا رونا کبیرانه ی که ههر
 خوئی بو خوئی فیری ئینگلیزی بوه، جگه له زمانی کوردی به
 هه موو شیوه کانیهوه، له زمانی عهره بی و فارسی زۆر
 شاره زابوو.

کتیبه کانی له حوجره کهیدا به چوارده وری ژووره کهیدا
 ره فهی بو کوردبوون و زۆریشیان ته نافی بو هه لواسیبوو و
 کتیبه کانی پیدا شو کوردبوونهوه چهند باولیک به چوار ده وری
 جیگای حوانه وهی نوستنه که ی خویدا ریز کوردبوون که هه موو
 پرپوون له کتیب ئەو حوجره یه بهو هه موو کتیب و روژنامه
 گوژارانیهی ئەوسا هه بوون سیمای کتیبخانه یه کی پر شکو و
 دهوله مهندی پیوه دیار بوو ههر که سهه رنجت بدایه دلسۆزی و
 خزمهتگوزاری ئەم پیاوهت بو ده رته کهوت لهو سهه رده مهدا که
 ئەم یه کهم وهک ده زگای بلاو کورده وهی چاپکراوه کوردیه کان

وابوو ئهو كتيبانهي لاي ئهم هه‌بوون كوردی عه‌ره‌بی فارسی
 تورکی تاك تاك كتيبی ئینگلیزی و فه‌ره‌نسیشی تیا‌بوو "
 په‌یه‌ه‌ندییه‌کی توندو تۆلی هه‌بوو له‌گه‌ل کتیب‌خانه‌کانی ئهو
 رۆژگاره‌دا وه‌ك ئێران تورکیا هیندستان ، سوریه ، میسر ،
 ئوردن ^(۲۲) بۆ هیئانی کتییی نوێ و دانسقه هه‌موو دیوانه
 کوردییه‌کانی لاده‌ست ته‌كه‌وت ، مه‌لا ره‌حیم هیئده
 مشورخۆری خوینده‌واری و بلاو‌کردنه‌وه‌ی خۆیندن بوو جگه‌ له‌و
 په‌یه‌ه‌ندییه‌ی له‌گه‌ل ئهو کتیب‌خانه‌ هه‌ی بوو په‌یه‌ه‌ندی توندو
 تۆلیشی له‌گه‌ل رۆشنیران و شاعیرانی ئهو ده‌مه‌ هه‌بوو بۆ وینه
 ئهو نامه‌یه‌ی که بۆ مامۆستا عه‌لادین سه‌جادی ناردو چۆن به
 په‌روه‌شه‌ بۆ بلاو‌کردنه‌وه‌ی چاپه‌مه‌نی کوردی به‌ هه‌مو لایه‌کدا.
 حرجه‌که‌ی چاکتر بێن کتیب‌خانه‌که‌ی مه‌لا ره‌حیم به‌ ده‌یان
 رۆشنیرو منه‌وه‌رو شاعیرو زانیانی ئهو سه‌رده‌مه‌ رویان تی
 نه‌کرد له‌وانه‌ خوالیخۆش‌بوان
 ره‌فیق، حیلمی سالح قه‌فتان
 شیخ نوری شیخ سالح
 جامیل سائب جه‌لال
 سائب ئه‌نه‌ور سائب
 هه‌ردو زاناو شاعیر شیخ
 محمه‌دی خال وحاجی توفیق
 پیره‌می‌رد له‌گه‌ل سه‌ه‌ردانی
 خوالیخۆش‌بوو عه‌لادین

سه جادی هەر کاتیك بهاتایهوه بۆ سلیمانی، دو دوستی زۆر
خۆشهویستیشی هه‌بوو له به‌غدا که هه‌موو ئهو دیوانه
کوردی یانه‌یان بۆ چاپ ئه‌کردو ئه‌یان ناردوه بۆ ئه‌م تا بـلاویان
بکاتهوه یه‌که‌م تایه‌ر به‌ هه‌جته مه‌ریوانی بوو که نازناوی (ت.ب
مه‌ریوانی) بۆ خۆی هه‌لبژاردبوو تایه‌ر کوری مه‌لا مه‌حمودی
مۆره‌هه‌لکه‌نه له ساڵی ۱۹۰۲ له سلیمانی له دایک بوو هه‌ر له
منالیه‌وه خراوه‌ته به‌ر خۆیندن له حوَجَری ئه‌وسای
مزگه‌وته‌کانی سلیمانی پاشان چۆته خۆیندنگای (روشدیه) له
ساڵی ۱۹۲۸ سلیمانی جیه‌یشته‌وه چۆته به‌یتهریه‌ی خانه‌قین
ئهو داه‌م‌زراوه‌ی زۆریش نه‌ماوه‌ته‌وه چۆته به‌غدا. ئیتر له به‌غدا
له گه‌ل دوستی منالی خۆی (مسته‌فا سائیم^(۳۳)) که‌وته
چاپکردنی زنجیره‌یه‌ک کتیبی کوردی و ئه‌یان ناردوه بۆ
کتیبخانه‌که‌ی مه‌لا ره‌حیم له حوَجَری مزگه‌وته‌که‌ی هه‌م‌زاغا تا
بیان فرۆشی ئه‌م منه‌فا ساییه له ساڵی ۱۹۰۴ له سلیمانی له
دایک بوو له ساڵی ۱۹۸۰ کۆچی دوا‌ی کردو ئه‌مه‌ش لیستی
ئهو زنجیره کتیبه‌یه که له به‌غداوه چاپیان ئه‌کردو ئه‌یان ناردوه بۆ
مه‌لا ره‌حیم مه‌ریوانی - که به‌ ناوی (کوردی و مه‌ریوانی) یه‌وه
بـلاو ده‌کرانه‌وه.

زنجیره‌ی (کوردی و مه‌ریوانی) ^(۳۴)

۱- دیوانی کوردی (مسته‌فا به‌ ئی کوردی) ۱۹۳۱ به‌غدا

چاپخانه‌ی السلام / ۳۸ / لاپه‌ره.

- ۲- دیوانی نالی (مهلا خدری شاره زوری) / ۱۹۳۱ / به غداد = = / ۶۹ / لاپهره.
- ۳- گۆرانی کوردی ۱۹۳۲ / به غداد چاپخانهی مهریوانی ۷۲ لاپهره.
- ۴- یاری / ۱۹۳۲ / به غداد چاپخانهی دارالسلام / ۳۰ / لاپهره.
- ۵- هه موو کچیک چی بزانی / ۱۹۳۳ / به غداد چاپخانهی کهرخ / ۸۶ / لاپهره.
- ۶- یادگاری لوان / ۱۹۳۳ / به غداد = = (۳۳) لاپهره.
- ۷- دیوانی سالم (عبدالرحمن به گی صاحبقران) ۱۹۳۳ به غداد (چاپخانهی ئیتام) (۱۰۷) لاپهره.
- ۸- خورشیدو خاور ، میرزا مستهفا دهلی دهلی سنهیی / ته حمهد شوکری و مهریوانی / ۱۹۳۳ / به غداد چاپخانهی نه جاح / ۷۵ لاپهره.
- ۹- توتنه کهمان / ۱۹۳۳ / به غداد چاپخانهی مهریوانی (۴۱) لاپهره.
- ۱۰- گولله یهک له تاریکیدا / چیرۆکی وهرگێپراو / ۱۹۳۵ / به غداد چاپخانهی مهریوانی (۴۰) لاپهره.
- ۱۱- دیوانی شیخ رهزای تاله بانی / ۱۹۳۵ / به غداد / چاپخانهی مهریوانی (۲۳۶) لاپهره.
- ۱۲- دوو تهقه لای بیسوود / محمهد تهمین زه کی بهگ / ۱۹۳۵ - به غداد چاپخانهی مهریوانی (۶۹) لاپهره.

۱۳- دیوانی حریق / مهلا صالح نصرالله (۱۹۳۹) به شهادت چاپخانه مهریوانی (۱۰۳) لایمره ، نهم کتیبخانه به شهادت مایهوه تا سالی ۱۹۷۰ نیت مهلا زهیم مهریوانی وازی نهم بهر توه بر نیت کتیبخانه که هینا و به وازهینانی مهلا زهیم به کتیبخانه کدش نهم مهلا زهیم مهریوانی به وازهینانی مهلا زهیم به ۱۹۸۰ زاینیدا مالانانی کد نهم کتیبخانه کد کورده.

۹- دوکانی مهلا سالح مهلا زوبیر^(۳۵)

۱۹۲۰ - تا نیوان پمنجاکان له خانمقای حاجی مهلا عهلی بوو

مهلا سالح مهلا زوبیر

بهریز پروښمور د. همیز دین مستفای رسول د ولایت:

مهلا زوبیر د ۱۹۲۰ کال د ۱۰ مې میاشتې د ۱۰ نېوان پمنجاکان له خانمقای حاجی مهلا عهلی بوو

به ئی که کهوتمه گهران به دواى شوینه کهیدا مامۆستا مهلا نوری عهزیز مامۆستا^(۳۷) " ووتی : " له سالی ۱۹۳۰ یهوه تا سالی ۱۹۴۲ کتیبخانهی هه بهوه له ناو بازار به لام شوینه کهی نهزانراوه تا سالی ۱۹۴۲ وهه ههر ههموو کتیبه کانی گواستهوه بو ناو حوجره کهی خانه قای حاجی مهلا عهلی له سهوشه قام و ئیتر ههر خوی لیپرسراوو سه ره پرشتی ئه کرد " دهیان کتیبی ئایینی و قورئانی پیروژو دیوانی شاعیرانی کوردی تیادا بوو جگه لهو ههمو روژنامه و گوڤاره کۆنانهی ئهو سهرده مه. جوړه ها کتیبی فارسی تورکی عه ره بی تیا بوو ، ئه مه جگه له دهیان دهستنوس و کهشکۆلی نایاب و دانسقه که لهو کتیبخانه یه دا پارێزراو بون و له فهوتان پرگار بون ئهو زاناو روشنبیرانهی هاموشویان ئه کرد خوالیخۆشبوان ((پیره میژد ، بیخود ، زیوهر ، مهلا مسته قای سه فوهت و دهیانی تر.

۱۰- دوکانی مه لا سألجی عه بابیه یلی (۳۸)

۱۹۳۱ - ۱۹۵۵

له سهره تاي سیه کانهوه له ناو بازار له ته نیشته بازاری ئاری
له سهر پیپیلکانه کانی بهران بهر دوکانی به کری حاجی دهرویشی
قهساب که له ویره نه چیت بۆ قهیسهری نه قیب دوکانیکی بچووک
دانرا بوو ههرچی تیادابوو کتیب و روژنامه و گوڤاره کۆنه کانی
ئوسا بوون لهوئ ته فروشران ، مه لایه کی زیره ک و هوشیارو
دلسۆزبوو ، ههر خوی کتیبخانه کهی بهرپوه تهبرد هه میشه زانایان
و روژنهبیران هاموشوئیان ته کرد وه ک خوالیخوشبووان مه لا
مسته فای مه لا ره سول (سه فووت) ماموستا یونس ته فهندی توفیق
عه بدولره حمان که بهرپوه بهری قوتابخانه ی خالیدییه بوو ههروه ها
ماموستا جهلال عه مه د سه یفولا که ئه ویش بهرپوه بهری قوتابخانه ی
فدیه لیه بوو ته مانه و ده یان پیارانی ئیمانداری تر لای داده نیشتن
.. ماموستا حه مه بۆر ووتی : "خوالیخوشبوو حه مه ته مین عه سهری
له په نجاکاندا چاپخانه ی هه برو له کهرکوک کاتی خوی فه قی بوو له
مزگهو تی مو فتی نه و کاتانه ی ده رسی نه بوایه ته چولای مه لا
سألجی عه بابیه یلی و مه لا ره حیمسی مه ربوانی کتیبی وه ره گرت
له بهر ده م نه خوشخانه ی خواره و هی ئه وسای سلیمانی که ئیستا جی ی
وه ستانی ئۆتۆمبیل بهرام بهر بازاری زانکۆ له شه قامی کاوه به
پیوه نه وه ستاو کتیبه کانیشی له بن ده ستیا ته یفروشتن تا له قازانجی
نه و کتیبانه برژیوی خوی په یدا بکا (۳۹) مه لا سألجی عه بابیه یلی

جگه له فروشتنی کتیب و روژنامهو گوڤار چهند کتیبیکیشی
چاپ کرد وهك :

۱- فهتخی قهلائی خهیبهر / فهقی عه مهدی ژاژه لهیی / میژووی
لهسهر نی یه.

۲- لهیل و مهجنون / مهلا فهروج سالح / شه کیبی شاعیر /
میژووی لهسهر نی یه.

۳- روسته و زۆراب / شیخ فاتحی شیخ فهتاحی دۆلات /
میژووی لهسهر نی یه، ئهم کتیبه چهند جارێک
چاپ و بیا و کراوه تهوه^(۴۰).

۱۱- دوکانی نه همه دی خاله له

۱۹۳۹ تا سهرمتای په نجاکان

له کوتایی سیه کاندو له سالی ۱۹۳۹ له شهقامی کاوه شویڼی دهرمانخانهی شوکوت) ی ئیستا دوکانیکی پر له کتیب و روژنامو گوڅاری نهو سهرده مه بوو له زور کسم پرسیار کرد ، همر نهونده زانیاریم دهسکوت که تا سهرهتای په نجاکان نهو دوکانه ی مابوو لهو زیاتر هیچ زانیاریه کی ترم چنگ نه کھوت .

۱۲- دوکانی نوری مه لا سمایل

۱۹۴۷ و همر ههمان سال داخرا

نهم دوکانه له شهقامی مهولموی لهسهر پرده که له شویڼی (یانہی تموار) ی ئیستا دانراو ههموو روژنامو گوڅاره کانی نهو کاته ی لایون له گهل ههموو چاپکراوه کانی که دهرده چوون همر ههمان سالیس له لایهن رژیمی پاشایهتی نهوساوه داخراوه، ئیتر نازانری بو..؟

لهسهرچی داخراوه . گهرچی زور سوراخم کرد هیچ زانیاریه کم له باره یهوه دهست نه کھوت.

۱۳- دوکانی برای مه لا مارف

له سه رقتای چله کانه وه

سالی ۱۹۴۱ تا کو تایی سالی ۱۹۴۹ له شه قامی مهولموی ته نیشته گهرماوی قشله که ئیستا بازاری ده بۆکه یه دوکانیکی دانابوو هه موو جو ره بۆینباخ و عهینه ک و پانتۆل و کراس له لایه کی دوکانه که شه وه له سه ر چهند ره فه یه ک به ریز کتییی دانابوو بۆ فروشتن روژتاهو گو قاره کانی ئه وساش که ده رده چوون له به غدا وه بۆی ته هات یه کی ک بوو له باوه ر پیکرا وه کانی گو قاری گه لاو یژ له سلیمانی بۆ فروشتن و بلا و کردنه وه ی گه لاو یژ تا سالی ۱۹۴۹ ته م دوکانه ی بوو له وه پاش وازی له کتیب فروشتن هینا و کهوته هینانی ما کینه ی درومانی، به تایبته ما کینه ی (سنجهر) ئیتر له و روژه وه به (بله ی سنجهر) ناوبانگی ده رکرد له سلیمانی.

۱۴- کتیبخانه‌ی نازادی

۱۹۴۵-۱۹۴۱

محمود نهمه

نهم کتیبخانه‌یه له‌بهر ده‌رکی سه‌رای سلیمانی و سه‌ره‌تای
شه‌قامی مه‌وله‌وی به‌رام‌بهر بازاری عه‌سری ئیستا بوو له لایهن

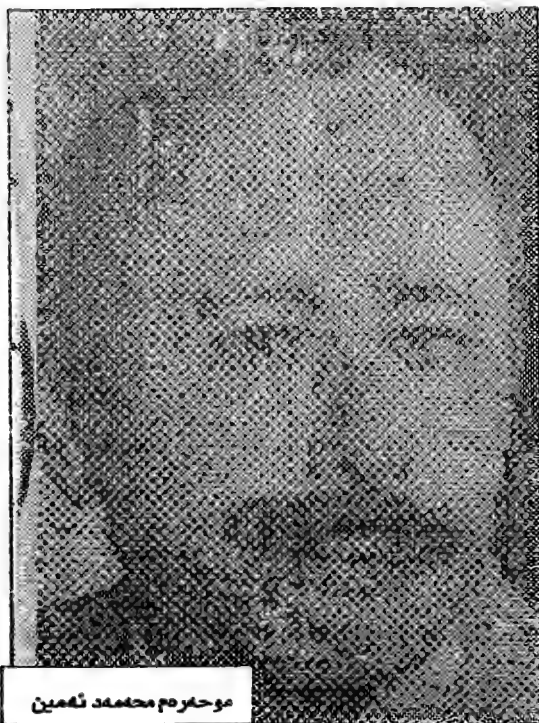
دوو ئەندامی چست و چالاکی (کۆمەڵەی براییەتی) یەوێ دامەزرا
 کە یەكەمیان (مەحمود ئەحمەد) ^(٤١) بوو. دووێم (مەحمەد خەدر
 کۆیی) ^(٤٢)

بە هەردووکیان ئەم کتیبخانەیەیان بەرپۆتە ئەبرد، ئەمیش وەك
 هەموو کتیبخانەکانی سەردەمی خۆی هەرچی چاپکراوی بەلاو
 بکرایەتیەوێ لای ئەمان دەست دەکەوت هەموو رۆژنامەو
 گۆنارەکانی ئەو رۆژگارە ئەم کتیبخانەیەدا هەبوو لە ساڵی ١٩٤٥
 کە خوالیخۆشبوو مەحمود ئەحمەد لە لایەن رژیمی پاشایەتیەوێ
 دەستگیر کرا نێتر کتیبخانە کە پێچرایەوێ نەما. ئەوانە ی کە
 هاتوچۆیان ئەکرد بە هەمیشە بریتی بوو لە رۆشنبیران و کەسایەتی
 ناسراوی ئەوسای کوردایەتی وەك خوالیخۆشبوو دۆستی دێرینی
 مەحمود ئەحمەد خوالیخۆشبوو شیخ لەتیف) ی شیخ مەحمودی
 حەفیدو مەهرەم مەحمەد ئەمینی نوسەر و مەحمەد مستەفای پارێزەر و
 گەلی ئە ئەدیب و منەوێرانی تر هەموو شۆیان ئەکرد.

۱۵- خانه‌ی گهل

۱۹۴۴/۱۰/۱۳

یا کتیبخانی گشتی سلیمانی

موجهر دم محمد نهمین

هــــــــــ
نـهـمـیـر دود
پیرمیردی نهـمـر
به بلاو کردنه‌وی
بانگوارو نیازو
خـوـاـزی
دامـمـزاندنی
کتیبخانه‌یه‌کی
گشتی بۆ شاری
سلیمانی له
هه‌نۆل و کۆششا
بوو هه‌میشه
مه‌رقاتی ئه‌و
په‌رژه‌ په‌رژه‌ بوو

، هه‌ر له کۆتایی سیه‌کانه‌وه به به‌لگه ئه‌و نیاز پاکییی له دوو
تووی نویسنه‌کانیا ته‌روشانه‌وه مالتی ۱۹۳۷ یه‌که‌م نویسنی
روژنامه‌ی (ژین) له‌ژێر ناویشانی ئاره‌زوودا بلاو کردوه ، له‌به‌ر

گرنگی ساغکردنه‌وی دامه‌زراندنی کتیبخانه‌ی گشتی سلیمانی
هه‌موو ئهو نووسین و به‌لگانه‌م به دهق گواستۆته‌وه ، بۆ ئه‌وه‌ی
تیڤکۆشان و په‌نجی ئهو دلسۆزانه له‌به‌رچاو بی که هه‌وڵ و ته‌قه‌لایان
داوه لهم پێیه‌دا ("ئاره‌زوو").

خویندن ته‌نها ئه‌وه نیه که له مه‌کتبه و ده‌رسخانه‌دا
په‌یدابێ، به‌هه‌ری چاک به خویندنه‌وهو تتبعاتی دوایی ته‌حصیله ،
که ئه‌ویش به کتیبخانه ده‌بی . له هه‌مو شوینیڤ کتیبخانه هه‌یه
زۆریشی لی ئیستیفاده ده‌کری ، چونکه کتیبخانه ته‌نها بۆ کتیب
خویندنه‌وه نی‌یه ، زۆر ته‌حباب به یه‌که‌وه له‌ویدا استفاده له علم و
مصاحبه‌ی یه‌ک ده‌که‌ن ، زۆر بیڤگانه ئه‌بن به دۆست . که له‌ویدا ،
رابوێرن زۆر مصرفی بی‌هه‌وهو سفاهتیان له کۆڵ ته‌که‌وی ، ئیمه
ناتوانین به ته‌واوی فائیده‌ی کتیبخانه بیان بکه‌ین ، جا یه‌کێ له
ئاره‌زووه‌کانمان ته‌مه‌یه :

سه‌عاده‌تی متصرف رۆژی پیاو ماقوله‌ ده‌وله‌مه‌نده‌کانمان کۆ
بکاته‌وهو اساسی دابنی به هه‌مه‌ته‌وه ، وه به‌لکو کتیبخانه‌یه‌ک وه‌ک
که‌رکوک لی‌ره بکریته‌وهو ئه‌وقافیش مساعده ته‌کا که مزگه‌وتی
نه‌قیب جیڤگیان بداتی، ته‌مه اثارێک ئه‌بی .. تاربخێ. (٤٣)

لی‌ره‌وه که‌وته هه‌نگاونانی گه‌ران و سۆراغ به‌دوای میژووی
دامه‌زراندنی کتیبخانه‌ی گشتی سلیمانی‌دا . له چاوپێکه‌وتنیڤدا
له‌گه‌ڵ به‌رێز کاک (عه‌مه‌د فه‌تاح^(٤٤)) دا‌ووتی : له‌ناو کۆمه‌لی
فایله‌دا که ئیستا له‌به‌ر ده‌ستا نه‌مان نو‌سراوێک هه‌بوو ئاماژه به

روژی ۱۹۴۳/۶/۳۰ ز ئەکات کە کتیبخانەى گشتى سلیمانى تىادا دامەزراوە) (۴۵).

بۆيە کەوتمە گەڕان و پرسىيارکردن لەدووئى ئەو فایلهو لەئەنجاميشدا بۆم نەدۆزرايەو؛ ناچار کەوتمە پشکين و هەڵدانەوئى لاپەرە کۆنەکانى روژنامەو گوڤارەکانى ئەو سەردەمە بەلکو میژووى راستى دامەزراندنى کتیبخانەى گشتیم چنگ کەوئى لە هەڵدانەوئى روژنامەکاندا چاوم کەوت بە چاپیکەوتنیك لەگەڵ خوالیخۆشبوو عەبدوللّا عەبدولکەرىم ئەمیندارى کتیبخانەى گشتى ئەو دیدارەدا ئەلێت دامەزراندنى کتیبخانەى گشتى سلیمانى میژووى دروستبوونى دەگەریتەو بۆ سالى ۱۹۴۶ (۴۶)

دیسانەو هەر لیپرسراوى کتیبخانەى گشتى خوالیخۆشبوو عەبدوللّا عەبدولکەرىم لە چاپیکەوتنیكى تردا دەلێت : (لە ۱۹۲۳/۱/۳۰ دامەزراوە سەردەتا پەيوەندى راستەوخۆى بە وەزراەتى پەروەردەى ئەوساوە بوو لە هەمان کاتیشا بینایەكى دەولەت نەبوە بۆى ، لە خانوویەكى کرێدا لە سابونکەران بوو ، پاشان گواستێو بۆ بەرامبەر مزگەوتى گەورەو لە نیوان پەنجاکانیشا چووە سەر ئیدارەى ناوخۆ تا لە سالى ۱۹۴۵ ئەو دوا گواستێو بۆ تەنیششت کارگەى جگەرەى ئیستا (۴۷)

لە هەردوو ئەو چاپیکەوتنەدا خوالیخۆشبوو عەبدوللّا عەبدولکەرىم عەلاف زۆر بەهەلەداچوو بوو؛ نەسالى دامەزراندنەکانى و نە لە سابونکەرانەو چووە بۆ مزگەوتى گەورە.

با بگه پریینهوه سهر به لگهی دروست و زیندو که ههر ته نیا
پیره میردی خه مخوره بهو هه موو ئاگاداری و بانگهوازانه په یتا په یتا و
یه که له دواي یه که بلاوی ده کردنهوه بتوانین بگهینه راستی میژووی
دامه زانندی کتیبخانهی گشتی سلیمانی . ئه وه تا جاریکی تر له
ژیان " دا ئاخ هه لده کیشی بۆ کردنهوهی کتیبخانه یه که (سه عاده تی
متصرف بۆ هه ندی کاروباری دیوانی خوئی تشریفی چوو بووه
پایته خت و گه پرایه وه " . به خیریته وه . وه که بیستوومه مانه بۆ اعماری
ممله که ته که مان مساعده ی زووری کراوه ؛ انشاالله ائاری شیرین و
رهنگین ئه بینن .. ئاخ ؛ خوژگه کتیبخانه یه کی به ائاری خیرییه ی
بۆ بهرهم ده هیئاین غدا ی رۆحمان ئه بوو (۴۸) .

نابئ له بیرم بچیت لیڤه دا ئه بی ئاماره بۆ ئه وه بکه م له
په یدا کردن و گه پان به دواي ئه و رۆژنامه گوڤارانده هاوړی و
برای شیرینم کاک یاسین قادر بهرزنجی رۆژنامه نووس یارمه تیه کی
بی وینه ی دام بهو په ری دلسۆزیه وه هات به پیرمه وه که له
شوینیکی تر دا دیلمه وه سهر ئه م باسه ، ئه مه جگه له وه ی بهرپزی
به ریوه به ری کتیبخانه ی گشتی سلیمانیه .

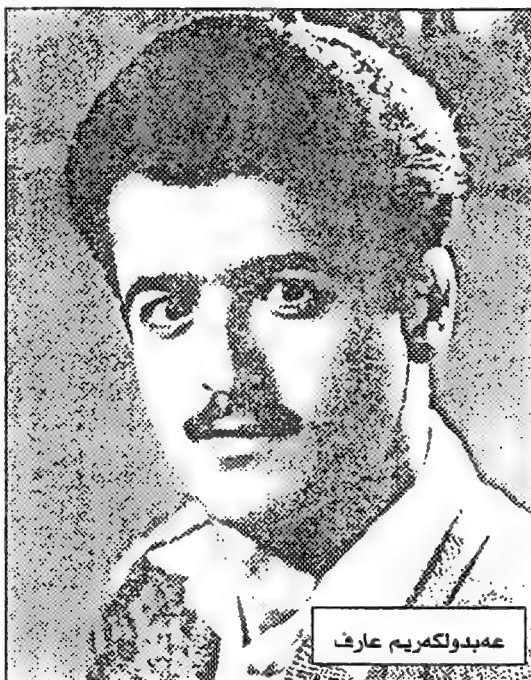
به ئی ئه وانیه ته مه نیان هه یه و جی متمانه ن له گیرانه وه ی
میژوو له هه مان کاتیشا راستگوو رۆشنگیری هوشیارن له رووی
زانیا رییه وه له زور لایه نی شاراه ی ژیا نی ئه وسای سلیمانی بۆیه
سهردانی بهرپز عوسمان محمه د نادر م کرد بۆ ماله وه و له و
چاوپیکه وتنه دا سه باره ت به دامه زانندی کتیبخانه ی گشتی
سلیمانی فهرمووی : (نازانم ساله که ی که ی بوه ، به لام چاک له

بیرمهو ئەزانم که کتیبخانەیهك لهسابونکهران هه‌به‌وه که میری
 دایمه‌زانده‌وپاشان ئەو کتیبخانەیه گواستیوه گهره‌کی شیخان لای
 مالی خوالیخۆش‌بوو شیخ قادری هه‌فیدو دواتر هاته‌ته‌نیشته
 نه‌خۆشخانە‌ی گهره‌ی ئەوسای سلیمانی له‌شه‌قامی پیره‌مێرد که
 ئەه‌وی‌ی چۆل

کرد‌بوو به‌جینگای
 هونه‌رمه‌ندان^(٤٩)

هه‌روه‌ها مامۆستا
 عومەر عه‌لی
 ئەمه‌ین له
 نامه‌که‌یدا
 نووسیویه
 (سه‌ره‌تای ١٩٤٧
 ئەم کتیبخانە‌یه له
 خانوویه‌کی دوو
 نه‌ۆمدا بوو له
 شه‌قامی مزگه‌وتی
 گهره‌ که ئیستا

عەبدولکەریم عارەف

به‌ره‌و ژوو ده‌بیته‌وه‌بو دادگا نزیک مالی شیخ قادر ته‌نانه‌ت ئەوه‌م
 له‌ بیره‌ (١٩٤٧) که سالتیک بوو مامۆستا بۆم یه‌که‌ه‌جار
 خویندکاره‌کانی پۆلی پینچ و شه‌شم ئەبرد بۆ ئەو کتیبخانە‌یه به
 مه‌به‌ستی بینین و راهێنانی قوتابه‌کان له‌سه‌ر هامۆشوی

کتیبخانمو خویندنمهوه، ههر جاره‌ی یه کدوو سه‌عاتیکیش له‌هوی ده‌ماینه‌وه).^(۵۰) به‌م دوو رونکردنه‌وه‌یه‌دا ئه‌وه‌مان بو ئاشکرا ئه‌بی که یه‌که‌جار له‌سابونکه‌ران به‌وه‌ دواتر گواستیوتیه‌وه‌ بو‌ گهره‌کی شیخان دوا‌یی به‌ قسه‌ی عوسمان حه‌مه‌ نادر هاتوته‌ شه‌قامی پیره‌میرد خوار نه‌خوشخانه‌ی دانه‌که‌ی ئیستا پاشان له‌ سالانی ۱۹۶۵ دا بینایه‌کی بو‌ دروستکراوه‌ به‌رامبه‌ر مزگه‌وتی گه‌وره‌ له‌ شوینی باخچه‌ی ساوایانی ئه‌وسا ئه‌وه‌تا رۆژنامه‌ی "ژین" ئاماره‌ به‌ دروستکردنی ئه‌و بینایه‌ ته‌کا (کتیبخانه‌ی گشتی تازه)

(له‌ رۆژی یه‌ك شه‌مه‌ ریکه‌وتی ۱۹۵۶/۸/۲۶ به‌ ئاهه‌نگی‌کی خوش‌وه‌کیلی متصرفی لیوا به‌ردی بناغه‌ی بینای تازه‌ی کتیبخانه‌ی گشتی دانا، که‌ له‌ شوینی باخچه‌ی منالانی ئیستا دروست ته‌کری، وه‌ ئه‌م کتیبخانه‌یه‌ ناونا "خانه‌ی گه‌ل" وه‌ بو‌ ئه‌وه‌ی که‌ به‌ ته‌واوی پیشان به‌دی که‌ هه‌موان تیا به‌شدار بوون له‌ کردنیا، له‌ هه‌ردی و ناحیه‌و قه‌زایه‌ک کیسه‌یه‌ک خۆل هی‌نرابوو، وه‌ خرایه‌ بناغه‌ی بینایه‌ که‌وه‌)^(۵۱).

ئیترا له‌م شوینه‌ مایه‌وه‌ تا سالی ۱۹۶۵ و بینایه‌کی گه‌وره‌ تر له‌مه‌ی خوی بو‌ دروستکراوه‌ له‌ ته‌نیشته‌ کارگه‌ی جگه‌ره‌ی سلیمانی و گواستیوه‌ ئه‌وی ناونا "کتیبخانه‌ی گشتی سلیمانی" به‌لام هی‌شتا به‌ته‌واوی ئه‌وه‌مان نه‌زانی که‌ سالی چه‌ند دامه‌زراوه‌ بو‌یه‌ جارێکی تر "ژین" مان هه‌لدا‌یه‌وه‌ نوسرابوو "مزگینه‌ی" ئه‌م‌پۆ له‌ مه‌قامی متصرفیه‌وه‌ ده‌عه‌وتنامه‌یه‌ که‌مان وه‌رگرت مژده‌ی ئه‌مه‌ی تیا بوو که‌ ئه‌م رۆژی جمعه‌یه‌، کتیبخانه‌ی مه‌عاریف

ئەكرىتمە، مەش بە ھالى خۆم ئەم كىتەبخانەيەم لە سى
مەكتەبى بۆند پىخۆشتر بوو، چونكە بەراوردەم كەردووە لە زۆر
كەسەشەم بىستوو، خۆندەنەو لە خۆندەن كەلكى زۆرتەرە.

بەلى خۆندەن
سەرمايەيەكى
تىگەيشتر و زانين
ئەبەخشی، تەنيا
لەو دەرسانەي
كە پىيان
ئەلین، ئەمەيان
داناو بە
تەھصيل ئەگینە
خۆندەنى پى
ئەلین، دواي
ئەمە خۆندەنەو
ھەيە كە تەبەو
مطالەعەيە
چونكە بە

مەھمەد سالىح دىلان

ھەمەسى خۆيەتى باشتر ئەچەسپتە دلەو و ئارەزوو و زەوقىكى
دەوامى تيايە، دەرس كەدودەو مطالەعەيەداو بەرەلدايە لە
ھەموو بابەتيەك بەھرى لى وەرەگيرى و ئەچتە حافزەو، زاتەن ئەو
ديارە حافزە باشتر، چونكە ئەو گرتە دەماغيەو لە ھەر

شوئینی کدا پیویست بوو ئەتوانی بی هیئیتە کار، بەلام ئەگەر
لەسەر کتیبێک بێ تا هەل نەسی کتیب نەهێنی و بۆی نەگەرێ
نایەتەو بیری، ئیستا پیویستە باربۆی کتیب بکری^(۵۲).

بەم نووسینە پیرەمێردا بۆمان دەرکەوت کەرۆژی جومعه کە
۱۳ مانگە واتە ۱۳/۱۰/۱۹۴۴ ز روژی دامەزراندنی کتیبخانە
گشتی سلیمانیە بۆیە هەر لەو نوسینەدا نرخ و بایەخی کتیبخانە
دەردەخا لە رووی رۆشنیر کردنەوهی کۆمەلگای کوردەواری و هەل
سەنگاندووە بە سەرمايەدەکی پڕبایەخ بۆ فێربوونی زانی و هوشیار
کردنەوه ئە هەموو روویەکی ژيانەوه، ئە کوتایی نووسینە کەیدا
داوای کۆمەلە و یارمەتی و باربۆ کردنی کتیب دەکا بۆ
کتیبخانە، بەلێ لەر رۆژەوه ئەم کتیبخانە یە کراوەتە، رۆژنامە
ژین هەمیشە بەسەری کردۆتەوه و لەسەر هەموو لایەنیکی ئەو
کتیبخانە یە نووسیوە بەپێی ئاماریکی رێک و پێک بە ژمارد هەر
تەنیا خالێک باسی ئێوە نەکراره کە ئێرش لیپرسراو ئەمەینداری
ئەو کتیبخانە یە کە نازانی کێ یە کەم هەلسورپێنەوهی بۆ هەر
هەمان مەبەست رومان کردووە بۆی ئازیزمان بەپێوەبەری گشتی
کتیبخانە ی گشتی سلیمانی کاک یاسین قادر بنرۆنجی تا ئەو
گریه شەن بۆ بکاتەرە بەرپۆی لیستیکی پێدا کە بایەق ئەو ئەو
بەپێی ئەو تیا دا بوو

- ۱- محمد یوسف محمد ئەمین^(۵۳)
- ۲- محمد سەدەد عەلجین^(۵۴)
- ۳- محمد سەدەد عەلجین^(۵۵)
- ۴- فەرزەدی دیشید^(۵۶)
- ۵- قادر محمد سەدەد سەلیم^(۵۷)
- ۶- محمد سەدەد سەلیم^(۵۸)
- ۷- محمد سەدەد سەلیم^(۵۹)
- ۸- محمد سەدەد سەلیم^(۶۰)

عبداللہ عبدالکھیرم عہد لاف، لہ ماوہی ٹہم (۲۶) سالہا چہند
 فہرمانبہرو کارمہندی دلسوزو چالاکی بووہ کہ شیایو ٹہون
 ناویان بہرپڑہ وہیری لہوانہ بہ پلہی یہ کہم کاک محمہد فہتاح کہ
 زور دلسوزہ لہ بہرپڑہ بردنی کارہکانیا کاک محمہد حامید قادر
 برای بہرپڑہ ٹہمہد حامید عبدالرہزاق سہبری خہزوری کاک ئازاد
 عبدالواحید، خوشکہ شہونم عہدہو کاک ٹہڑی گورانو چہندین
 فہرمانبہری خزمہتگوزاری ٹہم کتیبخانہیہ کہ بوتہ مہلبہندیکی
 روشنبیری گورہ لہ شارہکہدا، ماوہتہوہ بلین ہر بہرہدہوامی
 روژنامہو گوٹارہکانی ٹہو کاتہ لہ سہریان نویسوہ چاوپیکہوتنیان
 لہ گہلدا کردوونو باری سہرنجی خویان سہبارہت بہ ہامووشوی
 خویندہواران چی بووہ ہرروژنامہی "ژین" بہ ناوی تینووی
 کتیبو ناویشانی کتیبخانہی گشتی سلیمانی ٹہمہی نویسوہ
 (لہ شاریکی کہلاو ئاوہدانی کزی وہکو سلیمانیدا کہ جیگای
 گشتی بہ کہلکی زور کہمہ، بہراستی ٹہم کتیبخانہیہ کہ لہ
 بہریکی تیجگار پیوستی پر کردوٹہوہ وہک لہسہردا بوم دہرکہوت
 ٹہو خویندہوارانہی کہلکی لی ودرہگرن (بہتایبہتی قوتابی و
 لاوہکان) ژمارہیان کہم نییہ. لہ ٹہنجامی پرسیکا بوم دہرکہوت
 کہ لہ سہردہمی مانگی پیشوودا بو نمونہ (۱۱۷۳)
 ہاتووچو کہری بووہ، ٹہمانہ (۷۷) کہسی کتیبی خواستہمہنی یان
 بردوہ ژمارہی کتیب نزیکہی (۳۰۰۰) ٹہبی لہمہ (۱۱۳) دانہی
 کردی نزیکہی ٹہوہش فارسی دوو ٹہوہندہش تورکی، کہمیٹک
 ٹہوہش زیاتریش ٹینگلیزی و پاشارہکہ لہ دو ہمزار کتیب زیاتی

عمره بی یه، جیگای خویندنه م خشومات و پا کو ته میز هاته
به رچاو، له چاو خویدا صحی وروناک و ریک پیکیش بوو) ^(۵۶) ههر
له م وتاره دا ئاماژه بو ئه وهش کراوه که زیاتر له په نجا کورسی
هه بووه له هوئی خویندنه م دا ... پاشان ناوی چهند گوڤاریکی
نایابی عمره بی براوه که له کتیبخانه که دا هه بوون له کتیبخانه ش
دواوه که به دیاری پیشکه ش کراون.

له دوا بهشی وتاره کهیدا ئه لی:

"له باره ی خوینده واره کانیشه وه هیوامان پی یانه تینویه تی
زیاتر بنوینن بو که لک وهر گرتن له جیگایه کی گشتی وا باش که
رابواردنی ئه وی خوشتره له جیگا کانی تری کو بوونه وه
به که لکتریشه بو ژیا نی خو یان و گهل و نیشتمانیان".

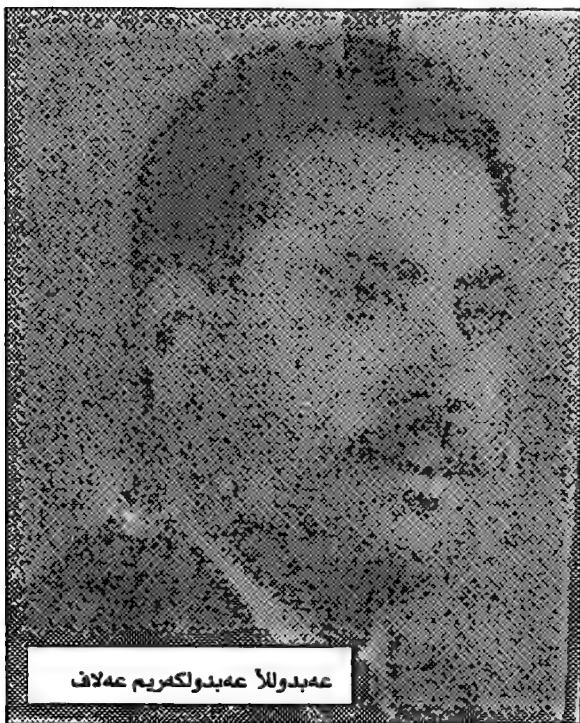
ههروه ها دیسانه وه جاریکی تر ئاماژه ی به وه کردۆتموه که
ئاماریکی ته وای کردوه له سه ر ژماردنی هه موو ئه وانه ی بو
خویندنه وه ی کتیب سه ردانی کتیبخانه یان کردوه (له مانگی
تشرینی دووه م دا (۱۰۴۱) خویندر هه بووه (۷۰) کتیبیش
خوازراوه ههر بو خویندنه م) ^(۵۷). په یتا په یتا ژین هه واله کانی ناو
هوئی خویندنه وه ی بلل و ده کرده وه (له مانگی رابردو دا -
واته کانوونی دووه م- ژماره ی خوینده وارانسی کتیبخانه ی گشتی
۱۹۵۷ کسه له مانه (۱۲۷) کسه یان کتیبی
خواستوه) ^(۵۸) ههروه ها چهند جاریکی تریش ورده ئاگاداری له م باره
وه بلل و کردۆتموه که هه مووی ئه وه ده رده خهن چهنده به تهنگ ئه
کتیبخانه یه وه بوه.

(له مانگی شوباتی رابردوی سالی ۱۹۵۶ دا ژماره ی خویندهواران (۸۴۲) کدسی بوه لهوانه (۶۰) کچ بون باقی یه که ی کور^(۵۹)). دیسانه وه نه مجاره ماموستا نه جمه دین مه لا لهوتاریکدا هه مووی به ژماره تو مارکردون به ناویشانی "کتیبخانه ی گشتی" (لهوته ی کتیبخانه ی گشتی له سلیمانیدا کرابووه هیشتاسهرم لی نه دابوو رۆژی ۱۱/۴/۱۹۵۶ سهر له به یانی هه ستام چووم سهر به رشتی کتیبخانه، کاک عبدولکهریم عارف به روویه کی خوشه وه به پیرمه وه هات به راستی گه لی کتیبخانه هم دیوه هیشتا کتیبخانه ی وا ریک و نایام نه دیوه، به تایبه تی نه خشی وینه ی زاناو شاعیر نه دیبه کانی که به ده ست دروست کرابون وه به ریک و پیکی له ژووری خوینده وه دا هه لواسرابون، له هه مووی جوانترم هاته پیش چار، نه مهش هو ی ته قه لاو سه لیه ی سهر به رشت و کار به ده ستانیه تی. دوا یی کاکی ناوبراو بهم جو ره باسی چۆنیه تی کتیبخانه ی بۆ کردم:

کتیبی عهره بی (۳۱۰۰) له ته ده بی و کۆمه لایه تی و میژووی و زانستی و ئایینی و کشتوو کالی و هونه ری. کتیبی کوردی / ۱۲۴ / کتیبی تورکی / ۲۴۸ / کتیبی فارسی / ۱۳۹ / کتیبی ئینگلیزی / ۴۰۶ / کتیبی فرانسوی / ۰۲۹ ژماره ی خوینده وارانی کتیبخانه رۆژی نزیکه ی (۳۰) که سیك ته بن، له مانگی کدا نزیکه ی (۷۰۰) که سیك ته گریته وه، بۆ نه مهش پیژیسته زیاتر هه ول بدری بۆ یاریدو کتیب کرین. ههروه ها هیوا نه که ین خوینده وارانی خوشه ویست له کتیب پیشکesh کردن بهم

کتیبخانەییە درێخی نەفەرموون. وە لە سەرێکی تەرەو لە کتیبی کوردیدا زۆر کزۆ نابووتە، ئەمەش تاوانی ئەو نوسەر و زانیانەیی کوردە کە کتیب چاپ ئەکەن بۆی نائیرن^(٦٠). ئیتو لەم جۆرە وتار و ئاگاداری و هەواڵ سەبارەت بە کتیبخانەیی گەشتی سلیمانی وەك

وتمان زوو زوو
دهنوسرا
ماوه يه كي
زور بوو له
روژنامه كاني
ئهو كاته دا
هيچ شتيك
دهر راره ي
نه نوسرا تا
سالي ۱۹۶۱
نيتر گوڅاري
روژي نوي به
وتاريك ئهو
گومي بي

پیشکەوتوترو زۆرتەن لە هەمان کاتیشدا کات و روژی کردنەوهی کتیبخانە دیاری کراوە تەنانەت ژووری تایبەتیش تەرخان کراوە بۆ خانمان بۆئەوهی خۆتان بەراوردی ژمارە ئامارە کە بکەن و دەقی وتارە کە ئەخەمە بەرچارتان " (کتیبخانە گشتی سلیمانی لە ساڵی ۱۹۴۴ دا کراوەتەوه بە نزیکەی (۵۰۰) کتیبیک و ئە شوینیکی پچوو کدا، ئیستە کتیبخانە گشتی خانوویەکی گوردی هەیە بەرامبەر مزگۆتی گورد و ھۆلیکی گوردی تێدایەو ژمارە کتیبەکانی گەشتتو (۹۴۷۷) و گوڤارەکان زیاتر، لە (۴۰۰۰) و گەلی روژنامو گوڤاری بۆ دیت، میزو کورسی ریک و پیک تێدایە کە لە سەری بھوینتەوه. بتوانیت دانیشیت بۆ خویندەوه هەموو کاتیک کتیب ئەدریت بە هەموو خویندەواریک بێ جیاوازی تەنها بناسریت یان دەفتەری نفوسی پێ بیت. هەموو چەشنە کتیبیک لە کتیبخانە چنگ، ئەکەویتوبە هەموو چەشنە کەسیک ئەدریت بە مەرجی ئاگادارییان بکات. ئیستە خویندەاران زۆر ھاتووچۆی کتیبخانە ئەکەن و ھێچ مانگیک نییە کە پتر لە (۳۰۰۰) کتیب نەخویندریتەوه لە ماوەی ساڵ، ۱۹۶۰ دا زیاتر لە (۱۸۰۰) خویندەوار ھاتوو چۆی کتیبخانەیان کردووە (۷۳۱۴) کتیب نە ناوەوهی کتیبخانە گەخویندراوەتەوه (۷۴۱۵) کتیب براوە بۆ دەروە. ئەھی خویندەواری خوڤشووست کتیبخانە هەمیشە لە خزمەتتایەو کردنەوهی بەم جۆرەیه هەموو روژیک بۆ پساوان و ژنان بێ جیاوازی - ژنان ژووری تایبەتی خۆیان هەید.

۱- بەیانیان لە سەعات ۸- بۆ ۱-.

۲- ئیواران له ساعات ۳- بۆ ۵-.

۳- رۆژانی سی شه مەو عوتله کان کتیبخانه نییه.

۴- رۆژانی ههینی کتیبخانه کراوهیه بهلام تنها بهینیان له

ساعات ۸- بۆ ۱- (۶۱).

له گهڵ ئهوهشدا که کتیبخانه که له چاو سالانی پیشودا زۆر گهرهیه چندهوڵیکی خویندنهوی تیا دایه وه هۆلی (پیره میرد) بۆ خویندنهوی ناوخۆ هۆلی (گوران) که تایهته به خویندنهوی رۆژنامه گراره کان و هۆلی منالان. بهلام چونکه ئه مریباری رۆشنیری زۆتر له جاران گهشهی سهندهوهو سلیمانیش گهرهترو دانیشتوانی زۆتر بون دیاره که ئه م کتیبخانه یهش پێویسته گهرهترو فراوانتر بکری ئهوهتا بهرێز بهرپوههری کتیبخانه که له چارپیکهوتنیکی رۆژنامه نووسیدا دهلیت:

ا) کتیبخانه که مان سهرباری پچووکى بیناکهی کیشهی نهبوونی شوین بۆ کتیبه تازه کانر بۆ دۆلاب و شوینی خویندنهوش ههیه (۶۲).

که راته شارێکی گهرهی وه سلیمانی نهک تهنیا بهک کتیبخانه بگره پێویستی به دامهزرانیکی گهرهیه که بۆی بکریتموه تا چهندین کتیبخانهی وه ئه م کتیبخانهیه سهه بهو دامهزرانه بن.

راسته ئه م کتیبخانهیه له چاو سالانی پیشویدا زۆر پیشکهرترو له ههموو رویه کهوه بهلام هیشتا زۆر شتی پێویسته ماوه که بۆی دابین بکری ئهوهتا ههه له هه مان چارپیکهوتنا

بهرپوه بهری کتیبخانه‌ی گشتی سلیمانی ده‌لیت: (مایکروفلیم لیږه نیهو ناتوانین بابه‌ته‌کان باشتړ هه‌ل‌ب‌گرین، هه‌روه‌ها تا ئیستا ئامیری فوتوکوپی مان نی‌یه^(۶۲)).

جگه له‌وه‌ی که گه‌لی له‌ جاران ده‌ولمه‌نتره له‌ روه‌ی زوری کتیب و روژنامه‌و گوڅاره‌کان هه‌ر کتیب زوتر له‌ (۵۰) هه‌زار کتیبی جوړاو جوړو هه‌مه‌ره‌نگی تیا‌دایه. جگه له‌ مانه‌ش چه‌ندین لقی له‌ شوینانی جیا‌جیا‌کردو ته‌وه‌ بو ته‌مه هه‌ر به‌رتر کاک یاسین قادر به‌رزنجی له‌و چا‌وپیکه‌وتنه‌دا ته‌لیت: (به‌رپوه‌به‌رایه‌تی کتیبخانه‌ی گشتی سلیمانی چه‌ند لقیکی هه‌بووه، لقی هه‌له‌بجه‌ی شه‌هیدکه دوو جار ویران و تالان‌کراوه له‌ ۱۹۷۴ و ۱۹۸۸ یشدا، زه‌وییه‌ک هه‌یه به‌ ناوی کتیبخانه‌که‌وه به‌لام بیناکه‌ی نه‌ماوه پیویسته دروست بکریته‌وه. له‌ سالی ۱۹۸۹ دا کتیبخانه‌ی قه‌لادزی ته‌ختکراوه سالی ۱۹۹۷ به‌ شیویه‌ک کردمانه‌وه به‌لام بیناکه‌ی ته‌واو نی‌یه‌و پیویستی به‌ته‌واو کردنه.

لقی رانیه‌مان هه‌یه هه‌روه‌ها لقه‌کانی چه‌مچه‌مال و کفری و که‌لار په‌یوه‌ندی به‌ ئیمه‌ویه کتیبخانه‌ی ده‌ریه‌ندیخانی‌ش به‌م نزیکانه ده‌یکه‌ینه‌وه بریار وایه بکریته‌وه به‌رپوه‌به‌ریتی هه‌روه‌ها له‌ دوا‌ی مانگی ئابی ۱۹۹۶ یشه‌وه کتیبخانه‌ی (کویه)ش خراوه‌ته سه‌ر ئیمه^(۶۴).

۱۶-کتیبخانه‌ی

نیستعلاماتی به‌ریتانی^(۶۵)

یان عه‌لاقاتی به‌ریتانی ۱۹۴۴-۱۹۴۸

ئەم کتیبخانه‌یه خەلکی سلیمانی بەو ناوانەیی سەرەوێ ناویان دەبرد لە سەرەتای ۱۹۴۴ لە خانوویەکی گلیندا لە جینگەیی ئیستای بازاری خەفاف کە لە شەقامی "گۆران" وە هەمووشیان بۆ دەکرد. ئەو کتیبخانه‌یهی لەوێ بوو بریتی بوو لە چەندین دۆلاب لە دوو سێ ژوور ریز کرابون، ژوورێکی گەورەش هەبوو تەرخانکرا بوو تەنیا بۆ خۆیندنەوە، ئەم کتیبخانه‌یه لەلایەن دەسەلاتی بەریتانیاوە دژی دەولەتەکانی (محور) وەک ئەلمانیا و ئیتالیا و ژاپۆن دانرابوو، کە بەریتانیا خۆی و ئەمەریکا و روسیا و فەرەنسەو هاوپەیمانەکانیان لە جەنگی جیهانی دووەمدا بوون بەرامبەر دەولەتەکانی (محور) لەبەر ئەوە هەرچی لەم کتیبخانه‌یه‌دا بوو بە گوژار و رۆژنامەو کتیبەو لە خزمەت راگەیانندی دەولەتە هاوپەیمانەکاندا بوو دژی هیتلەر و دەولەتەکانی (محور) کتیبخانه‌کە سپێردراو بوو بە (عه‌لی حاجی مەلا شەریف). ئەم کتیبخانه‌یه هەر بۆ کتیب و گوژار و رۆژنامە خۆیندنەوە بوو، فرۆشتنی تیا دانە بوو، خۆئەگەر کەسیش ناسراو بواوە بیویستایە کتیب بخوازی بۆ دەرەوێ پێی ئەدرا نامیلکەو پۆستەر و راگەیندنی نوێ وێنەش هەرچی کە پەڕیوەندی بە راگەیاندنەوە بواوە بە خۆراییی دەبەخشراوە بەسەر

خویندهواره کاندایه کیڼه چالاکیه کانی بو پروپاگهنده کردن دامه زانندنې ئیستگه یه کی رادیوی ناوچه یی بو، بلنډ گوښه کی گه وره ش له بهر دهرکی سهره هه لواسابو خه لکانی ساویلکه و نه خوینده واره گوی گری دهنگو باسه کان و راگه یانه کانی بوون و لی ئی کوته بوونه وه.

له کوتایې سالی ۱۹۴۸ دا ئهو کتیبخانه یه گواستیه وه بو خانویه له گهراجی خوالیخوش بوو (حه مه ی فله رجه فه نی) که ئیستاش ئهو گهراجه ماوه له شه قامی بیکه س نه چی بو مزگوتی گه وره بهرام بهر هه ردووسینه مای سیوان ره شید ته نیشته کو لانی مزگوتی ته وقاف. ئهو کاته بوو جه ماوه ری خه لکی عیراق له هه موو لایه که وه خرۆشابونه سهر شه قامه کانی شاره کان و خوپیشانندان و به گزاه چونه وه ی مۆرکردنی په یمانی شوومی (پورتموٹ) ته کرا دژ به گهلانی عیراق بو یه هه ر هه موو له هه لچوون و هه لمه ت بردنا بون ئهم راپه رین و هیرش بردنه ی سالی ۱۹۴۸ به راپه رینی سهرانسهری گهلانی عیراق ته ژمیردری له میژووی نویدا له زۆر شوین هیرش ته برایه سهر دام و ده زگا کانی ته وسای ئیستخباراتی به ریتانی له شاری سلیمانیس ئهو کتیبخانه یه له چنگی جه ماوه ری راپه رپو قوتار نه بوو له هه موو لایه که وه هیرش برایه سهری هه رچی تیا بوو سوتان دیان به مه کوتایې به و کتیبخانه یه ش هینرا.

۱۷-کتیبخانه ی بیری نوی

به هاری ۱۹۴۶ - ۱۹۴۷

ئەم
کتیبخانه یە لە
شەقامی
مەولەوی لە
گۆشە ی
خوارەوی
بازاری دەبۆکە ی
ئێستا لە لایەن
چەند
کەسانێکی
ئەندامی حزبێ
(تحرر وەطنی)
سەر بە حزبێ
شیوعی عێراق
کە بریتی بوو
لە شەهید

شهید کمریم سؤفی

کەرمی سؤفی^(۶۶) وە هونەرمەند مامۆستا عومەر عەلی ئەمین
خوایێخۆشبوو ئەحمەد غەفور ئەنوەری حەماغا بەبێ پرس و

مۆلھەت

گرتىن دا

شە

ش

س. ب. ب.

(تەبىئەت)

كىتەپخانىسى

ژۇمىيەت

كىتەپخانىسى

(۱۰۰) كىتەپ

تەبىئەت

نەئە كىتەپ

مادۇستە غومىر غەل ئەمىن

سى چوار پەلىى بە دىواردا كوتراو رىز كرابوون ، زۆرىسى
 كىتەپخانىش چەپىرەو و پىشكەوتىنخووزى بوون ھەمووشى لە لايەن
 لايەنگرانى حىزىدەو پىشكەش كرابوون مەبەستىش لەم كىتەپخانىدە
 ھەر خويندەو بوو نەك كىتەپ فرۆشتىن .. دوو قەنەفسە و كورسى و
 مېزىكى لى داترابوو بۆ خويندەو ھەر كەسىكىش كىتەپى
 بخووزىيە بۆ دەرەو پىيان ئەدا تەنەت كىتەپى دايك ھى ماكسىم
 گوركى كە غەربىش بوو دەستاو دەست بە مەرجى دانەيەكى لى
 بنورسىتەو ئەياندا بەو كەسانەى ئارەزووى خويندەو بوو. بەلام

ئازادی پادەریپین بوو که زانیاری تەواوی دەست کەوت لەسەر ئەم
کتیپخانەیه هەر لە هەڕینی سالی ۱۹۴۷ دا دەستی گرت بەسەر
کتیپخانە کەدا و کۆتایی پێهات .

۱۸- کتیبخانه‌ی رووناکی

سهره‌تای ۱۹۴۷ تا گو‌تایی ۱۹۴۷

ئەم کتیبخانه‌یه ئە شەقامی مەولەوی بوو، لەسەرەتای سالی ۱۹۴۷ وە لەلایەن جەمال عەبدوڵڵاوە دامەزرا بۆ ئەوەی مۆلەتی یاسایی بۆ وەرگری.

دوای ئەوەی ئە میژووی کتیبخانه کانی سلیمانی بوبومووە رەزامەندی وەزارەتی رۆشنبیری وەرگرت بۆ ئە چاپدانی، دوای کۆمپیوتەر کردن برای رۆشنبیرو خوشەویستم (سەدیق سەلح) (۶۹) وەك مژدە‌یه‌ك كۆمەڵی بە‌لگە‌نامە‌ی خستە بە‌رده‌ستم لەسەر کتیبخانه‌ی رووناکی که من پیشتر ئەو زانیاریەم لانه‌بوو، ئەو بە‌لگە‌نامانە‌ش تاییەتن بە (ئەرشیقی نەتەوێی کوردستان) ئە وەزارەتی رۆشنبیری.

جا دوای وەرگرتنی رەزامەندی بە‌ڕێژ سەرۆکی بالای ئەرشیقی نەتەوێی کوردستان مامۆستا شیخ محەمەد شا‌کە‌لی وە‌زیری رۆشنبیری رێم پێدرا که هەندێك لەو بە‌لگە‌نامانە فۆتۆکۆپی بکەم بۆ زیاتر زانیاری تەواو لەسەر کتیبخانه‌ی رووناکی لی‌رە‌دا جی‌ی خۆیەتی رێژو سوپاسی‌کی زۆری مامۆستا شا‌کە‌لی و برای رۆشنبیرو خوشەویستم کاک سەدیق سەلح بکەم بۆ هاوکاری کردنیان ئە ئە‌نجامدانی کارە‌که‌مدا.

بە‌لێ "دوای کردنە‌وە‌ی ئەم کتیبخانه‌یه بە چوار مانگ جە‌مال عەبدوڵڵا که دامە‌زری‌نە‌رو هە‌لسۆ‌ری‌نە‌ری بوو دە‌یف‌رۆ‌شی‌تە‌وه بە

۹۹/۲/۶

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعل في كتابه الحكيم
التي هي في كتابه الحكيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعل في كتابه الحكيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعل في كتابه الحكيم

الحمد لله الذي جعل في كتابه الحكيم
التي هي في كتابه الحكيم

الحمد لله الذي جعل في كتابه الحكيم
التي هي في كتابه الحكيم

الحمد لله الذي جعل في كتابه الحكيم
التي هي في كتابه الحكيم

الحمد لله الذي جعل في كتابه الحكيم
التي هي في كتابه الحكيم

الحمد لله الذي جعل في كتابه الحكيم
التي هي في كتابه الحكيم

محمد فوئاد مهجید ناویك كه (مضمود) بووه له فهرمانگهی
تەندروستی قوتابیانی ئەوسا بەپێی (۵۰) دینار بە هەموو کتیب و
شته کانهوه" (۷۰)

روژانه ئاسایش و پۆلیس ئەگەرێان بە دواى تیکۆشهراندای بە
هەمیشەش پشکنین و گەرێان بە دواى بەبیاننامەو کتیب و ئەو جۆرە
شتانەدا کە بۆنى پێشکەوتنخوازى و بیرو باوەرى ئازادى لیبیت بە
تایبەتیش کتیبە قەدەغە کراوەکان وەك نوسینەکانى کارل مارکس و
ئەنجلس و لینین و ستالین هتد بویە لە هەڵمەتى گەرێان و پشکنیندا
لە کتیبخانەى رووناکی هیچ شتیکی لەو بابەتانه نە دۆزابۆوه بەلام
ئاسایش بە وەرەگرتنى مۆلەتى یاسایى ئەو کتیبخانەیان زانیووه
لە کۆتایى ۱۹۴۷ تا داخرا. بە پێى ئەو بەلگە نامانەى
لەبەردەستماندا یە بە میژووی ۱۹۴۸/۱۲/۲۱ لە ناو پۆستەى ئەو
کاتەدا کۆمەلای کتیب ئەگێرى کە ئەمانە بوون (منافع الشيوعية
العمل بالاجرة ورائ المال ذکریات ماکسیم گۆرکى) لە ناووەى
لاپەرەکان بە دەستنووس چەنێن رستەو واتا نوسراوەتەوه لە هەمان
کاتیشا لەسەر بەرگى کتیبى (مذکرات ماکسیم کورکى) مۆریك
لێ دراوه کە مۆرى کتیبخانەى رووناکی یە. ئەم کتیبانە نەناوی
نێردراوى بەسەرەوه یەو نەئەوهى بۆی رەوانە کراوه بەلام ئەو مۆرەى
کتیبخانەى رووناکی ئەبێ بەبەلگەى گەرێان لە دوى خاوەن
کتیبخانە کە سالتیک ئەوهو بەر داخراوه بۆیە لە ۱۹۴۹/۱/۱۱
دا محمد فوئاد مهجید ئەگێرى و ئەکەونە لیکۆلینەوه لە گەلێا
ئەوهیش لە وەلامدانەوهیدا ئەلێ من لە نیوان سالى ۱۹۴۷ دا ئەم

کتیبخانهیه‌م له جه‌مال عه‌بدو‌ل‌لا ک‌ریوه هی‌چ له‌م ک‌تی‌بان‌ه‌ی ئی‌وه
 ئه‌یل‌ین تی‌ایا نه‌بوه به‌ ناو‌برد‌نی جه‌مال عه‌بدو‌ل‌لا ئه‌و‌یش ئه‌گیر‌ی و
 لی‌ک‌ۆ‌ل‌ینه‌وه‌ی له‌گه‌لا ئه‌که‌ن ئه‌م‌یش نک‌ۆ‌لی ئه‌کات و ئه‌ل‌ی هی‌چ
 م‌ۆ‌ری‌کم نه‌بوه کات‌ی ئه‌م ک‌تی‌بخانه‌یه‌ی ه‌ی من بو‌وه به‌لام به‌مانه‌ واز
 نا‌ه‌ین‌ن ده‌ست‌خه‌تی هه‌ردو‌کیان مح‌مه‌د فو‌ئاد مه‌جیدو جه‌مال
 عه‌بدو‌ل‌لا وه‌ر‌ئه‌گرن ئه‌ی ن‌یر‌ن بۆ به‌شی ه‌ونه‌ری پ‌ۆ‌لی‌س له‌ ره‌سافه‌ی
 به‌غ‌داد له‌ ئه‌نجام‌دا ده‌ر‌ئه‌که‌وی که‌ خه‌تی هی‌چ کام‌یان نه‌یه. ئی‌تر
 هه‌یه‌که‌و به‌بار‌مه‌ته ئازاد ئه‌که‌ر‌ین مح‌مه‌د فو‌ئاد مه‌جید به‌ بر‌ی
 (١٠٠) دینارو جه‌مال عه‌بدو‌ل‌لا (١٥٠) دینار ک‌تی‌بخانه‌کان ئه‌و
 کات‌ه‌و تا سه‌رده‌می راپه‌ر‌ین‌یش به‌م شی‌وه‌یه ره‌فتاریان له‌گه‌ل‌دا
 ک‌راوه.

١٩- ک‌تی‌بخانه‌ی کوردستان

١٩٤٨

ئه‌م ک‌تی‌بخانه‌یه‌ی له‌ شه‌قام‌ی مه‌ول‌ه‌وی بو‌و به‌رام‌به‌ر ک‌ۆش‌کی
 ت‌ۆ‌فی‌ق قه‌زاز پار‌ت‌زه‌ر که‌مال‌ی میرزا که‌ر‌یم دا‌یم‌ه‌زاند هه‌ر ئه‌و
 سه‌له‌ش پ‌ی‌چ‌راوه‌ته‌وه‌و نا‌وی نه‌ما .

۲۰- کتیبخانه‌ی یه‌کی‌تی

۱۹۴۹

شوینی ته‌م کتیبخانه‌یه
نه‌زانرا به‌لام تئوده‌مان بو
ساغ بووه که له لایه‌ن
(مه‌دهوش) (۷۲) و (شیخ
حسین شیخ حه‌مه
مارف) (۷۳) وه دامه‌زراوه
دیسانه‌وه کاتی داخستنی
نازانریت .

مه‌دهوش

شیخ حسین شیخ
حه‌مه مارف

۲۱- کتیبخانه‌ی سهرکه‌وتن

۱۹۴۸

ئەم کتیبخانەیدە لە شەقامی مەولەوی بوو لە ساڵی ۱۹۴۸ دا دامەزرێوە بەرامبەر بە دەبۆکەیی ئیستا ، هەردوو برا جەمال عەبدوللەو لەتیف عەبدوللە بۆ بژیوی ژبانی رۆژانەیی خۆیان و بازرگانی دایان ناوە ئەم کتیبخانەیدەش بەر ئەو پامالینە کەوت کە رژیمی پاشایەتی کەوتە داخستنی رۆژنامەو گوڤارو کتیبخانەکان وە هەر لەو ساڵدا پیچرایووە نەما .

تەم و مژیکێ ئالۆز

لەساڵانی ۱۹۴۸دا تا ۱۹۵۰ چەند کتیبخانەیکە هەبوون هەروێش نەمان ، ئیبارەیکە وایان دەست نەکەوت لێبارەیانەو ئەگەرچی ئەزۆر نووسەر و ژەنیروو شتمانپەروەری ئەو رۆژگارەشان سۆخ کرد شتیکی ئوتزیان لانیووە لەسەر دامەزراندن و هەمانی ئەو کتیبخانانە بەلام ئەوەی جێی سەرئەو ئاشکراشە رژیمی پاشایەتی ئەوسا ڕەهەندەو ساڵدا بەتایبەتی ساڵی ۱۹۴۸ کە پەیمانی (پۆرتسمو)ی مۆر کرد ، بەجاری ئەلانی عیراکی ئی وروژاو لەهەموو شارەکانیوە بەگژا چوون و راپەرینو خۆپیشاندا نەستی و کرد . ناچار رژییم لەتۆڵەیی ئەو هەڵمەت و راپەرینەدا کەوتەروانان و گرتن ، بەهزاران ئیشتمانپەروەرانی رەوانەیی زیندانەکان کردو پری کردن ئە تیکۆشەران و دڵسۆزان . ڕەهەندەش ئەوەست کەوتە داخستنی هەموو ئەو رۆژنامەو گوڤارانەیی ئەوسا دەرەچۆن . ئەوەی ئەوەی مەبەستە تیشکێک بەهەندەسەر ئەم تەم و مژێ ئالۆزییەیی ئەو رۆژگارە گەنجێ ئەو کتیبخانانە نەمان ديارە ئەمانیش هەروێک رۆژنامەکان ئەزێر ئەو پالەپەستۆیدە بسوز ، ئەوە هۆش بوو بۆ داخستیان .

۲۲- نامه خانهای گه لاویژ

پاشان بوو به کتیبخانهی گه لاویژ ۱۹۵۰ - ۱۹۸۹

دامه زرنهرو هه لئسورنهره لیپرسراوی ئەم کتیبخانهیه (ره ئوف مهعروف فمتاح) ه له سالی ۱۹۲۹ له شاری سلیمانی له دایک بووه وهک لاویکی خوین گهرم چۆته ناو ریزه کانی (پارتی کۆمونیستی عیراق) وه ئەندامییکی چالاکی ئەو پارتیه بووه ره ئوف مهعروف فەرمانبەر بووه له فەرمانگهی تەندروستی ئەوسادا پاشان دوکانیکی کردۆتهوه بابەتی (عهترو قۆلۆنیاو بۆینباخ و کراس و

پانتۆل و ئەو بابەتانهی تیا داناوهو ناوی ناوه (کوگای گه لاویژ) و له سالی ۱۹۵۰ وه ههموو ئەو شتانهی لای بردوو به ههر چواردوهری ناوهوی دوکانه کهیدا ره فهی رێک و پێکی له شیوهی کتیبخانهیهکی

سهردهم و رازاوه جوان دروست کرد ، دوكانه كهی له سهره تاوه
یهك دوكان بوو به لām له كوټای شهسته كاندا دوكانیكی تری خسته
سهر كتیبخانه كهو به جارئ گهوره بوو ناوی نامه خانه ی گه لاویژ
بووه لبرارد له سهره تا ی شهسته كاندا ناوه كهی گوړی و له پی شهوه
له سهر دوكانه كهی به دريژایی ههر دوو دوكانه كه به نووسینیكی
جوان ناویشانی نامه خانه كهی کرده (كتیبخانه ی گه لاویژ) و له
ژیریا سالی دامه زاندنی ۱۹۵۰ ی له سهر نووسرابوو .

ئهم كتیبخانه یه له دوا ی كتیبخانه ی گشتی سلیمانی به پله ی
دوو ههم ده و له مه ندرین كتیبخانه ی ئهوسای سلیمانی بوو ههموو
ئهو چاپكراوانه ی دهرده چوو لیږه ده ست ده كهوت ههر ههموو
روژنامه و گوڅاره كان روژانه له م كتیبخانه یه هه بوو جاروبار
روژنامه و گوڅاره كانی میسر و ئه رده نیش لای هه بوو .

كتیبخانه كهی وهك پوره ههنگ و ابوو هه میشه پر بوو له
نووسهرو شاعیرو روښنبیرو نیشتمان پهروهران و توویژو باسوخوازی
سیاسی و ئه ده بی و میژوویی مشت و مړی له سهر ئه كرا ئهوانه
لهوئ ئه بینران ماموستایان ، ره فیق حیلمی مسته فا سالح كه ریم
مهره م محمد ئه مین عومهر عارف دیلان كامهران زور له
روښنبیرانی ترو ه نه بی ئهم كتیبخانه یه له هیئانی كتیب و
روژنامه و گوڅار چالاكی تری نه بوو بی ، به لكو له گه ل ئهم
خزمه ت كرده كهوته چاپكردنی زنجیره یهك كتیب له هه مان كاتا
نووسهران و شاعیرانی ئهوكاته و تا ئیستاش له چاپكردنی

بهره‌مه‌کانیانا توانای به چاپ‌گه‌یاندنیان نه‌بووه بویه ئهم
کتیبخانه‌یه هه‌لسا به چاپ‌کردن و بلا‌و‌کردنه‌وی کتیبی نایاب :-

۱- چۆن فیّری ئینگلیزی ئه‌بی ؟ / عبدالله شالی / ۱۹۵۵
به‌غداد چاپخانه‌ی دار النشر للطباعة (۴۰) لاپه‌ره

۲- صلاح الدین و فیّلی به‌نکیشه‌کان / و / له عه‌ره‌بیسه‌وه
/ أ - ب هه‌وری / ۱۹۵۷ به‌غداد چاپخانه‌ی مه‌عاریف (۱۵۶)
لاپه‌ره.

۳- خانزاد جه‌مال بابان / ۱۹۵۷ به‌غداد چاپخانه‌ی ته‌مه‌دون
(۵۶) لاپه‌ره.

۴- کاروان / محمد سالح سه‌عید / ۱۹۵۷ به‌غداد
چاپخانه‌ی سه‌لمان ته‌عه‌زه‌می (۶۰) لاپه‌ره.

۵- دیاری ، کامهران / ۱۹۵۷ به‌غداد چاپخانه‌ی مه‌عاریف
(۸۴) لاپه‌ره.

۶- دیوانی هه‌مدی (ته‌حمد هه‌مدی ساحیب قپان / ۱۹۵۷
به‌غداد چاپخانه‌ی ته‌سه‌هد (۳۹۹) لاپه‌ره.

۷- شانازی / کامهران / ۱۹۵۸ سلیمانی چاپخانه‌ی
کامهران (۸) لاپه‌ره.

۸- شیخ مه‌همودی زیندوو / دیلان / ۱۹۵۸ به‌غداد
چاپخانه‌ی ته‌مه‌دون (۵۹) لاپه‌ره.

۹- یادی گو‌رستانه‌که / ده‌ستۆفسکی / و / محرم محمد
ئه‌مین ۱۹۵۸ به‌غداد چاپخانه‌ی لیوا (۱۱۲) لاپه‌ره.

۱۰- دیوانی سەلام / شیخ سەلام عازەبانی ۱۹۵۸ بەغداد

چاپخانهی تەمەدون ۲۰۴ لاپەرە .

۱۱- زوۆرداری تاوانبار / فوئاد عیزەت / ۱۹۵۸ سلیمانی

چاپخانهی کامەران (۱۸) لاپەرە .

۱۲- کامەران و ھۆنراوەی نوێ / محەممەد سەدیق عارف /

۱۹۵۸ بەغداد چاپخانهی مەعاریف (۶۶) لاپەرە

۱۳- رێزمانی کوردی ، نوری عەلی ئەمین / ۱۹۶۰

سلیمانی چاپخانهی کامەران ۲۱۸ لاپەرە .

۱۴- رێباز / لە شیوەی گۆڤاریکدا / ۱۹۶۸ سلیمانی

چاپخانهی ژین (۷۴) لاپەرە .

ئەم کتێبخانەیە تا سالانی ۱۹۸۹ ھەر رەئوف مەعروف بە

رێوەی ئەبرد ئیتر ئەویش رووی کردە ھەندەران و (ئێستا لە

لەندەنەو کتێبخانەکەش نەماو کتێبەکانیش فەوتان .

۲۳- کۆگای سرۆچک

۱۹۵۲-۱۹۶۵

شه قامی مهولوی له سووچیکی خوارهوی بازاری دهبوکی
ئێستا که لهویوه ئهچیت بۆ ناو بازار خوار یهك دوو دوکانی کوتال
فروش له گۆشهیه کداو به یه کدوو پیللیکانه بۆی سهر ئه کوی
دوکانیک له سهرهتای په نجاکانهوه سالی ۱۹۵۲ لیی نووسرابوو
(کۆگای سرۆچک خاوهنی عوسمان توفیق بوو) ئهم کۆگایه زۆرتر
بابهت و پێداویستیه کانی خوینکارانی لا دهست دهکوت .

عوسمان توفیق پیاویکی راستگۆ و دلسۆزو خوو رهوشت بهرز
بوو ههر له خوشهویستی کوردو کوردستان باوهشیانی هینابوو که
له کارگه به چاپکراوی له سهری نووسیوو به خهتیکی جوان (باوهشیانی کوردستان)
دیسانهوه له گهل ئهوهشدا ماکینهیهی دورومانی هینابوو که ئهویش ههر به ههمان شیوه
له کارگه به چاپکراوی له سهری نووسرابو "کوردستان" ئهوشه کوردستانه
بۆ ئهو کاته شتیکی تا بلتی دلهخۆشکهر بزوینهی ناخی کوردایهتی بوو ،
بۆیه ئهم پیاوه لای دانیهشتوانی شارهکی ریز لیگهراوو خوشهویست بوو
له گۆشهیهکی دوکاتهکی تاقیکی جوانی رازاندبوو کۆمهلیک کتیی تیادا بوو
که ههر ههمووی کوردی بوون وهک دیوانی شاعیرهکان و شیعره ئهدهبیاتی کوردی
رهفیق حیلمی و میترووی ئهدهبی کوردی هتد .... له گهل زۆر له ژماره کانی
گۆناری هیواو ههتلودا جگه له ماتش ههموو

ههفتهیهك روژنامهی ژینی بو تههات تا بلاوی بکاتهوه . لههبر
تهوهی شوینهکهی ناوبازاپو چهپهك بوو کهمتر روژنبیران هاتوچویان
تهکرد بهلام زورجار ماموستا جهمال عهبدول لهوی تهیینرا . تا
سالانی ۱۹۶۵ تهه کۆگایه بهم شیویه مابوو بهلام لهوهو دوا نهماو
ئیستا خهلکی تر لهو شوینه کاسیی تهکهن.

۲۴-دوکانی نهژی گۆران

۱۹۵۴ - ۱۹۵۶

له شهقامی کاوه چهند دوکانیک خوار (عومهری تهجی) ی
کهبابچی دوکانیک دانرابوو بو فروشتنی پیداو یستیهکانی
خویندکاران ، جگه لهمهش ههندی کتیب و ههموو روژنامهکانی
تهو کاتهی دانابوو که لای رهئوف مهعرفهوه وهری تهگرتن تهه
دوکانه له لایهن کورانی (گۆران) ی شاعیرهوه دامهزرابوو . که
ههردوو برا نهژی گۆران^(۷۴) هۆگر گۆرانی برای^(۷۵) پیکهوه
بهپرتویهیان تهبرد یهك دوو سال بهم جوړه مایهوهو پاشان پیچایانهوهو
نهما.

۲۵- کتیب فروش مه حمود خاکی ۱۹۵۴

یا کتیبخانه‌ی مه‌وله‌وی سالی ۱۹۶۸

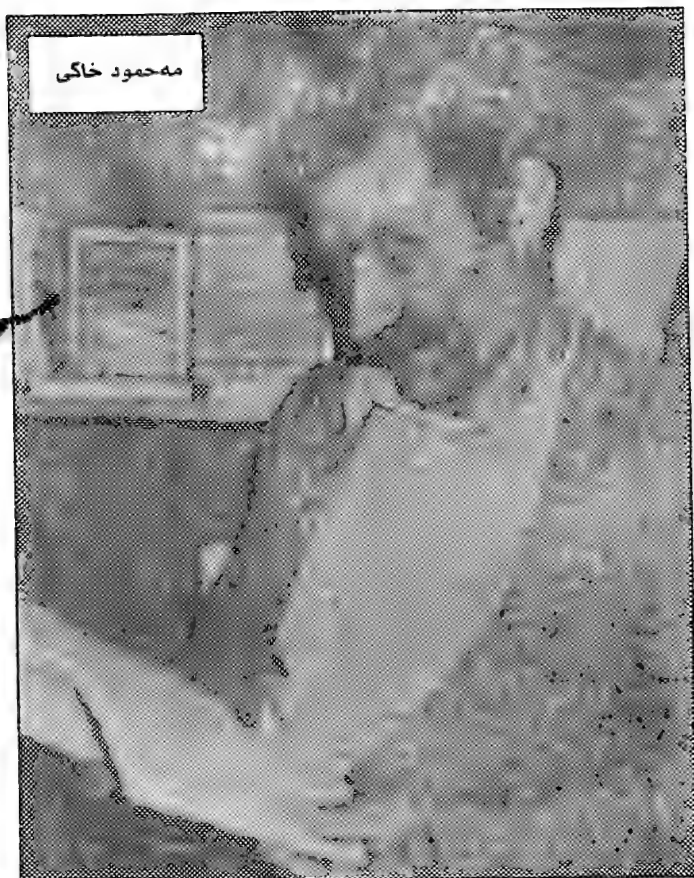
که پاشان بوو به کتیبخانه‌ی خاکی تا هاوینی ۱۹۹۰

خوالیخو شبوو مه‌حمود خاکی پیایوکی ردقه‌له‌ی لارازی چاوا
پروپووشاوی که همه‌میشه چاویلکه‌یه‌کی گه‌وره‌ی رده‌شی له چاوا
بوو ، به‌لام گورج و چست و چالاک و بزئو دلپاک و رووخوشر و دهم
به پیکه‌نین ، ساویلکه‌و خوش باره‌ر ، دلسوزو به ویتزدان و کوره
په‌روه‌ر.

له سهره‌تای په‌نجاکانه‌وه نهم پیاهه بو بژیوی ژبانی روژانه‌ی
خوی و دایکیکی پیری هه‌موو ئیشیکی نه‌کرد گۆل هه‌لگریو
له‌ناو بازارو به‌رگه‌راجیه‌کان و به‌سهریه‌رزیده‌ نه‌ژیا. له سالانی
۱۹۵۴ بوو به‌ فروشیا‌ری ده‌ستگیری روژنامه‌ی ژبن به‌ناو بازاردا
هه‌میشه‌ چه‌پکی روژنامه‌ی (ژبن) ی له‌بن ده‌ستا بوو به‌ کووچه‌و.
شه‌قامه‌کانی شاردا هه‌اوا‌ری نه‌کرد نویتزین روژنامه‌ی ژبن
بخوینا‌ره‌وه‌.

به‌م شیویه‌ تا سالی ۱۹۵۶ ، ئیتر گوڤاری هه‌تاویشی هاته
پال و له‌به‌رده‌م نه‌خوشخانه‌ی خواره‌وه‌ی ته‌رسای سلیمانی که ئیستا
بزته گراجی وه‌ستانی ئوتومبیل به‌رامبه‌ر بازاری زانکو له‌سه‌ر
شوسته‌که‌ دای له‌نان و بزخویشی له‌ سوچی‌کدا به‌ دیاریانه‌ره
هه‌له‌تروشکا جاروباریش شوین گوپکی‌ی بو نه‌کرد به‌لام هه‌ره‌ له‌

مه‌حمود خاکی

ده‌ورو بهری بهر ده‌رکی سه‌را بوو بووه براده‌ری شوسته‌کان. له نیوان
شه‌سته‌کاندا به ته‌واوی هاته بهر ده‌رکی سه‌راو له پال دیواری
به‌ریدی نه‌وسا ته‌نیشته حاجی عه‌لی سه‌عاتچی که کاتی خوی نه‌م
دو‌کانه له چله‌کاندا شونینی کتیب‌خانه‌ی نازادی بوو خوالی‌خوش‌بوو
مه‌حمود نه‌همه‌دو محمد خدر کویی به‌رتوه‌یان نه‌برد ، ئیتر له‌م پال

دیواره‌دا جیگیر بوو به‌لام همر له‌سهر شوسته‌که هه‌ندی کتیب و
 گوڤاری ریز نه‌کرد هه‌مو روژ چاودیره‌کانی شاره‌وانی نه‌هاتن و
 پییان کوته‌کرده‌وه ناچار خاکی بیری کرده‌وه و چهند ته‌خته‌یه‌کی
 گه‌وره‌ی پانی دروست کردو تولی باریکی دریژ له‌م سهر تا
 نه‌وسهری لیداو هه‌موو کتیب و گوڤاره‌کانی به‌شیویه‌کی جوان
 له‌سهر ریز کردن و پالی دان به‌دیواره‌که‌وه به‌م شیویه‌له مه‌ترسی
 پی لابردنی شاره‌وانی رزگار بوو، کتیبه‌کانی بریتی بوون له‌و
 کتیبه‌نویسانه‌ی ده‌رته‌چوون وازی له‌روژنامه‌فرۆشتنیش هی‌نا
 عه‌ره‌بانیه‌کی له‌شیویه‌ی سندوقیکدا بو دروست کردو چوار
 بۆلبهرینی خسته ژیر ئیواران کو‌ی نه‌کرده‌وه و نه‌یکرده
 عه‌ره‌بانیه‌که‌وه که‌ئویش به‌قفلیکی گه‌وره داته‌خراو به‌پال بو
 نه‌به‌ر بو بازارپی عه‌سری و له‌ناو بازارپه‌کەش به‌یه‌کیک له‌قفلی
 دوکانی‌که‌وه نه‌یه‌سته‌وه تا به‌یانی به‌م جو‌ره‌ نه‌م کتیبخانه‌بچکو‌له
 گه‌رۆکه‌ی نه‌هی‌ناو نه‌برد جگه‌ له‌و کتیبه‌نوی‌یانه‌ی وتم ده‌یان
 چاپکراوی چاپخانه‌ی (ترقی) حه‌مه‌ نه‌مین عه‌سری له‌که‌رکو‌که‌وه
 بو نه‌هات که‌ بریتی بوو له‌کتیبه‌فۆلکلۆری و ئایینی و
 نه‌فسانه‌کان وه‌ک نه‌میر نه‌رسه‌لان و فه‌تعی قه‌لای خه‌یبه‌ر و (چل
 طوطی) هتد. مه‌حمود خاکی خوشه‌ویستی هه‌مووان بوو زۆر زۆر
 رۆح سووک بوو له‌یه‌که‌م بینینا نه‌چووه دل‌ه‌وه بو‌یه هه‌ر شاعیر و
 نه‌دیبه‌یک به‌ره‌مه‌ی چاپ بکردایه‌یه‌که‌م که‌س که‌ بو‌ی بلاو بکاته‌وه
 ، مه‌حمود خاکی بوو پاشان بو‌لای گه‌وره‌ترین کتیبخانه‌ی نه‌و

سهرده مهی گه لاویژ ته برا خوا هه لئاگرئ ره ئوف مه عروفیش دریغی
 له یارمه تی دانی نه ئه کرد هه موو کتیبیک داوای کردایه ئه یدایه .
 ئه م کتیبخانه هه لئا سراوه ی مه حمود خاکی به دیوارا هه موو
 گوژاره کانی هیواو روژی نوئ و شه فق و بلیسه و نهوژو
 جاروباریش گه لاویژی لا ده ست ته کهوت خوالیخو شبوو
 گیومو کریان یه که م باوه ر پیکراوی بو بلاو کرد نه وه ی
 چاپه مه نیه کانی له سلیمانی مه حمود خاکی وه ک ده زگایه کی
 بچووکی بلاو کرد نه وه ی چاپکراوی کوردی وابوو جگه له مه ش
 بوخو ش کوه ته چاپ کردنی کتیب و زنجیره یه کی چاپ و بلاو
 کرده وه و له وانه :

- ۱- هه میشه به هار، مه دهو ش - ۱۹۶۵ سلیمانی .
- ۲- دلی کچان مه دهو ش / چاپی یه که م ۱۹۶۷ به غدا چ . سلمان
 ئه عزمی (۵۰) لاپه ره .
- ۳- دیوانی حه ریق مه لا صالح / حریق / ۱۹۶۸ بو جاری دووم
 که رکوک چ . جه مهوری (۹۲) لاپه ره .
- ۴- له یلو مه جنون مه لا فه رج سالح / شه کیی شاعیر ۱۹۶۹
 سلیمانی چ . راپه رین (۱۳۸) لاپه ره .
- ۵- گردی شه هیدان / محه رم محممد نه مین / ۱۹۷۰ سلیمانی چ .
 کامه رانی (۱۶) لاپه ره .
- ۶- دیوانی وه لی دیوانه (۱۹۷۰) سلیمانی چ . کامه رانی (۸۰) لاپه ره .
- ۷- دلداری و په یمان په روهری / نه بویه کر شیخ جه لال / آب هه وری /
 ۱۹۷۱ چ . دووم سلیمانی چ کامه رانی (۴۶) لاپه ره .

۸- دلی کچان / شیعی / مهدووش.

مه حمود خاکی سهره پای ئەم کارانه له بهردهم کتیبخانه کهیدا
 وهك قوتابییه کی ئەلقه له گوئی گویرایه لی ماموستای کوچ کردو
 به شیر مو شیر هه میشه سهرقالی کوردایه تی بوو ته نانه ت باجی ئەو
 راستگو یه شی دایه وهو له سهر زمان در یژی و بلا و کرد نه وهی
 چاپه مه نیه کانی شوړش و به یان نامه کانیان تووشی خوشارد نه وه بوو
 به لām شیخ ئەنوهی شاعیر گیرا ، هه رچی کتیبی هه بوو له ده ره وهو
 ماله وه هه مووی گیرا و فهوتا به لām خاکی له سهر ئەو ر یبازه پیروزی
 ره حه تی لای نه داو له تی کو شاندا بوو بویه زاناو رو شن بیران و
 ئەدی بان سهریان لی ئەدا له وانه: (دی لان ، کامه ران ، محه رهم
 محه مه ئەمین ، شاکیر فه تاح عه لادین سجادی) ئەوانه ش که
 هاموشویان ئە کرد هه میشه لای دانه نیشتن (مه دهووش ، ماموستا
 عومهر مه عروف به رزنجی ، ره فیق سایر ، جهزا عه لی ئەمین سه باح
 غالب که مال میرا و ده لی و ساجید ئاواره و شه هید دلشاد مه ریوانی
 و رووف حه سن، ئەحمه د حسین ، حه مه سه عید حه سن ، جه مال
 شارباژیری) هه رکاتی کیش عه بدو لā په شیو سهردانی سلیمانی
 به کردایه یه کهم کهس مه حمود خاکی بوو ئەوانه ش که سهریان
 ئە کرده سهری سه باح غالب عب دو ال ره زاق پشه ده ری جهزا عه لی ئەمین
 بوو هه رچیشی بوو تابه ته خرایه سهرچاو ، سالی ۱۹۶۷ چهند کتیب
 فروشیکی تر هاتنه پالی و وهك ئەم به هه مان شیوه کتیبه کانیان
 دانا (جه مال محه مه ئەمین ، مارف ناسراو ، شیخ ئەنوهی شاعیر)
 تا سالی ۱۹۶۸ تیر له گه ل جه مال محه مه ئەمین ریک کهوتن به

دوو قۆلی کتیبخانه یهك دامهزینن لهناو بازارپی عهسری لهته دوکانیکیان گرت و مۆلهتی یاساییان وهرگرت و ناویان نا (کتیبخانهی مهولهوی) مهحمود خاکی ههرزوو وازی هیئاو جیا بۆوهو پرووی کرده گازیئوی شهعب و له گوشهیهکی بچووکی ئهویدا کتیبخانهی دانا تا شالۆوی ئابلۆقهکانی شاری سلیمانی (۱۷/۱۰/۱۹۸۵) راگهیانراو گرتن و کوشتن دهستی پیکردهوه کهوتنه پشکینی مالان مهحمود خاکی یهکیک بوو لهو مالانهی به سهدان کتیبی دهروهی تیا دابوو به تایبهتی (کۆمهله) که له سهری گیراو درا به دادگا له رۆژی ۲۷/۴/۱۹۸۶ دواي ئهو ماهه زۆره ده سال زیندانی بۆ براییوه له ئهبوغریب له جهمهلۆنی یهك که ئهوسا گیراوه سیاسی یهکان لهوی توند ئهکران خاکیش وه خهباتگیریکی گۆشکراوی مامۆستا بهشیر موشیر خرایه ئهو زیندانه تا بۆ ئیواره کهی لیبوردنی گشتی دهچوو، کاتریمیر (۸) که مهحمود خاکیشی گرتهوه بهلام تا (۱۷/۵/۱۹۸۶) ئازاد نهکرا. کاتیکیش ئازاد بوو هاتهوه سهر کتیبخانه خنجیلانه کهی کهمیک ئازارو ئهشکهنجهی زیندانی پیوه دیاربوو وه کجاران به کهیف و روخۆش نهتههاته بهرچاو له هاوینی سالی ۱۹۹۰ مائئاوایی له کتیبخانهی کوردی کرد به کارهساتیکی دلتهزین و لهناومانانهما، بهلام ههمیشه .... قوتابی مامۆستا بهشیری رهحمهتی له دلمانان.

مهحمود خاکی خۆی ئاوی مهحمود محمهد کهریم و له سالی ۱۹۳۹ له دایک بووهو له سالی ۱۹۹۰ مائئاوایی کردوهو.

۲۶- دوکانی مه لا نوری عهزیزی ماستاو (۷۶)

۱۹۵۴

له نیسانی سالی ۱۹۵۴ که شهقامی گومرگه سوتاو دروست کراو همه رهشید تاغای خاوهنی تاشه کهی قاراغای مه لا محیدین که ناموزای بوو لهسهر تهم شهقامه نوییه ریزی دوکانی دروست

کرد یه کییک
لهو دوکانانه
مه لا نوری
کرد یه
کتیبخانه
پری کرد له
همه مو
جوړه کتیبیک
به تایبه تی
کتیبه
کوردیه کان
هله همه مو
گوڅاره کانی

همه نوری عهزیز

گه لاویژو نزارو روژنامه کانی نهوسای دهرچوو بوون وهک پیشکھوتن ، روژنی کوردستان ، ژیان و ژین ، به جزوبه نندکراوی لای تهم دهست ده کھوتن به لام بو فروشتن نه بوو ته نیا بو خویندنه وه .

مەلا نوری تا بلیی روو خوش و دلپاک و دلسۆزه بۆ کتییی
 کوردی یارمەتی دەیان نووسەرو رۆژنامەنووسی داو وەك
 سەرچاوەیەکی دەولەتمەند بۆ لیکۆلینەوه کانیان .
 چەند جارێك بە هۆی باری سیاسی رۆژگارەوه کتیبخانەکە
 پێچاوەتەوهو پاشان دایناوەتەوه . ئیستا کتیبخانەکە وایە
 گەرەکی شۆرش واتە (عەقاری).

۲۷- کتیبخانه‌ی زیوهر

۱۹۵۶ - ۱۹۸۶

محمد عارف معروف

بو کردنسهوی
هه موو
کتیبخانه یهك ئه بی
مۆلتهتی یاسایی
وه رگری بویه كاك
محمد
عارف^(۷۷) داوايه کی
پیشکەش کرد به
وه زارتهتی ناوخۆ بو
کردنسهوی
کتیبخانه یهك له
۱۹۵۶/۷/۲۰ دا
ره زامهندی
وه زارتهتی ناوبراوی
وه رگرت ئیتر لهو

روژوه کتیبخانه‌ی زیوهر له شهقامی مهولوی له دوکانیكا
تهنیشته ده رگای گهرماوی قشله كه ئیستا بازاری ده بۆكه یه پاشان
له سالی ۱۹۶۰ گواستیهوه بو شوینی کتیبخانه‌ی نازادی محمد
ره سول هوار كه چهند دوکانیك خوار کتیبخانه‌ی گه لاریژهوه بوو .

لهو شوینه مایه‌دو هه‌میشه پر بوو له کتیب و رۆژنامه‌و
گۆفاره‌کانی ئهو ساکه ده‌رده‌چوون ئهم کتیب‌خانه‌یه به‌ناوی شاعیری
گه‌وره (زیوه‌ده‌وه ناو‌نراوه) ئه‌گه‌رچی محمد عارف له‌و بنه‌ماله‌یه‌ش
نیه. ئهم کتیب‌خانه‌یه‌ش وه‌ك هه‌موو کتیب‌خانه‌کانی پێش خۆی
هه‌لسا به‌ چاپ‌کردن و بلا‌و‌کردنه‌وی کتیبی کوردی له‌وانه :-

١- چۆن فی‌ری زمانی عه‌ره‌بی ئه‌بیت / عوسمان عارف ١٩٧١
سلیمانی چاپ‌خانه‌ی راپه‌رین (١٣٢) لاپه‌ره .

٢- گۆمی شله‌قاو / محهمم محمد ئه‌مین / ١٩٥٧ به‌غداد
چاپ‌خانه‌ی ئه‌سه‌د (٦٨) لاپه‌ره .

٣- سه‌روود بو‌ قوتاییان / کۆ‌کردنه‌وی محمد عارف /
١٩٧١ سلیمانی چاپ‌خانه‌ی راپه‌ری (٤٠) لاپه‌ره

٤- دیوانی زی‌وه‌ر / عبده‌للا زی‌وه‌ر / ١٩٥٨ به‌غداد
چاپ‌خانه‌ی مه‌عاریف (١٢٥) لاپه‌ره .

٥- خه‌بات / عبده‌للا می‌دیا ١٩٥٨ به‌غداد چاپ‌خانه‌ی لیوا
(١٠٤) لاپه‌ره

۲۸- کتیبخانه‌ی نازادی

۱۹۵۸ - ۱۹۶۰

ئەم کتیبخانەییە لە سەرەتای بەرامبەر میوانخانەیی خەیاڵ کە
ئێستا (گازینۆی لۆقەر) د خوار یانەیی سیروان لە سییەم کۆلانی
بازاری زێوەرو پاشان گۆیزرایەوه شەقامی مەولوی خوار

محمد رسول ھاوار

کتیبخانەیی
گەلاویژ
تەنیشەت
شیخەیی
نوقولی ئەوسا
دوای سالی
۱۹۶۰ ئەم
کتیبخانەییە
نەماو
شوینە کە
وەک وتمان
کتیبخانەیی
زێوەر ھاو
جیی ئەم

کتیبخانەییە لە لایەن مامۆستا (محمد رسول ھاوار) وە
نامەزرا ئەمیش وە ھەموو کتیبخانە کانی تر پێر سەر لە ھاو

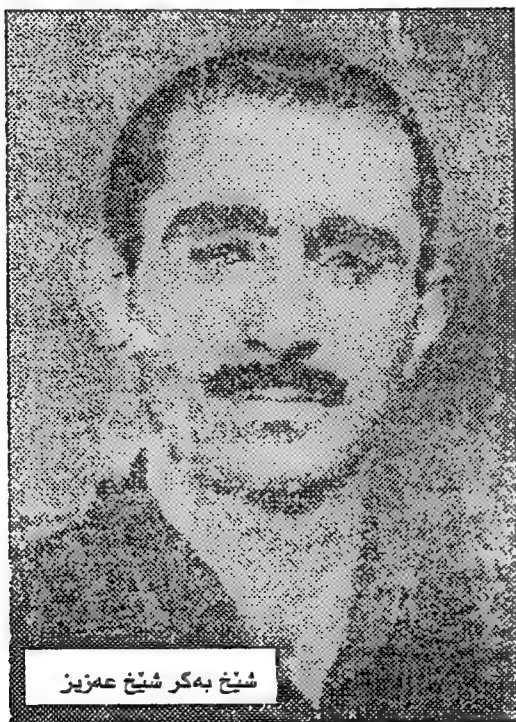
جوړه کتیب و روژنامهو گوڅار به ریک و پیکي روژانه بوئ تههات
له تهمهني تهم دوو سالهيدا چهندين کتیبی کوردی چاپ و بلاو
کرده وه ، ماموستا محمد رهسول هاوار زیتر خزمهتکردنی
روشنیری به له لاهه مهبهست بوو بویه زوری به شاعیرو تهدیبانی تھو
سهردهمه هاموشویان ته کردو لهوی تههینران لهوانه وهك
ماموستایان مستهفا صالح کهریم خوالیخوشبوو محمد محمد
تھمین بههجهتی پارتزهر و ماموستا نهجهدين مهلا که تهم له گهل
محمد رهسول هاوار به دوو قوئی له روژنامهی ژینی کوردی
تھوسادا کاری روژنامهنوسیان ته کرد تهم بهناوی (لالو تهلی)
دهینوسی . تھو کتیبانهی چاپ و بلاوی کردنهوه:-

- ۱- دوانزه سوارهی مهربوان / پیره میرد چاپی دووهم سالی
۱۹۵۹ سلیمانی چاپخانهی ژین (۲۶) لاپهړه
- ۲- له پیناوی بههیزکردنی یه کیستی نیشتمانیدا / چاپی
دووهم سالی ۱۹۵۹ بهغداد چاپخانهی رابیتته (۷۶) لاپهړه
- ۳- یادی بادینان / ۱۹۵۹ / محمد رهسول هاوار /
چاپخانهی ژین (۱۱۲) لاپهړه.
- له سالی ۱۹۶۰ دا تهم کتیبخانهیهش پیچرایهوه نهما .

۲۹- نامه‌خانه‌ی خدیبات

1971-1981

دامه‌زاندنی تهم نامه‌خانه‌یه له لایهن (پ. د. ك) هوه بوو
له شه‌قامی مه‌ولسوی بهرام‌بهر كوشكى توفیق قه‌زاز له سه‌ره‌تاوه

چەند كەسك وەك
ئەندامان و
لایەنگرانی پارتی
بەرپۆهیان ئەبرد
لوانە (دوكتۆر
فارس رەحیم) و
ئەتەف ناویك كە
پاشان ئە پارتی
جیا بوونەوهو
چوونە ریزی
پارتی
كۆمونیستی
عراق).

بِذَلَامٍ لَهُ يَهْكُمُ

روژنی دامفرانندیوه ته، کهنه سانه بهر تودیان ئه برد (شیخ به کر شیخ عزیز باراوی) ^(۷۹) که نه دمیکی بزۆ و چالاکی ئه وسای پارتی و کوردا یه تی بوو دووم به کر جا هید (به کری حاجی عه لی! وه

سپهدهم سمکوفتحوللا بوون به سه پر شتیارى نامه خانه کهو سمکو
فتحوللا بهر پرسىارى ژمیر یارى بوو به کر جا هیدیش بهر پری هی نه برد
هموو روژن بیه دوا کرتن روژنامه ی (خدا بات) که زمانه آلای پ و
ک بوو له به غداوه زوو نه گه یشته نامه خانه کهو دا بدش نه کرا نه مه
جگه له هموو روژنامه کانى تر و ئهو گوڤارانهش که ده رده چوون
نامه خانه که پر بوو له کتیپی جوړاو جوړ .

(به بۆندی رۆژی رهشی ٦ ی ئایلولوی ١٩٦١ له سلیمانی مانگرتنیکی گشتی سهرانسهری شاری گرتهره و خهلکی هههور دوکان و بازاریان داخستبوو نامهخانهی خهباتیش یهکیک بوو لهو شوینه گرنگانهی ئهوساکهمانی گرتهر نهک به داخستنی نامهخانهکه بگره زوریهی زۆری ئهندامان و لایهنگرانی پارتی و لیپرسراوانی نامهخانهکesh به نارهزاییهکهوه لهبهردهم نامهخانهکهدا وهستاوون ئهرانه وهک بیرم بی مامۆستای کۆچکردوو محهمدم ئهمین بهکر جاهیید سملۆ فتحوئلا دهیان کهسی تر بزید رۆژی دواهی واته ٧ ی ئهیللولی ١٩٦١ پیاوانی ئهوسای رۆژی قاسم هاتن و ههلیان کوتایه سهر نامهخانهکهو ههرچی تیادا بوو بهتالان بردیان و پاشان دههرگای نامهخانهکeshیان مۆر کرد) (٨٠)

ئەدەم نامە خانەيدە ھەمىشە جىمى ئەھات ئەھاتچۇ كىرمان
خوئىندە واران سەردىيان ئەگرت كاتى رۇژنامەى رۇژنامەى خەبات
ئەھات بۇ نامە خانەكە ئەدەم نامە خانەيدەش وەك ئەركىكى پىرۇزى
مۇشنىبىرى زىخىرەيدەك كىتەبى كوردى چاپ رىلاۋ كوردەۋە لىۋانەك:-

- ۱- شۆرشى بارزان / ههمزه عبداللّا سالى ۱۹۵۹ مامۆستا
محمد مهدي محمد نهمين له عهده بيبهوه وهريگيپا بو كوردى و له
چاپخانهى ژين چاپكرا ۲- دل و گول / مهدهوش / ۱۹۶۰
سلیمانی چاپخانهى كامهرانى (۶۴) لاپهړه.
- ۳- ببوره / كهمال زهتوف محمد / ۱۹۶۱ سلیمانی
چاپخانهى كامهران ۱۴۴ لاپهړه.
- ۱- سهرگول / مهدهوش / ۱۹۶۱ سلیمانی
چاپخانهى كامهران ۷۴ لاپهړه.
- وهك وتمان له ۷ ی ئایلوولی ۱۹۶۱ له لایهن رژیمی قاسموه
نهم نامه خانه یهش مۆركرا.

۲۰- کتیبخانە ی بیکەس

۱۹۵۸ - ۱۹۶۰

ئە شەقامى بىكەس بەرامبەر بازارى راپەرپنى ئىستا شوئنى
چىشتخانەى لىرە كە ئەوسا تەنیا دوكانىكى بچووك بوو ئە لایەن
(شىخ مستەفای گولانیەو) دامەزراو ھەر خۆشى بەرپرسيارى ئەو
كتیبخانەى بوو ھەموو رۆژنامەو گوڤارەكانى ئەوساى لابسو جگە
لەوہى پر بوو ئە كتيبي جۆراو جۆر ھەمیشە رۆژنامەى ژين و
خەبات و گوڤارەكانى ھىواو رۆژى نوئ و ھەتاوى لا دەست ئەكەوت
. ئەگەل بچووكى جىگا كەيدا بە ھەمیشە سىخناخ بوو ئە ئەديبان
و رۆشنىرانی ئەوكاتە ئەوانەى لىرە ئەبىنران خوالىخۆشبووان
عبداللہ جەوھەر كامەران موكرى عوسمان عوزىرى ھەمەد
ئەمىن و دەديان رۆشنىرى تر. كەرنەوہى ئەم كتيبخانەى زۆتر بە
مەبەستى ھۆشيار كەرنەوہى كۆمەلگای كوردەوارى و گۆشكرەنى
گيانى نەتەوايەتى و كوردایەتى بوو ئەمیش ئە سالى ۱۹۶۲ نەماو
تەواو بوو.

۳۱- نامه خانە ی بیری نوی

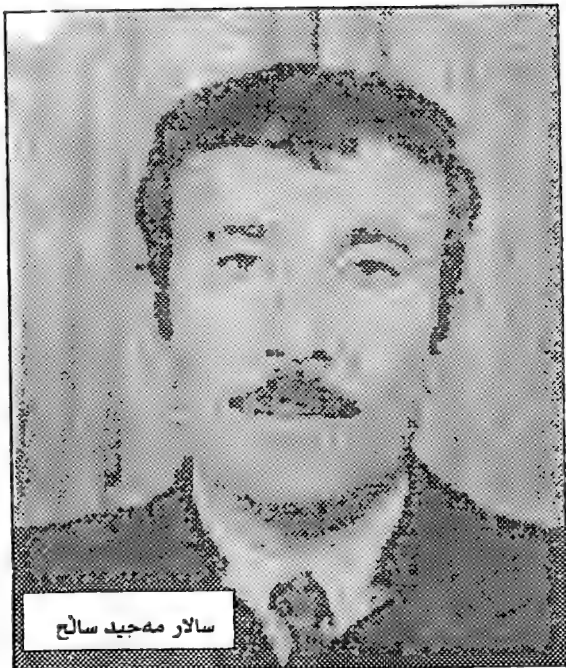
۱۹۵۸ - ۱۹۶۱

ئەم نامه خانە یە لە گەڵ هاتنی شوێشی ۱۴ ی تەممووزی ۱۹۵۸ دا
 لە لایەن ئەندامان و لایەنگرانی پارتی کۆمۆنیستی عێراقەوه دامەزرا
 لە شەقامی کاوێ بەرامبەر زەرەنگەرە کانی ئیستا لیپرسراو بەرپۆەبەری
 نەوزاد نوری سەلح بوو هەڵسۆرتەری دووێم ئەحمەد عەباس کەریم بوو .
 هەموو کات جەمی ئەهات لە هەواداران ی پارتی کۆمۆنیست . ئەم
 کتیبخانە یە یا نامه خانە یە جوێهە کتیبی سیاسی و فەلسەفی و میژووی
 زانستی تیادا بوو وەك راس المال / کارل مارکس / اصل العائله ،
 فریدریک انجلس وە هەلبژاردە کانی لە نین و دەیان کتیبی تری لەم
 بابەتانە ئێوانی هەمیشە سەردانی ئێویان ئەکرد لەوی ژۆر ئێمێنران
 ئەدیبی ناسراو حسین عارف و شاعیری خوالیخۆشبوو جەلالی میرزا
 کەریم و مامۆسا مستەفا سەلح کەریم عومەری بابەشیخ و رەئوفی
 حاجی قادر و غەفوری میرزا کەریم و دەیان رۆشنیرو هەواداران ی پارتی
 کۆمۆنیستی تر ، رۆژنامه کانی ئێوسا هەموو رۆژی زوو ئەگەیشته
 نامه خانە کەو بلاو ئەکرایەوه وەك رۆژنامە ی رۆژانە ی (هاریق الشعب)
 رۆژنامە ی (کوردی ئازادی) هەموو گۆڤارە کانی ئێوساش لیترە دەست
 دەکەوت یە کێک بوو لە باوەر پێکراوە کانی (گۆڤاری هیوا) ^(۸۱) کە لە
 بەغداوێ دەردەچوو ئەم لیترە بلاوی دەکردهوه ئەم نامه خانە یەش هەر
 خۆیان پێچایانەوه و ئەمما لە سالی ۱۹۶۱ دا .

۳۲- کتیبخانه‌ی شوینه‌وار

۱۹۶۱

ئەم کتیبخانه‌یه
سەر بە
شوینه‌واری
سلیمانی یەو لە
سالی ۱۹۶۱
دا دامەزراوە
لە لایەن
بەرپۆڵە بەرایەتی
(شوینه‌واری
کۆنەوه) کە
مەلەبەندی
گشتی بەغدادە
ئەم لقی لە

سالار مەجید سەلح

سلیمانی بۆ کرایەوه لە گەرەکی شۆرش (عقاری) بەرپۆڵەبەر و
لیپرسراوی شوینه‌وار و کتیبخانه‌کە مامۆستا (ره‌فیق فتحوللا)
بوو پاشان بەرپۆڵە عەبدو ره‌حمان هەکیم کرا بە لیپرسراوی
کتیبخانه‌کە لە چاوپێکەوتنێکدا لە گەڵ بەرپۆڵە کاک سالار مەجید
سەلح کە کۆنترین فەرمانبەری ئەم کتیبخانه‌یه بوو تا ئەمڕۆ هەر بە
چالاکێ و دڵسۆزی یەوه بە پیر خویندەوارانەوه دەچێ روتی : (یەکەم

کتیب قورئانی پیروژ و تەفسیری (جەلالین و دائره المعارف) لە ژمارە یەكەمە تا ۲۷ بۆ ئەم کتیبخانە یە هات .

ئەم کتیبخانە یە لە تەنیا ژووریکی شوینەواردا بوو کە بریتی بوو لە ۶ دۆلابی دار لەو ژوورەدا کە ۴x۴ بوو میژوو کورسیەکی تیادا بوو تا سالی ۱۹۷۱ ئیتر کتیبخانە کە گەورە کراو هەندێ دۆلابی ئاسنی تریان لە بەغدادەو بۆ ناردین لەگەڵ چەندین کتیبی نایاب و جزو بەند کراو پاشان خانوویەکیان بۆ بەکری گرت هەر لە هەمان گەڕەکی شۆرش . ئاگاداری و بانگەوازی بەلاو کرایەو بۆ خویندکارانی ئەوسای زانکۆی سلیمانی تا ڕوو بکەنە کتیبخانە ی شوینەوار بۆ زیاتر فراوانکردنی ئاستی زانستیان ئیتر پەیتا پەیتا پۆل پۆل خویندکارانی زانکۆی سلیمانی ڕوویان تی ئەکردوو رۆژانە ۵۰ تا ۷۰ خوینەری هەبوو) (۸۲) .

ئەم کتیبخانە یەش وەك هەموو کتیبخانە یەکی میری کۆمەڵی فەرمانبەر و کارمەندی دڵسۆزو چالاکی خۆی هەبوو لەوانە مامۆستا عبدالله توفیق حەمە رەشیدو عەبدورەحمان حەکیم و مامۆستا کەمال رەئوف حەمەدو کۆچ کردوو کاکە ی فەللاح و خوشکە نەزیرە کەریم کاک سالار مەجید سالح) (۸۳) .

ئەم کتیبخانە یە تا سالی ۱۹۷۹ لە گەڕەکی شۆرش مایەو و پاشان گۆیزرایەو بۆ ئەم بینا گەورە یە ییستا کە سەر بە وەزارەتی رۆشنبیریەو وەزارەتیش هە ر ئێرە یە بەلام کتیبخانە کە هەر لە نەهۆمی خوارە یەو و بریتیە لە هۆلیکی گەورە بۆ خویندەو و هۆلیکی گەورە تر لەم بۆ گەنجینە ی کتیبخانە کە کە ئەویش زیاتر لە

(٤٤ دۆلابى ئاسن) و (٦٥ دۆلابى گهورهى) (دارى ساجى
تيادايهو) كه نزيكهى (١٦٠٠٠) كتيبي هممهجوړو نايابى به
شيوهى عشرى تيا تهصنيف كراوه بو نمونه (المعاريف العامه) له
سفرهوه تا ٩٩ دووههم (الفلسفه علم النفس) له ٩٩ تا ١٩٩ هتد

.....

ئيستا ئهم كتيبخانهيهى شوينهوار سهر به بهرپوهبهرايهتى
شوينهوارى گشتيه له وهزارهتى روشنبيرى حكومهتى ههرىمى
كوردستان - له سليمانى - .

۳۳- کتیبخانه‌ی خانزاد

۱۹۷۱ - ۱۹۶۷

نمخول

خاوه‌ن و دامه‌زرنه‌ری کتیبخانه‌ی خانزاد خوالیخوش‌بورو
(نمخولی) شاعیره (۸۴).

ئەم كىتەبخانەيە كەوتبۇو شەقامى مەولەوى لە يەككە لە
 دوكانەكانى رىزى سەرجادەى پىشەوەى بازارى دەبۆكەى ئىستا.
 ئەخۆلى شاعىر لەبەر كەم دەرامەتى و بۆيوى ژيان ھەر لە
 ھەمان كىتەبخانەشدا نووسىنگەى تايبەتى دانابوو بۆ نووسىنەوہى
 سكالانامە بۆ خەلگى. ئەم پىاوە ھەر لە سەرەتاي ژيانىوہ لە
 چاپخانەى شارەوانى لای (پىرەمىرد) وەك پىت رىكخەرىك كارى لە
 رۆژنامەى ژياندا ئەكرد تا ۱۹۳۴/۳/۳۱ پاشان لە دادگای
 سلیمانیدا بوو بە كاتىبى دادگا تا سالى ۱۹۷۰.
 ئەم كىتەبخانەيە وەك كىتەبخانەكانى تر نەيتوانى ئەو ئەرکە
 پىرۆزە بەجى بىنى لە چاپكردن و بلاوكردنەوہى كىتەبى كوردیدا و
 لە سالى ۱۹۷۱ دا پىچرايەوہونەما.

۳۴- کتیبخانه‌ی پیشه‌وا ئیمامی غه‌زالی

۱۹۸۷-۱۹۶۷

له شه‌قامی شیخان
به‌ره‌و ژوور بو
داد‌گاکان له لای
راست دوکانیکی
بچووک پیاویکی
لاوازی ږوو خوش
که‌می‌کیش له
قه‌کردنا زمانی
ته‌یگرت ناوی
(حاجی حسنه
بوو) (۸۵)

دوکانه‌که‌ی پر
کردبوو له کتیبی

حاجی حسنه فتحاح

تاینی و چیرۆکی فۆلکلوری وه‌ک رۆسته‌م و زۆراب و ته‌میر
ته‌رسه‌لان یوسف و زلیخاو ته‌و بابه‌تانه له‌گه‌ل کۆمه‌لیک له
قیرستان پیروز که هه‌ریه‌که‌و له شوینیک به چاپیکی جوان
چاپکرا‌بوون له‌سه‌ری سه‌ره‌وه‌ی ته‌و ره‌فانه‌ی کردبوونی بو کتیبه‌کان
داینا‌برون.

له سهره تاوه هيچ رۆژنامو گوڤاريكي لانهبوو .

ئهم كتيبخانه يه پاشان گواستيهوه بو سابوونكهراڻ لهوئ
مايهوه تا سالي ۱۹۸۷ لهم بيست سالي ته مهني ئهم
كتيبخانه يه ش ئهم كتيبخانه ي به چاپ گه ياندوو بالاي كردنهوه :-

۱- گولالي به هاري جوانيم / همه سه عيد مه عروف /
۱۹۷۰ سلیمانی چاپخانه ی ژين (۴۴) لاپه ره .

۲- سۆزی دلداري / کاکه ی رېبوار / ۱۹۶۷ سلیمانی
چاپخانه ی ژين (۲۴) لاپه ره .

۳- مه کرى ژنان / عه لى که مال باير ئاغای شاعير / ۱۹۷۰
سلیمانی چاپخانه ی ژين ۶۶ لاپه ره .

۳۵- کتیبخانه‌ی پیره‌میرد

۱۹۶۷-۱۹۷۴

ئه‌م کتیبخانه‌یه که می‌ک خوار به‌رده‌رکی سه‌را له شه‌قامی کاوه له یه‌کی‌ک له دوکانه‌کانی بازاری عه‌سری به‌دیوی کاوه‌دا که ماموستای شاعیر خوالی‌خوش‌بوو کاکه‌ی فه‌للاح^(۸۶) دایمه‌زاند له سالی ۱۹۶۷ دا به‌ ناوی (کتب‌خانه‌ی پیره‌میرد).

ئه‌گه‌رچی که‌متر کتیبی تیا‌دا بوو به‌لام وه‌ک بنکه‌یه‌کی وتووێژی ئه‌ده‌بی کاکه‌ی فه‌للاح ئه‌م کتیبخانه‌یه‌ی دامه‌زاند‌بوو زۆری کات شاعیران و ئه‌دیبان و روشنبیران له‌لای دانه‌نیشان به‌ تاییه‌تی پرۆفیسۆر د. عیزه‌دین مسته‌فا ره‌سول و ع. شوم و عه‌لی باپیر ئا‌غاو هه‌رکاتێک کۆچ‌کردوو فه‌ره‌یدوون عه‌لی ئه‌مین سه‌ردانی سلیمانی به‌کر‌دایه‌ له‌ به‌غداوه‌ لای ئه‌م ئه‌بیرا هه‌روه‌ها جه‌مال شاربازیری و شیرکۆ بی‌که‌س و هه‌ر کاتیکیش ماموستا حسین عارف سه‌ردانی سلیمانی به‌کر‌دایه‌ دیدنه‌ی کتیبخانه‌که‌ی ئه‌کرد به‌لام ئه‌م دوانه‌ دوا‌ی ده‌رچوونی په‌یامی روانگه‌ ئیتر زویر بوون و هاموشویان بری !!

ماموستا کاکه‌ی فه‌للاح دوا‌ی هه‌ول و کۆششیک‌ی زۆر توانی چاپخانه‌یه‌ک دابین بکا بۆ کتیب چاپ‌کردن ، به‌لام کام چاپخانه‌ ؟ کۆن و په‌رپوت و له‌ که‌لک که‌وتوو هی ده‌وره‌یه‌ی سیه‌کان بوو بۆیه‌ بۆی بووبوه‌ مایه‌ی مانه‌بوونیکی یه‌که‌جار زۆر و سه‌ر ئیشه‌یه‌کی ته‌وا‌ی بۆ دروست کرد‌بوو . ئه‌م چاپخانه‌یه‌ هه‌ر له‌

چاپخانه‌ی پیره‌مێردی نه‌میری ته‌کرد ته‌بوايه خۆی هه‌موو پیتسه‌کانی
کۆکرد بایه‌وهو پاشان رنکیان بخوا دیاره که ته‌مه‌ش به‌ راستی
شه‌که‌تی کردبوو بۆیه زۆریه‌ی ته‌و کتیبانه‌ی لیته‌ چاپ ده‌کران پر
بوو له‌ هه‌له‌وه به‌ شێوه‌یکه‌ی ناشیرین چاپ ده‌کرا هه‌ر ته‌م هۆیه‌ش

بوو دوايي خوښی بۆ چاپکردنی کتیبه کان ناچار رووی کرده وه به غدادو لهوئ چاپی ده کردن ئیتر تهه چاپخانهیه تهرخان کرا بۆ پروپاگهندهی بازارگانی بۆ پروپاگهندهی شیرینی و سارده مه نیه کان کاری ده کرد .

بینگومان به تنیا کاکه ی فهللاح نه یه نتوانی سهرمایه یه کی وا دابین بکا بویه له گهل (یوسفی عه به که) ریکهوتن و چاپخانه یه کیان هیناو له به غداده وه له شه قامی پیره میرد له کولانیك که تا ئیستاش ماوه دایاننا . ههر زوو یوسفی عه به که وازی هیناو کاکه ی فهللاح تنیا مایه وه ئیتر له ریی تهه چاپخانه یه وه کهوته خزمهتکردن به وشه ی کوردی.

کاکه ی فهللاح یه کیك بوو له نیشتمان پهروه ره کانی سالانی تیکووشانی سهرده می پاشایه تی و ناو و ناوبانگیکی باشی هه بوو له ناو کومه لانی خه لکی تهو سای خه باتا.

پاش تهوه ی چاپخانه که ی دانا کهوته مو له ت وه رگرتن بۆ وه رگرتنه وه ی ئیمتیازی روژنامه ی ژین تهوه بوو ره زامه ندی وه رگرت و روژنامه ی ژینی ده ر کرده وه و هه موو هه فته یه ک جاری ده ر ده چوو له پاش کتیبخانه وه چاپخانه وه روژنامه ی ژین دا تهه زنجیره کتیبه ی باکو کرده وه :-

رازینه کانی خدیام / شیخ سه لام / چاپی دووهه م و
له پاره ی چاپخانه ی کامهران (۹۵) له پاره .

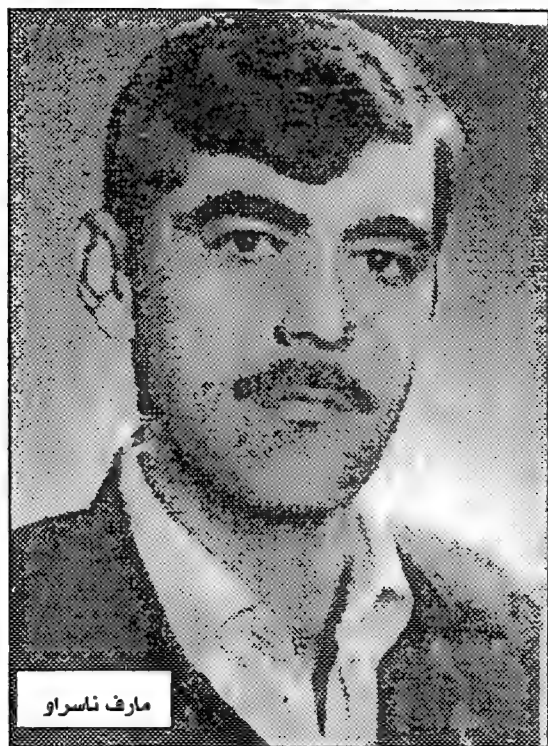
- ۲- سروود بۆ قوتاییان / کۆکردنوهو ئامباده کردنی کاکهی
فه للاح / ۱۹۶۷ به غداد چاپخانهی (سلمان الأعظمی) (۳۸)
لاپهره.
- ۳- له گهڵ شه پۆله کان / کاکهی فه للاح / ۱۹۶۷ به غداد
چاپخانهی سلمان الأعظمی (۵۰) لاپهره.
- ۴- چرۆ / کاکهی فه للاح / ۱۹۶۶ به غداد چاپخانهی
(سلمان الأعظمی) (۴۸) لاپهره.
- ۵- شیرێ ساخته / کاکهی فه للاح ۱۹۶۷ سلیمانی چاپخانهی
کامهران (۳۲) لاپهره.
- ۶- مههم و زین / پیره میترد / چاپی دووهم / ۱۹۶۸ سلیمانی
چاپخانهی ژین (۳۱) لاپهره.
- ۷- له پهنده کانی پیره میترد / کۆکردنوهی کاکهی فه للاح /
بههرگی یه کهم چاپی یه کهم ۱۹۶۹ به غداد چاپخانهی سلمان
الأعظمی (۱۶۸) لاپهره.
- ۸- له پهنده کانی پیره میترد / کۆکردنوهی کاکهی فه للاح /
بههرگی دووهم چاپی یه کهم ۱۹۶۹ به غداد چاپخانهی سلمان
الأعظمی .
- ۹- چوارینه کانی نهغه عی / شیخ سهلام / ۱۹۶۹ به غداد
چاپخانهی سلمان الأعظمی (۰۴۴) لاپهره.
- ۱۰- له پهنده کانی پیره میترد / کۆکردنوهی کاکهی فه للاح
/ بههرگی سیتهم چاپی یه کهم ۱۹۷۲ سلیمانی چاپخانهی کاکهی
فه للاح (۱۶۰) لاپهره.

- ۱۱- شیعره کانی شیخ نوری و شیخ مستهفا / کاکهی فهللّاح / ۱۹۷۲ سلیمانی چاپخانهی کاکهی فهللّاح (۴۶) لاپهره .
- ۱۲- شعری کۆن و تازه / سالح ههژار / ۱۹۷۳ سلیمانی چاپخانهی کاکهی فهللّاح (۴۸) لاپهره.
- ۱۳- جگهر گوّشه کان / کاکهی فهللّاح / ۱۹۷۸ بهغداد چاپخانهی دار الحریه / (۱۴۲) لاپهره.
- ۱۴- ئۆدییی پاشا / و / کاکهی فهللّاح / ۱۹۷۸ چاپخانهی نیه (۱۳۲) لاپهره.
- ۱۵- کهمانچهژهن / و / پیره میژد / ۱۹۷۹ / چاپی دووهم بهغداد چاپخانهی حوادی (۱۶۰) لاپهره.
- ۱۶- کاروانی شیعره نوێ / کاکهی فهللّاح / بهرگی یه کهم چاپی یه کهم ۱۹۷۹ بهغداد چاپخانهی کۆری زانیاری کورد (۲۶۲) لاپهره.
- ۱۷- کاروانی شیعره نوێ / کاکهی فهللّاح / بهرگی دووهم چاپی یه کهم ۱۹۷۹ بهغداد چاپخانهی حیسام (۲۶۰) لاپهره.
- ۱۶- جگهر گوّشه کان / کاکهی فهللّاح / چاپی دووهم / ۱۹۸۰ سلیمانی چاپخانهی کاکهی فهللّاح (۱۳۹) لاپهره .
- ۱۹- له پهنده کانی پیره میژد / کۆکردنهوهی کاکهی فهللّاح / بهرگی چوارهه چاپی یه کهم ۱۹۸۰ بهغداد چاپخانهی حوادی (۲۳۵) لاپهره.
- ۲۰- کاکهی فهللّاح / دیوانی شیعره کانی کاکهی فهللّاح / ۱۹۸۰ بهغداد چاپخانهی حوادی (۳۳۰) لاپهره.

- ۲۱- چۆله كه بچكۆله كه / و / كاكهئى فه للاح / ۱۹۸۱
 سلیمانی چاپخانهی كاكهئى فه للاح (۱۹) لاپهړه.
- ۲۲- ته نجوومهئى ته دیتان / ئه مین فه یزی / چاپی دووهه م
 ۱۹۸۲ / سلیمانی چاپخانهی كاكهئى فه للاح (۱۶۳) لاپهړه.
- ۲۳- چۆله كه پاساری / كاكهئى فه للاح / ۱۹۸۳ سلیمانی
 چاپخانهی كاكهئى فه للاح (۵۴) لاپهړه.
- ۲۴- مال و قوتابخانه / كاكهئى فه للاح / ۱۹۸۴ سلیمانی
 چاپخانهی كاكهئى فه للاح (۲۶) لاپهړه.

۳۶- کتیب فروش مارف ناسراو

۱۹۷۲ - ۱۹۶۷

مارف ناسراو

له کوتایی
سالی ۱۹۶۷ دهه
مارف ناسراو
(۸۷) کتیبه کانی
کتیبخانه کسه
ماله وهی خو
هیناو له
شه قامی
مهلوه
بهرامبر بازاری
عسری له بهردهم
دیواری بهریدی
ئوسای سلیمانی
داینا بو فروشتن
کتیبه کان له

چمن دین کتیبی ئه دییی و میترووی دیوانی شاعیران و کۆمه لیک
گۆقاری کۆنی جزو بهند کراوی وهک گه لایتره هیواو رۆژی نوی و
شه فلق هتد.... دهیان کتیبی عهره بی و گۆقاری تری عهره بی .

مارف ناسراویش وهك خوالیخو شېبوو مه حمود خاكی و جه مال
 عه مه د ئه مین و دواتریش شیخ ئه نوهر هه موو به ریزه و به
 شیوه یه کی ریک و پیک له سهر ته ختله و به پسال دیواره کهوه
 کتیبه کانیان دانابوو ههر کتیبی کی نویش بلاق بکرایه تهوه خیرا
 نه چوو له کتیبخانه ی گه لاویش یا سلیمانی وهی نه گرت .

زۆریش له نووسهران و شاعیران کتیبه چاپکراوه کانی خوین
 بو ئه برد تا بیان فروشی .

مارف ناسراویش وهك کوچکردو و مه حمود خاکي ئیواران
 کتیبه کانی ته کردنه ناو عه ره بانه یه کی بۆل برینه وهو لهو بهر له ناو
 بازاری عه سری یه له یه کیك له دوکانی کهوه به زنجیر ئه بیه ستلهوه .

زۆرجار کهسانی ناسیاوو ئاشنای هه بوو دهستکورت و
 خویندکار بوو توانای کرینی کتیبیان نه بوو ، ئه م ئه وه کتیبه ی
 ئه دانی و دوا ی خویندنه وهی وهی ته گرتنه وه به م شیوه یه تا سالی
 ۱۹۷۲ ئیتر وازی له کتیب فروشتن هینا .

ئهوانه ی ههاتوچو و له بهر ده م کتیبه کانی دا ئه وهستان
 خوالیخو شېبووان دیلانی شاعیر و بره مان قانع و وریا قانع و
 جه مال به ختیار ی هه نوو مه دانی جه مال شاربازیری و هه موو ستا
 عومله مر مه عروف به زنجی و به باح ماله و ئه هه د سالار دکتوران
 که مال میراوده ی و به فیت ساهیر جهزا عه ی ئه مین وشه هید : شاد
 مه ریوانی و عبدالرزاق پشه ده ی و عه مه به عه یه ده سه ن و کاوه ی
 ره توف زوه دی له ی ئه بێنران .

۳۷- پرۆژهی خویندهواری کورد ۱۹۲۷

یا نووسراوخانهی گولزاری کوردستان ۱۹۳۱

که دواتر ناوێرا کتیبخانهی پرشنگ ۱۹۶۸ - ۱۹۷۱

که ئەلێین پرۆژهی خویندهواری کورد مامۆستای شههید شاکیر
 فهتاح مان دیتوه یاد ، هەر له سهرتای لایهوه کاتی تهمهنی ۱۶
 سال بووه دهستی کردووه به کوکردنوهی ههموو جوهره کتیب و
 گوڤارو رۆژنامه کوردیه کانی ئهوساو له پالیانا به دهیان کتیبی
 عهربهی و تورکی و فارسی ، جگه له چهندین کوومهله کتیب به
 زمانه کانی تر له سالانی ۱۹۲۷ تا ۱۹۳۱ کتیبخانهیهکی جوانی
 رازاوهی له مالهوه دروست کردبوو ناوی نابوو (نووسراوخانهی
 گولزاری کوردستان) ئهوهتا خۆی له یادنامه کهیدا که به ناوی
 (ئاوینهی ژینم) دا ئامادهی کردووه دهلی : (ئهم پرۆژهیه له سالی
 ۱۹۶۷ دا بلاو کرایهوه ، بهلام له راستیدا سههرتای دامهزراندنی
 دهگهڕیتهوه بۆ سالی ۱۹۲۷ و له سالی ۱۹۳۱ دا
 نووسراوخانهیهکی تایبهتیم له ماله کهی خۆماندا دامهزراند ناوم نا
 (نووسراوخانهی گولزاری کوردستان)^(۸۸) ئهو ههموو کتیب و
 گوڤارو رۆژنامهیهی کۆی کردبوونهوه لهم کتیبخانهیهدا بون ،
 ئهمه جگه له چهندین دهستنوس و کهشکۆل و بهنگهنامهیهی
 میژوویی گرنگ .

شهید

شاکر فهتاح

به لای ماموستای شهید شاکر فهتاح زور بایه‌خی دابوو به
دروست کردن و دامه‌زراندنی کتیبخانه ، ته‌نانه‌ت له‌م سالانه‌ی
دوایی و کوتایی شه‌سته‌کاندا له‌ سالی ۱۹۶۸ له‌ شه‌قامی سالم له
یه‌کیک له‌ دوکانه‌کانی ژور میه‌انخانه‌ی (ناشنی) به‌رام‌به‌ر کارگه‌ی
جگه‌ره‌ی ئیستا له‌ گه‌ل ماموستا عومله‌ر فهتاح پی‌کده‌ گتیب‌خانه‌ی
(پرشنگ) یان دامه‌زراند به‌لام هه‌رزوو سالیکی نه‌سه‌برد که
ماموستا شاکر فهتاح گواسته‌یه‌وه بۆ مائی خویان و له‌ گوشه‌یه‌ کدا

سەر له نوێ کتیبخانه کهی کردهوه ، ئەگەر چی مەبەستی شاکیڕ
 فەتاح لە کردنەوهی کتیبخانهدا بازرگانی نەبوو ، بگرە زیتر
 خزمەتکردنی کۆمەڵی کوردەواری بوو تا چاکتر و باشتر وریا
 ببنەوه و تاستی رۆشنییری لە پلەیهکی پیشکەوتوتر دا بیست بۆیه
 هاتەوه بۆ جێ بهجێکردن و کارکردنی پرۆژه کهی به چاپکردن و
 بلاوکردنەوهی ئەو کتیبانەهی که بەرهەمی نووسینی خۆی بوون
 هەروەها ئەو نووسراوانەهی که لە زمانه جیا جیاکانەوه کەردبوونیه
 کوردی به شیۆهیهکی رێک و پێک و به زنجیره رێکی خستبوون که
 ئەویش بریتی بوو له (١٦٥) نووسراو و له (٢٠) زنجیرهی جیاوازی
 هیئە نووسین و بەرهەم و کتیب و وتارەکانی زۆرن ئەگەر بیست و
 هەر ناونیشانی ناوەکانیان بنوسین به چەند کتیبێکی گەوره تەواو
 نابن .

ئەم پیاوه دڵسۆزه کورد پەرۆره هەموو ژيانى لە پێناو
 وشیارکردنەوهی کۆمەڵ دابوو تا بلی راستگۆ و هیمن و هەست
 ناسک و پیشکەوتووخوازو گیانبەخش بوو .

کاتیکیش کرا به راستگری (ئەنجومەنی یاسا دانانی ناوچهی
 کوردستان) تەنیا مەبەستی زیاتر خزمەتکردن بوو لەم رێگایەوه به
 گەل و ولاته کهی . که له مەبەستی چەپەل و گالۆی دوژمنان
 گەشت که بۆ ئەم و زاناو ئەدیپی خوالیخۆشبوو عەلەدین
 سوجادیان دەستنیشان کردوو بۆ ئەم کاره چونکه ئەمان ناو
 ناوبانگیکی چاک و جێی خوشیان کەردبوو له دلی هەمواندا ،
 بۆیه چیتر له دواى ١٥/١١/١٩٨٠ وه وازی هیناو هاتەوه سەر

چاپکردنی نووسراوه‌کانی پرژژه‌ی خوینده‌واری کسورد که ئاماده‌ی کردبوون زۆر له جاران به گورتر ده‌ستی پێ کرده‌وه . تا له به‌هاری ساڵی ١٩٨٨ دا له لایهن (ئەنجومەنی بالای یاسا دانانی ناوچه‌ی کوردستانهوه) له ههولێر داوای لێکرا راپۆرتێک ئاماده بکات سه‌بارهت به باری ته‌وسای کوردستان لهو گۆبونهوه گه‌وره‌یه‌دا بیه‌خوینیتتهوه . شه‌هیدی نه‌مر شاکیڕ فه‌تاح هه‌ر له‌سه‌ره‌تای ژبانی لاویسه‌وه به‌لێنی راستگویی و دڵسۆزی به کوردستان و نه‌ته‌وه نه‌خوینده‌واره‌و دواکه‌وتوه‌که‌ی دا بو (هه‌تا بمی‌ن سامان و گیانم له پێناو کامه‌رانی و پیشکه‌وتن و سه‌ربه‌ری "کورد" دا به‌خت بکه‌م ئیتر له‌وساوه هاته‌مه کۆری "نیشتمان په‌روه‌ری" و گه‌ل په‌روه‌ریسه‌وه ته‌هنده‌ی هۆش بری کردبێ و له توانامدا بووبێ به پێی کات و جیگا و مرۆف له کۆشش کردن دوا نه‌که‌وتوم) ^(٨٩).

به‌لێ هه‌ر له ساڵی ١٩٤٠ دا که بوو به کارگیری لادیی خورمال که به‌شێک بوو له ناوچه‌ی هه‌له‌بجه ، زۆری هه‌ولدا بو کردنه‌وه‌ی خویندنگایه‌ک ، به‌لام فه‌رمانه‌ی وایانی لهو کاته رێیان نه‌داو بۆیان نه‌کرده‌وه ، ناچار خۆی له‌گه‌ڵ خه‌لکی ناوچه‌که به تایبه‌ت (شیخ حسام الدین) که له خانه‌قاکه‌ی خۆی ژوورێکی بو ته‌رخان کرد تا بکریته خویندنگاو به شه‌و خه‌لکی ناوچه‌که تیایدا به‌خوینن ، ته‌گه‌ر چی هه‌موو پیاو و خاوه‌ن ژن و منال بوون ، به‌لام شاکیڕ فه‌تاح به مه‌به‌ستی نه‌هیشتنی نه‌خوینده‌واری به هه‌ولێ خۆی و دوو فه‌رمانبه‌ری تر که‌وتنه ده‌رس و ته‌نه‌وه به خویندکاره‌کان له هه‌مان کاتیشا رۆژنامه‌یه‌کی ده‌سنووسی به‌ناوی (خورمال) وه‌ه بو

دەرئه کردن هه موو ههفتهیهک دانهیهک هه لده واسرا که له
 (۱۹۴۰/۶/۳ تا ۱۹۴۰/۹/۲۴) ژمارهی لـ (۲۴) دهر کردی لـ
 دهر کرد) (۹۰) کاتیکیش بوو به کارگیری لادیی قادر که رهه
 دیسانهوه به هه مان شیوه کهوته دهر کردنی رۆژنامهی (باسهره) که
 ئه ویش ههر خۆی دهینوو سیهوه ههفتهی جارێک دهری دهر کردو به
 دیوارا هه لیده واسی ئه میش له (۱۹۴۲/۲/۲۵ تا
 ۱۹۴۲/۱۱/۲۳) ژمارهی لـ (۲۴) دهر کردی (۹۱) که بوو به
 قایمقامی ناحیهی چه مچه مال دیسانهوه رۆژنامهیهکی ده سنوو سی
 ههفتهی جارێک بو دهر ده کردن و هه لئ ده واسی که ئه ویشی ناونا بوو
 (چه مچه مال) له (۱۹۴۶/۷/۱) وه تا (۱۹۴۶/۸/۱۳) ههوت
 ژمارهی دهر کرد) (۹۲).

له سالی ۱۹۵۰- که بوو به سهروکی شارهوانی ئاکری ئه ویش
 به هه مان شیوه به ناوی (ئاکری) رۆژنامهیهکی ده ستنوسی دهر کرد
 ههفتهی جارێک له (۱۹۵۰/۷/۱۵ تا ۱۹۵۰/۹/۱۵) (۱۰)
 ژمارهی دهر کردی (۹۳) ئه مه جگه له زور دلسۆزی تر بو ئه ناوچانه
 به کردنهوهی خویندنگا و باخچهو شهقام و مزگهوت.

به لئ ئه کاتهش که داوای ئیکرا بو ئه راپورته بنوو سی و
 بیخوینیتهوه له خویندنهویدا گه بهشتبووه سه ره ته رستهیه (بو
 ناچن له گه ل سه رانی شۆرشێ کوردا و تووێژ بکهن) به جارێک وه
 بو به یهک ته قیهوه هه لکه ی شه زاند له هه موو لایه کهوه
 کاسه ئیسان و خائینان به چاوو به ده ست ئیشاره تیان بو ئه کرد که
 به شیمان بییتهوه ، ته نانهت له پشوو نیوان دانیشهته که دا له ولاره

۱۹۷۰ - ۱۹۷۱ لهو ههموو کارو فرمانانهای پیتی درابوون زۆر به
دلسۆزی و چست و چالاكانه بهریوهی بردوون و له خزمهتی
هاونیشتماندا بووه .

شاکیر فهتاح له سالی ۱۹۱۴ له گهره کی ده رگهزین له شاری
سلیمانی له دایک بووه و ههر لهوی خویندنای سهرهتایی تهواو
کردوو و پاشان له بهغدا ناوهندی و دوا ناوهندی سالی ۱۹۳۶ له
زانستگای ماف له لوبنان ده رچوو و ههر لهو سالتوه بوته
فرمانبهرو تا سالی ۱۹۶۴ که ئیتر خانه نشین کراوه و له ۲۰ -
۱۹۸۸/۳/۲۱ دا وون کراو و هک ته لێن به نهیانی ده سترێژ کراوه .

۳۸- کتیبخانه‌ی مه‌وله‌وی

۱۹۶۸-۱۹۸۸

ئەم کتیبخانەییە لەلایەن (جەمال محەممەد ئەمین)^(۹۵) و مەحمود خاکی‌یەوه لە ساڵی ۱۹۶۸ وە دامەزرێاوێ کە پێش تر لەسەر شوێستەیی شەقامەکان کتیبیان ئەفرۆشت وەک لە باسی مەحمود

خاکی و مەرف

ناسراودا

ئاماژەمان بۆ

کردبوو. جا ئێتر

ئەمان رێک

کەوتن لەسەر

ئەوه‌وی

کتیبخانەییەک

بکەنەوه، دواي

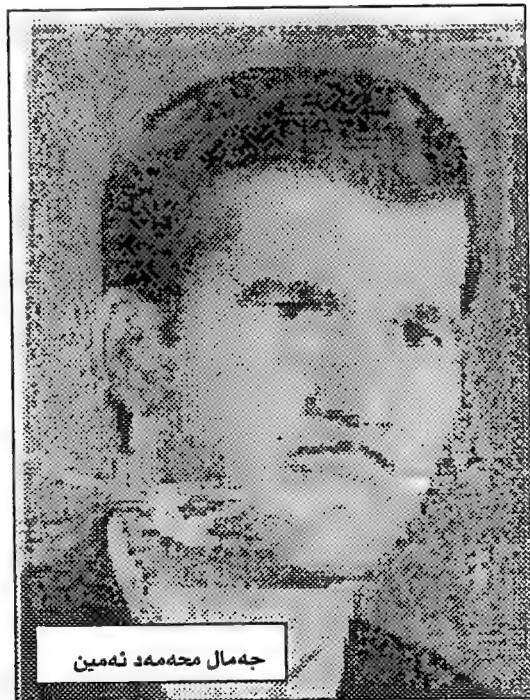
وەرگرتنی

مۆلەتی یاسایی

رەزامەندی

کردنەوه یان لە

ساڵی ۱۹۶۸ وە

جەمال محەممەد ئەمین

وەرگرتو لەناو بازاری عەسری نیوێ دوکانیکیان بۆ بە کری گرت بە پێنج شەش رێزاق و رەفەو تەختە دوکانەکیان رێک خست

کتیبه کانیان بو گواستوه، کتیبه کان همرچی کتیبیکی کوردی
 ئهوسا بوو همر ههمووی لهوی دهست ده کھوت گوڤاریش ناو به ناو
 کونه کانیان لا دهست ده کھوت، به لام روژنامه یان لانه بوو نه بو
 فروشتنی نه بو خویندنهوه له گهل کتیبه کانیشدا به ده یان وینه ی
 رهنگاو رهنگی گهروهو پچوکی سروشت چهندین تابلوی قه شهنگیان
 لابوو بو فروشتن همر زوو مه حمود خاکی وازی هینا به لام نه بچاره
 نه چوه شه قام وشوسته کان به لکو له گازینوی شه عب ژووریکی
 پچوکی گرت و سیخناخی کرد له کتیب و گوڤاره کونه به لام
 جه مال محمده ته مین له هه لسوراندنی کتیبخانه ی مهوله ی دا همر
 بهرده وام بوو، کتیبخانه که ی ته م ژورتر بو بژیوی ژیان دانرا بوو تا
 سالی ۱۹۸۷ لهو ماوه یه دا توانی دوو کتیب به چاپ بگه یه نی:

۱- هه میشه به هار / مه دهوش / ۱۹۸۴

۲- له یلو مه جنون / و / مه لا فره ج سالح / شه کیبی

شاعیر / ۱۹۶۹ سلیمانی چ راپه رین ۱۳۸ لاپه ره

۳۹- کتیبخانه‌ی زانکۆی سلیمانی

۱۹۸۱-۱۹۶۸

له گه‌ل کردنه‌وی زانکۆی سلیمانی‌دا سالی ۱۹۶۸ هه‌ر له‌و
 بینا گه‌ورانه‌ی بۆ به‌شه‌کانی کۆلیژه‌کان دروستکرا بوو شوێنیکی
 گه‌وره‌ش بۆ کتیبخانه‌ی زانکۆ ته‌رخانه‌کرا بوو، که پێبوو له‌ جو‌ره‌ها
 کتیب واته به‌ هه‌رزان کتیب و گو‌قارو روژنامه‌ی بۆ دا‌بین کرابوو له‌
 هه‌موو بواره‌کانی زانست، ته‌ده‌ب، می‌ژوو، هتد. که خۆی بۆ خۆی
 سه‌رچاوه‌یه‌کی گرانبه‌های هه‌ره گ‌رنگی تو‌یژینه‌وه‌و لی‌کۆلینه‌وه‌ی
 باب‌ه‌ته‌کان بوو بۆ خو‌یندکارو ته‌دی‌ب و رو‌شن‌بیره‌کان به‌ گ‌شتی له‌
 بواره‌کانی دا‌هینانا.. ته‌م کتیبخانه‌یه به‌رپ‌رز خاتوو (نه‌زیره که‌ریم)
 لی‌پ‌رس‌راوی بوو ته‌گ‌هر چی ر‌ژیمی به‌غدا له‌ سالی ۱۹۷۶ وه که‌وته
 دا‌پ‌لۆسین و سه‌ر کو‌ت‌کردنی خه‌ل‌کی شاری سلیمانی و زو‌ریش دا‌خ له‌
 د‌ل‌بوو و بۆیه هه‌میشه له‌ تو‌قاندن و را‌وانان و گ‌رتن و له‌ سی‌داره‌دانی
 ده‌یان لا‌و خو‌یندکاری زانکۆی سلیمانی نه‌ه‌ستا تا کار گ‌ه‌یشه‌
 هه‌له‌وه‌شاندنه‌وی زانکۆ له‌ سالی ۱۹۸۱ به‌ ته‌واوی گو‌استیوه
 شاری هه‌ولێرو نا‌وی نا زانکۆی (ص‌لاح الدین) کتیبخانه
 ده‌وله‌مه‌نده‌ک‌ه‌شی له‌ گه‌ل زانکۆدا پ‌ی‌چ‌رایه‌وه، به‌ل‌ی د‌وا‌ی را‌پ‌ه‌رینی
 مه‌زنی جه‌ما‌وه‌ری کوردستان هه‌ر به‌ ویست و خو‌ازی خه‌ل‌کی
 جه‌ما‌وه‌ری سلیمانی کو‌مه‌ک و پشتیوانی و یارمه‌تی له‌ هه‌موو
 لایه‌که‌وه به‌ه‌ری پا‌ره‌ی زو‌ر کو‌کردنه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و کتیب و
 پ‌یدا‌ویستیانه‌ی بۆ زانکۆ پ‌ی‌ویست بوو کو‌کرایه‌وه ته‌نانه‌ت

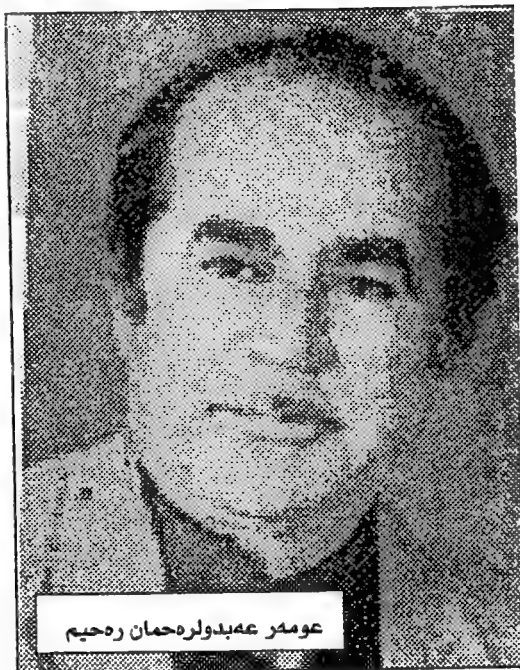
منالانی خویندکاری سهره تایی ده خیله کانی خویان بو بردو
 کردیانه دیاری.. بهم شیوه یه جاریکی تر همر بو ئه وهی ئهم شاره له
 بواری فیروونی زانست و خوینده واری دوانه کهووی و په و په وهی
 شارستانیه تی به ره و پیشه وه پروا سالی ۱۹۹۳ سهر له نوی زانکوی
 سلیمانی دروست کرایه وه به کردنه وهی زانکو دیسانه وه
 کتیبخانه یه کی گه وره ش دامه زرایه وه به هه زاران کتیب و گوشارو
 رۆژنامه ی له خو گرت.

۴۰- کتیبخانە‌ی سلیمانی

۱۹۶۹ دامە‌زراوە

ئەم کتیبخانە‌یە
لەبەر دەرکی
سەوادا یەو سەرەتای
شەقامی کاوێە
(عومەر
عەبدولرەحمان
رەحیم) ^(۹۶) بە
داوایە بۆ وەرگرتنی
مۆلەت و کردنەوێ
کتیبخانە‌یەك لە
سلیمانی لە رۆژی
۱۰/۶/۱۹۶۹ دا
رەزامەندی

عومەر عەبدولرەحمان رەحیم

کردنەوێ ئێو کتیبخانە‌یە‌ی وەرگرت لەو میژووێ کتیبخانە‌ی
سلیمانی دامە‌زرا لە سەرەتایە تەنیا دوو کانیك بوو بەلام لەداویدا
توانی لەناوێوە گەورە تری بکاو جێ زێر کتیبی تیا بپیتەوێ ئیستا
ئەم کتیبخانە‌یە دەولەمەندترین کتیبخانە‌یە دوا‌ی کتیبخانە‌ی
گشتی سلیمانی و کتیبخانە‌ی زانکۆ هەموو جورە کتیبیکی

لادەست دە کھوێ هەموو رۆژنامەو گۆڤارەکانی عێراق سەرتاسەری
بۆ ئەم کتیبخانە یە دیت و دەفرۆشری.

ئەمە جگە لە هەموو پێداویستیه کانی تری خوێندنگاو زانکۆو
بەرپۆه بەریتیه کانی تر.

روویەکی گەشی باری رۆشنپیری شارەکه دەردەخا.
لەسەرەتای دروستبوونیەوه کەوتە چاپکردن و بلاوکردنەوهی
کتیبی کوردی وەك ئەمانە:

۱- نەوای هەتیو / ساجید ئاوارە / ۱۹۶۹ سلیمانی چاپخانە
کامەرانی (۷۴) لاپەرە.

۲- بەهەشت و یادگار / گۆران / چاپی دووهم / ۱۹۷۱
سلیمانی چاپخانە کامهران (۸۸) لاپەرە.

۳- دوو هاوینە گەشت / گۆران / ۱۹۷۱ سلیمانی چاپخانە
کامهران (۴۰) لاپەرە.

۴- فرمیڤسک و هونەر / گۆران / چاپی دووهم / ۱۹۷۲
سلیمانی چاپخانە کامهران / ۹۸ لاپەرە.

۵- سەرود بۆ قوتاییان / کۆکردنەوهی عومەر
عەبدولرەحمان / ۱۹۷۳ سلیمانی چاپخانە راپەرین (۴۸) لاپەرە

۶- رازی تەنیاپی / هەردی / چاپی دووهم / ۱۹۸۴
سلیمانی چاپخانە

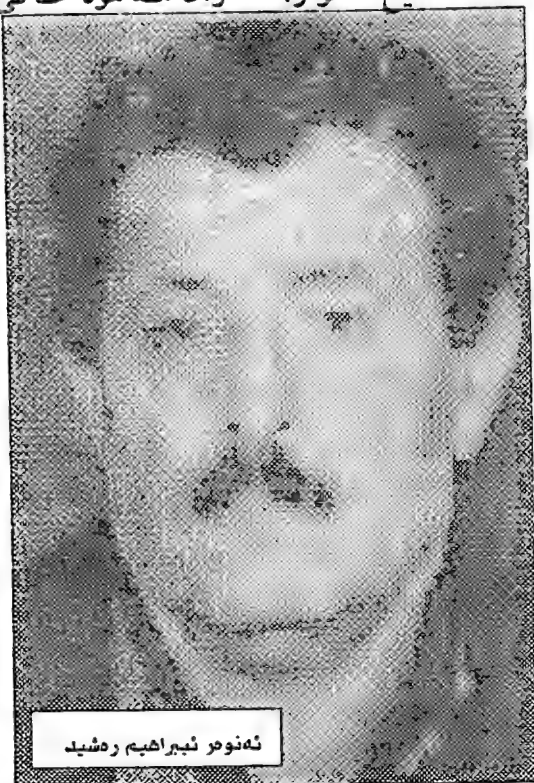
۷- دیوانی بیکەس کۆکردنەوهی محەمەد مەلا کەریم چاپی
سییەم / ۱۹۸۶ بەغدا چاپخانە ئەدیب (۲۴۰) لاپەرە.

۴۱- کتیبخانه‌ی نالی

۱۹۶۹

(شیخ نه‌نودر)^(۹۷) وهك مه‌حمود خاكي و مارف ناسراو

جه‌مال محمد
 نه‌مين له‌سهر
 شوسته‌كان به‌لام
 وهك نه‌وان به‌رينك و
 پيكي له‌سهر
 ته‌ختنه‌داي
 نه‌نابوون، به‌لكو
 ههر له‌سهر
 زه‌ويه‌كه ريزي
 نه‌کردن، تا خوا
 ليخوش‌بوو
 نه‌ديبي ناسراو
 (عه‌بدولالا
 جه‌وه‌هر)^(۹۸) كه
 مو‌له‌تي كرد نه‌وه‌ي

نه‌نودر نه‌براهيم ره‌شيد

كتيبخانه‌يه‌كي به‌ناوي (نالي) يه‌وه پي درا بوو (شيخ
 نه‌نودري)^(۹۹) كرده به‌رپرس و به‌رپوه به‌ري كتيبخانه‌كه كه‌وتبووه
 شه‌قامي كاوه ته‌نيشت ده‌رگاي بازاری عه‌سري تاكيكي ده‌رابه‌ي

دوو کانه کهی لهنو بازاره که دایه یانی دوو کانه کهی دوو دیو پسر و ،
 زوری نه برد کوچکردو عهبدو لالا جهوهه بۆ شیخ ئهنوهی به تهوای
 جی هیشت، ئه میس هات مۆله ته کهی خستهوه سه رخوی و
 ناوه کهی گوری کردی به "شانو" به لام هه به ناوی کتیبخانهی
 نالی یهوه ناسراوه ئه م کتیبخانهیه کهوته چاپکردن و بلاو کردنهوهی
 کتیبی کوردی و زنجیرهیه کتیبی چاپ و بلاو کردهوه:

۱- رازه نینی لانکهی مرو قایه تی / دکتور هیوا عومهر.

۲- سه رچنار / ماف ناسراو / ۱۹۷۷ سلیمانی چاپخانه
 کامهران (۴۲) لاپهره.

۳- ببن به تیشک / دلشاده مریوانی / ۱۹۷۷ سلیمانی
 چاپخانهی کامهران (۸۰) لاپهره.

۴- رازی چاوبازان / ئیحسانی نهقش به نهدن / ۱۹۷۷
 سلیمانی چاپخانهی کامهران (۶۵) لاپهره.

۵- کوڕپه‌ی ژانی شهوانم / عه‌بدو لقادر سه‌عید / ۱۹۷۸
 سلیمانی (۳۱) لاپهره

۶- گه‌شتی دووه‌می ئه‌پۆتۆ / که‌مه‌ده ره‌شید فه‌تاح / ۱۹۷۷
 سلیمانی چاپخانهی کامهران (۸۸) لاپهره.

۷- چهند مه‌سه‌له‌یه‌کی شیعه‌ی / شه‌ریزاد
 عه‌بدو ئه‌سه‌مان / ۱۹۷۷ سلیمانی چاپخانهی راپهرین (۸۸) لاپهره.

۸- په‌ڕۆکی بی ئاز جه‌هرده‌م په‌ڕای رووناکی رووه‌نودا / ن. ب.
 میثروی / لاپهره به‌که جه‌نودا / ۱۹۷۸ سلیمانی چاپخانهی کامهران

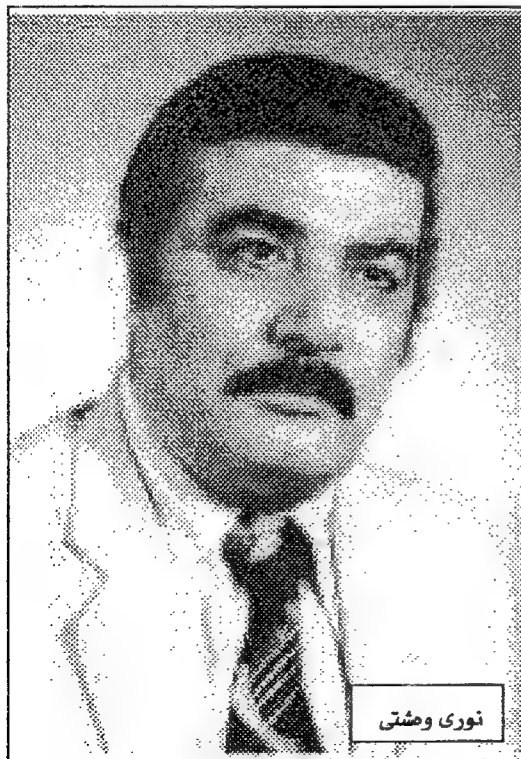
۹- گنجینه / و / تهجد دئوار / ۱۹۷۹ چاپی دووهم بهغداد.
چاپخانهی بابل (۱۲۸) لایه‌ره.

۱۱- خنده لیو / و: ره‌ئوف ته‌جده‌ئالانی / ۱۹۸۰ بهغداد
چاپخانهی بابل (۲۱۶) لایه‌ره.

۴۲- کتیبخانه‌ی هونه‌ر

۱۹۷۱-۱۹۶۹

شویینی ئەم کتیبخانه‌یه شه‌قامی گۆران به‌رامبه‌ر (ئۆرزدی باک) ی ئەوسا که "کۆمه‌لای هونه‌رو وێژهی کوردی مه‌لّبه‌ندی گشتی سلیمانی"

نوری وه‌شتی

دایانمه‌زrand
ئهویش به‌ بریار
سه‌روکی کۆمه‌ل
(نـــــوری
وه‌شتی) (۱۰۰) بوو
که هه‌ر خوشی
بوو به‌ لیپرسراو
هه‌لـــــسورپنده‌ری
کتیبخانه‌ که له
چاوپیکه‌وتنی‌کدا
وتی: (مه‌به‌ست
له‌ کردنه‌وی زیتر
خزمه‌تکردن بوو
له‌ روی

رۆشنبیرییه‌وه به‌ کۆمه‌لگای کورده‌واری و هه‌رگیز بیر له‌ داها‌ت و قازانجی بازرگانی نه‌ کرابۆوه) (۱۰۱) ئەم کتیبخانه‌یه‌ش هه‌موو کتیبه

کوردییه کانی تیا بوو له گهلا چەندین کتیبی جوراو جور له سەر
 بابه ته کانی شانۆ موسیقا په یکهو سازی وینه کیشان هتد..
 ههروهها رۆژنامهو گۆقاره کانی ئهوساش لیڤه چنگ ده کهوت.

بهر ئهوهی کۆتایی به ئاوڤدانیهیه که له میثرووی دامهزراندنی
 کتیبخانه کانی شاری سلیمانی بهیتم وهک ناو هیئان تهیڤ ناوی ئهوه
 خۆیندنگایانهشم تۆمار کرد که گوایه ههیه که یان کتیبخانهیه کی
 گهروهو بچوکی تیا بووه ئهوه له کاتی کهدا که به دهیان مالی
 ئهوسای شاری سلیمانی له ماله کانیاندا کتیبخانهی تایبهتی
 خۆیان ههبووه خوالیخۆش بوو مامۆستای خه محوور حاجی توفیق
 پیره میڤرد ههیه له مالهوه که قهلهندهر خانمو چاپخانهو نووسینگه
 رۆژنامهی (ژیان) و (ژین) بو که سالی ۱۹۲۶ کتیبخانهیه کی
 دهوله مهندی ههبوو.

۴۳- کتیبخانه‌ی ماله‌وه‌ی پیرهمیرد

۱۹۲۶

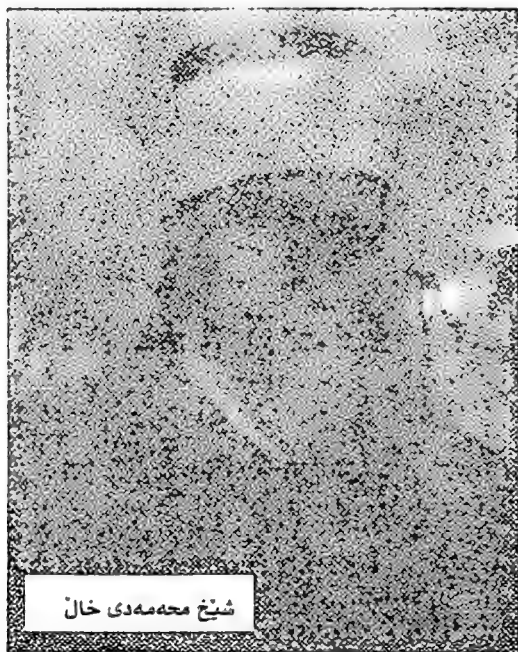

نهم کتیبخانه‌ی پیرهمیرد زوری کتیبی تورکی و فارسی و عبری بون
کمتر کوردی تیا بوو جگه لیدیان به‌لگه نامو کشکول و نووسرای به نوحی پیر
بایه‌خو گرنه‌ی هنلی رۆژنامو گۆفاره‌کانی نو رۆژگاری لادست ده‌کوت.

۴۴- کتیبخانه‌ی

مالیه‌دوی شیخ محمد مهدی خاں

شیخ محمد مهدی خاں

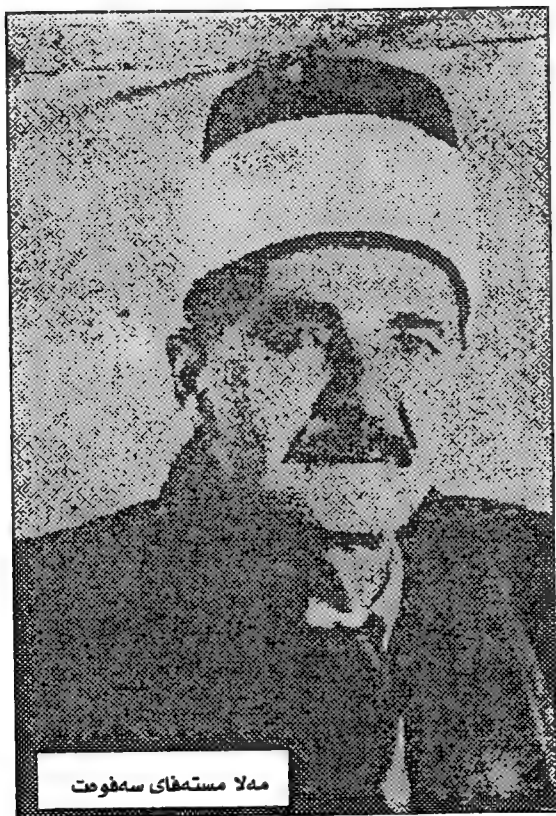
له گهره کی
گویشره دیسانهوه
بابانسه کان
خویندنگای
حاجی شیخ
ئسه مینیان
دروست کرد
حاجی شیخ
ئهمین کسوری
شیخ ئیسماعیل
به پرتوه بهری
خویندنگا که بوو
له ناو
خویندنگا که ش

کتیبخانه‌یه کی تیا بوو له سهره‌تای بیسته‌کان که باپیرانی
ماموستای زانا شیخ محمد مهدی خاں سهرپه‌رشتیاری بوون ههر له
گهره کی گویشره نزیک خویندنگا که مالی جه‌نابی شیخ محمد مهدی
خاں کتیبخانه‌یه کی گهره‌ی ده‌وله‌مندی تیا دا بوو دوا‌ی مال‌ئاوایی
کردنی ماموستا شیخ محمد مهدی خاں کهوته ده‌ست نه‌وه‌کانی.

۴۵- کتیبخانه‌ی

مه‌لا مسته‌فای حاجی مه‌لا ره‌سول

(سه‌فوت)

له‌سهره‌تای
سه‌ده‌ی بیسته‌توه
که بریتی بوه له
سه‌دان کتیبی
نایاب و دانسقه
له‌هموو
علومه‌کانی
دین و سه‌دان
کتیبی فارسی و
عهره‌بی و ده‌یان
دیوانی
شاعیرانی کوردو
هموو رزرتاموو
گو‌فاره‌کانی ئهو
سهرده‌مه وه‌ک له
نامه‌که‌ی

مستفای نام پروفیسور دکتور عیزہ دین مستفایا رسول دا ہاتوہ
 (من ہیشتا بہ شیک لہ کتیبخانہ کھی حاجی مہلا رسول و
 مستفایا لاماوہ (باو کم بابیرم) کہ لہ مزگوتی حاجی مہلا
 بوو، مہلاکان سوودیان لی دہینی ئیستا مزگوتہ کہ بوہ بہ
 شریک کھی نالی^(۱۰۲) بہ لئی وک لہم زانیاریہی پروفیسور دکتور
 عیزہ دین مستفایا رسول دا دہردہ کھوی کہ پاش حاجی مہلا رسول
 مستفایا کتیبخانہ کھی بہرپوہ بردوہ.

مہلا مستفایا شاعیرو زاناو روشنبیر بوہ

نازناوی شیعری (سہ فوہتہ) سالتی ۱۹۸۵ دیوانی (سہ فوہت)

لہ دہزگای روشنبیری و بلاوکردنموہ لہ بہ غداد چاپکراوہ.

۴۶- خانه قای مه حوی

که نه میش هدر له سهره تای بیسته کانهوه دامه زراوه ئه کهوێته
خوار بازاری ماست فروشه کانهوه ئه م خویندنگایه کتیبخانه یه کی
پچووکی تیادا بوو به لام نهوه کانی مه حوی په ره یان پێداو
دهوێله مهندیان کرد مه لا ئه سعه دی مه حوی له سیه کانهوه
به پیرسو و لیپرسراوی خویندنگاو کتیبخانه که بوو تا نیوانی
ههفتاکان.

۴۷- کتیبخانه دهوئه مه نده کهی

مه لا مه حمودی حاجی مه لا عه بدولره حمان

دهرمانکوت

دوای ئهوهی ماوهیه کی چاک هاتوو چۆو سۆراخی ئهو کتیبخانه دهوئه مه ندهی که قیبله گای عاشقانی خویندن و زانست بوون له هاتوو چۆدا بووم پاشان برای نوسهرو رۆشنیری ئازیزم مامۆستا (شیخ حسین نیرگسه جاری) ^(۱۰۳) له برازاکانی خوالیخۆشبو مه لا مه حمود ئهم نامه تاییه تیه وهرگرت له بهر گرنگی هه موو ئهو زانیاریه سه بارهت بهو کتیبخانهیه وا دهقاو دهق نامه کهی برای بهرێزم کاک محمهد عهتا رهشید بلاو ده که مهوه که بهرێکهوتی ۱۶/۵/۱۹۹۹ بۆی ناردووم له گهڵ ریزو سوپاس و پی زانیندا. ئهمهش دهقاو دهق نامه کهی کاک محمهد.

(مه لا مه حمود کوری حاجی) (مه لا عه بدولره حمانی دهرمانکوته) کوری ئیسماعیل که یه کیك بووه له مریده کانی (کاک ئه حمهدی شیخ) کوری مه لا یوسف، ئهم بنه مالهیه وه چه دوای وه چه عاشقی زانست و زانین بوون.

مه لا مه حمود ئاموزای (مه لا حه مدونی) شاعیری نایینایه. منی برازای مه لا مه حمود له سه رهتای ژیا نهموه په ره دهی ناو کتیبخانه کهی بووم، هه موو رۆژیک جگه له فه قیکانی خۆی چه ندین

که له زانای ئاینی وهك (مه‌لا مه‌حمودی بیخوود) و (شیخ نوری بابا عه‌لی) و (مه‌لا عه‌بدو‌ل‌لای چورستانی) دواتریش شیخ مسته‌فا قه‌مه‌داغی و ده‌یان مه‌لای ناوشارو ناوچه‌کانی تری کوردستان سهردانی ئەم کتیبخانه ده‌وله‌مه‌نده‌یان ده‌کرد که پر بوو له دانسقه‌ترین کتیب له‌زانسته‌کانی کلام، منگق، فقه، حدیپ، نحو، صرف..هتد.

کتیبخانه‌که له (٢٥) تاق زیاتر بوو پتر له (٢٠٠٠) کتیبی تیدا بوو، کتیبه‌کانی مه‌لا مه‌حمود له ناو زانایاندا به‌ناوبانگ بوو.. چ له‌رووی دانسقه‌یی و چ له‌به‌رگ و پاراستنیدا، فه‌قی‌کانی ئەو له‌دوا قۆناغی خویندندا بوون به‌رده‌وامیش له (١٠) فه‌قی که‌متر نه‌بوون، له‌پیش هاتنی ریزدار (مه‌لا عه‌بدو‌ل‌که‌رمی مدرس) له‌بیاره‌وه‌بو سلیمانی مه‌لا محمود له‌مزگه‌وتی (حاجی ئەحان) و (مه‌لا عه‌لی نیزامی) به‌ره‌سمی مدرس بوو ده‌رسی به‌خویندکاران ده‌گوت به‌لام دوا‌ی هاتنی ئەو مزگه‌وتی حاجی ئەحان به‌ره‌وه‌ئەو ریزداره‌کرایه‌وه‌خۆی هه‌ر له‌مزگه‌وتی مه‌لا عه‌لی نیزامی به‌پیش نویژو (مدرس) و ده‌رس و تنه‌وه‌خه‌ریک بوو.

ئەم که‌له‌زانایه‌له‌سالی ١٩٥٥دا کۆچی دوا‌یی کرد، کتیبخانه‌که‌شی له‌پاش خۆی وه‌له‌ژێر سه‌ره‌پرشتی یه‌کی له‌مه‌لاکانی سلیمانیدا کرا به‌دوو به‌شه‌وه‌به‌شیکی بو کچه‌که‌ی مه‌لا محمود دانرا که‌به‌کتیبخانه‌ی خوا لیخ‌و‌ش‌بوو شیخ ماره‌فی قه‌مه‌داغیان سپارد، به‌شه‌که‌ی تری بو مه‌لا ره‌شیدی برای دانرا، لای ئیمه‌ه‌ایه‌وه‌تا مردنی باکم له‌سالی ١٩٥٨دا، ئیمه‌ش دوا‌ی

مردنی باوم سپاردمان به کتیبخانهای مهلا عهبدوللای چورستانی
وهك تهمانهتو ئیستاش لهوی پاریزراوه، بهلام دهرباری بهشهکهای
لای شیخ مستهفا قهره داغی هیچ زانیاریه کمان نییه.

زۆریه ئهو کتیبخانیه به راقهو شهرحی تایبتهتی مهلا
حمودیش رازابۆوه، له کوتایی ههموو حاشیهو شهرحیکدا
دهینوسی: (حمود یان یه عقوبی).

ئه مه به کورتی دهربارهی (مهلا مهحمودی حاجی مهلا
عهبدولره جمانی دهرمانکوت) کتیبخانه دهوله مندو قهشهنگهکهای،
که بۆنیو سهده کهلکی لی وهرگیراو قیبله گای زاناو عاشقانی
زانست بووه).

٤٨- خۆیندنگای

خانهقای مهولانه خالید نهقشبهندی

له گهرهکی دهرگهزین مهحمود پاشای ئهوره همان پاشای بابان
١٨١٨ دا دروستی کردووه مهولانه خالید دهرسی تیا وتۆتووهو
سهروکاری کتیبخانهکەشی کردوه دواي ئهو مهلا موسی و دواتر
شیخ عوممیری قهره داغی بهپۆیهی بردووه لهم دوايهدشدا،
مهلا عهبدوللای چورستانی بهر پرسو ئه مینداری بوه، ههموو ئهو
کتیبه ئاینیانه بون که ئهو سا ههبووهو تا ئه مرۆ مارن.

۴۹- خویندنگای موفتی

له گهره کی گوێژه له شهقامی کاوه به تهنیش (دهرمانخانهی شهوکهت) ی ئیستا کۆلانیك كه بۆ بازاری دۆلاره كه ئهچی ئهو بازارێ خویندنگای موفتی (که به ناوی (مهلا مهحمود چاومارهوه) به ناوبانگ بوو له ساڵی ۱۹۴۷ دا مهلا مهحمودی بیخوودی شاعیر کاروباری ئهم خویندنگایهی بهریوه ئهبرد له گهڵ پاشماوهی ئهو کتیبانهش که پیشتر کتیبخانهیهکی دهولهمههه بوو بهر له هاتنی ئینگلیزه کان بۆ سلیمانی و به فروکه بۆردومانی سلیمانیان کرد (یه کهم بۆمبایه که لهو شاره درابێ بهر مالتی موفتی و ئهو کتیبخانه به قیমেته کهوتوه) (۱۰۴)

ئهمه جگه لهوهی (بهچهند ههفتهیه که موفتی سی بارکتیبی دهگمهی نارد بۆ دیی (ویلە دەر) ئهو کاته شیخ لهوهی ئهبی کهچی بۆ بای بیولتهتی و له بهختی رهشی ئهو کتیبانه دواي چهندانیك ئهو دیهش بهر رق و کینهی داگیر کهرانی چاوشین بۆردمان ئه کریت و یه کهم دانه بۆمبایه که بهر خویندنگاو کتیبخانه کهی ئه کهوی و ئهبی (به سونته مانی) (۱۰۵) ئیستا نه شوینهواری ماوه نه کتیبخانه که.

۵۰- کتیبخانه کە ی مالى سالى قەفتان

من خۆم به
دهيان جار بهناو
ئەو کتیبخانه
گهواره دا گهراوم
که له نهۆمی
سهروهی مالی
ماموستای
خوالیخوشبو
سالى قەفتان دا
بوو له
شستهکاندا داخه
ناچى ئەو کاته من
هیچ
هوشیاریهکی
ئەوتۆم نهبوو تا
بزانم کتیبهکان

چی بوون تهنیا به هەر چوار دیواری ژورنکی گهواره دا له تهرزه کوه
تا بن میچه کە ی سیخناخ بوو له کتیب بهلام کەس قهره ی ئەو ژووره
نهته کەوت له بهر تهپ وتۆزو خۆلکی زۆر له سهریان ههروهامالی
توفیقه فەندی قەفتان و نوری فەندی قەفتان باوکی بهرێز دکتۆر

کاوس قهفتان همر یه که له ژووریکدا کتیبخانه یه کی گهوره یان
هه بوو به لام ئەمان هه موو ئاخترابوونه دۆلاب و سسندوو قهوه
برواناکه م ئەو کتیبخانه مابن چونکه زۆر بی نازو تهریو ئەم دین
آه کاته

۵۱- کتیبخانه ی ماله وه ی مامۆستای

خوالیخۆشبوو توفیق وه هبی به گ

که به سه دان کتیبی دانسقلو نایاب و که م ویتسه ی پر بایه خی
تیا بوو پاشان به خشی به کتیبخانه ی گشتی سلیمانی.

۵۲- کتیبخانه ی خوالیخۆشبوو

مامۆستا عه بدوللا جه وه هر توفیق

که ئەویش همر له سه ره تای لاوی یه وه دروستی کردبوو پر بوو
له کتیبی پر بایه خو سه رچاوه ی به نرخ و ئەمیش وه ک ئهرکی پیروزی
خوی هه موو کتیبخانه که ی به خشی به کتیبخانه ی گشتی
سلیمانی.

په ن دین مالی تر هه ن کتیبخانه ی ده وله مه ن دیان هه بووه وه ک
سه رچاوه یه کی گرنگی رۆشنیری که لکی لی وه رگیراوه.

ئەمە ئاوردانەۋەيەكى مېژوۋىي كورتى دامەزراندنى
 كىتېبخانەكانى شارى سلىمانى بوو لە تەمەنى ئەم حەفتا
 سالەيدا كە درىخى نەكردوۋە لە گەشە پىدان و خزمەتكردن
 لە رووى رۆشنبرى و زانستەۋە ئەۋىش بە گردنەۋەۋە دروست
 كردن و دامەزراندنى چەندىن كىتېبخانە لەم شارەدا. كەۋاتە
 جى خۆيەتى لىرەدا سەرى رىز بۆ ئەۋانە دانەۋىنن كە
 رۆژى لە رۆژان لاپەرەمىەك يان كىتېبىكىان چاپ و
 بلاوكردۆتەۋە بۆ زياتر ھۆشيار كردنەۋەى كۆمەلى
 كوردەۋارى جارىكى ترىش رىزو سوپاس و پىزانىن بۆ ھەموو
 ئەو بەرپىزو دىسۆزانەى بە پىرمەۋە ھاتن و يارمەتيان دام لە
 نوسىنەۋەى ئەم كىتېبەدا.

مارف ناسراو

۱۹۹۹/۳/۲۷

په راویزه دکان

- ۱) ټینگه‌یشتنی راستی و شورنی له روژنامنومسی کوردیدا د. کمال مزه‌هر
نه‌حمد / ۱۹۷۸ لاپره (۲۲-۲۳).
- ۲) رابورتیک سبارت به نامه‌خانلو ده‌ستوسه‌کان ماموستا شیخ محمدی خال
/ ماموستا پاپی روښو / ماموستا دیلمی نه‌کراود.
- ۳) هېمان سرچاوه‌ی پیتسو.
- ۴) گۆقاری روښنبیری نوی ژماره / ۱۰۲ / تموزی ۱۹۸۴ لاپره (۱۰۶) مه‌مود
نه‌حمد محمد.
- ۵) سرچاوه‌ی پیتسو
- ۶) ټینگه‌یشتنی راستی و شورنی له روژنامنومسی کوردیدا د. کمال مزه‌هر
نه‌حمد / ۱۹۷۸ لاپره (۴۵).
- ۷) شاری سلیمانی بزرگی دووه / نه‌کرمی مه‌مودی صالحی ره‌شه / لاپره
(۸۲)
- ۸) گۆقاری روښنبیری نوی / ژماره ۱۰۲ / تموزی ۱۹۸۴ لاپره ۱۰۷
ماموستاملا مه‌مود نه‌حمد محمد.
- ۹) کلیم صالح محمد ټمین سالی ۱۹۰۷-۱۶ / ۲ / ۱۹۸۵
- ۱۰) گۆقاری روښنبیری نوی ژماره ۱۰۲-تموزی ۱۹۸۴ لاپره (۱۰۷) مه‌مود
نه‌حمد محمد.
- ۱۱) گۆقاری روښنبیری نوی ژماره ۱۱۰ / حوزه‌یرانی ۱۹۸۶ لاپره (۲۳۴)
له‌تیف قهره‌داغی.
- ۱۲) ملا عزیز کوی ملا عدلی کوی ملا نه‌حمدی برایی قوله ره‌شه له
سالی ۱۹۲۴ له شاری سلیمانی له دایک بووه له سالی ۱۹۹۸ کۆچی دواي کردوه ، له
چارپیکوتیکه‌ی گنده‌گه‌ل بورتز کاک شادمان روژی ۱۵ / ۱۱ / ۱۹۹۸ .
- ۱۳) قادر تاغای عمتار خوی ناوی قادر سعید عومره به قادر تاغای عمتار
بغرابانگ بوو له سلیمانی له سالی ۱۸۸۲ له دایک بووه له ۱۹۷۱ مالتاویایی کردوه .
- ۱۴) گۆقاری روښنبیری نوی ژماره / ۱۱۰ ی حوزه‌یرانی ۱۹۸۶ لاپره (۲۳۶)
له‌تیف قهره‌داغی .
- ۱۵) عوسمان محمد نادر سالی ۱۹۱۰ له سلیمانی له دایک بسوه .
له‌چارپیکوتیکه‌ی له سالی خویان روژی ۲۳ / ۶ / ۱۹۹۷ به ناماده‌بوونی بورتز کاک

(۳۱) زانیارییەکانمان لە نامەیه‌کی بۆی رۆژنامه نووسم کاک هێرش محمد ئهمین که رێکۆتیی ۱۹۹۸/۹/۲۴ بۆی ناردم وهرگرت که خۆی په‌یوه‌ندییه‌کی نزیکی هه‌یه له‌گه‌ڵ بنه‌مائه‌ی مه‌لا ره‌حیمدا.

(۳۲) سه‌رحاوه‌ی یشوو

(۳۳) بیهیلۆگرافیای چیه‌وکی کوردی ۱۹۲۵-۱۹۶۹/ عوممه‌ مه‌عروف به‌رزنجی/ ۱۹۷۸/ لاپه‌ره (۷۳) په‌راوێزی (۹۴) ده‌لێت: "مستفا سانیب شاهۆ (کوردی) ده‌یه‌که له‌ نووسه‌ره‌ سه‌دا ... ده‌یه‌ ناوی خۆی هه‌روه‌ها له‌ ژێر ناوی (زه‌کی سانب) (کوردی) دا به‌ره‌مه‌ی به‌ڵێکردۆته‌وه سالی ۱۹۲۰ به‌ په‌خشانی (به‌ژ چروک) پاداشته‌ی دووه‌می رۆژنامه‌ی (پێشکه‌وتن لی وهرگرت).

(۳۴) بیهیلۆگرافیای کتێبی کوردی/ مستفا نه‌رحمان/ ۱۹۷۷ هه‌روه‌ها بیهیلۆگرافیای دووه‌مه‌ سانه‌ی کتێبی کوردی/ مستفا نه‌رحمان/ ۱۹۸۶.

(۳۵) مه‌لا سالح زویته‌ر/ له‌ سالی ۱۸۹۰ له‌ دایک بووه له‌ گه‌ره‌کی سه‌رشه‌قام له‌ سلێمانی و سالی ۱۹۶۰ کۆچی دوا‌یی کردوه‌.

(۳۶) نامه‌ی به‌رته‌ر په‌رۆفیسۆر د. عه‌زه‌دین مستفا ره‌سه‌ول رێکۆتیی ۱۹۹۹/۴/۲۶.

(۳۷) مه‌لا نوری/ ناوی خۆی محمد نوری عه‌زیز عه‌به‌دولایه‌سو ناسراوه به‌ مه‌لا نوری عه‌زیزی ماستاو له‌ چاپه‌یه‌که‌وتنه‌یه‌که‌دا رۆژی ۱۹۹۹/۴/۲۶ له‌ کتێبخانه‌که‌ی خۆی له‌ (عه‌قاری) ته‌م زانیارییه‌ی پێدا.

(۳۸) مه‌لا سالی عه‌با به‌یه‌لی سالی له‌ دایک بونی نه‌زانراوه، به‌لام ۱۹۶۵ دا مائناوایی کردوه‌.

(۳۹) له‌ چاپه‌یه‌که‌دا له‌ رۆژی ۱۹۹۸/۱۱/۲۰ له‌گه‌ڵ به‌رته‌ر مامۆستا حه‌مه به‌ژ (هۆشه‌نگ).

(۴۰) بیهیلۆگرافیای کتێبی کوردی/ مستفا نه‌رحمان/ ۱۹۷۷.

(۴۱) بیهیلۆگرافیای چیه‌وکی کوردی ۱۹۲۵-۱۹۶۹/ عوممه‌ مه‌عروف به‌رزنجی/ ۱۹۷۸/ لاپه‌ره (۸۰) په‌راوێزی (۹۷) ده‌لێت: مه‌حمود نه‌حمه‌د (نازاد) ۱۹۱۷ له‌ ره‌وانه‌ز له‌ دایک بووه، نووسه‌رو خه‌باتکه‌ریکی نه‌تسه‌ بووه له‌ سه‌ره‌تا‌دا کتێبی گوڵاڵه‌و تاده‌میزا له‌ سایه‌ی ده‌ره‌به‌گه‌دا سالی ۱۹۴۷ چاپکردوه‌ سالی ۱۹۶۰ به‌ چیه‌وکی (جوان) ده‌سته‌وه مه‌یدان له‌ رۆژنامه‌ی گوڵاره‌ کانی ته‌و سه‌ره‌مه‌ی خۆیه‌دا به‌ره‌مه‌ی به‌ڵێکردۆته‌وه.

(۴۲) له‌ چاپه‌یه‌که‌وتنه‌ی رۆژی ۱۹۹۹/۳/۲۵ له‌گه‌ڵ به‌رته‌ر عه‌فه‌ووری مه‌زا که‌ریم له‌ مانی خۆیان روتی: (محمدخه‌در کۆبی) که‌ به‌حه‌مه‌ی تاپۆ به‌ ناویه‌نگ بوو، چونکه‌ خۆی

باری تووتن له سلیمانی. سالی ۱۹۴۹ گیاره دوور خراوه توه دهست بلسهز بواره ژور
ئمشکنجه سزای بندنه یخانی چشتوه دواچار کراوه به نهمینداری کتیبخانه گشتی
سلیمانی له ۲۸/۱۰/۱۹۹۰ دا مالتاوی کردوه له بهره مه چاپکراوه کانی دیلانی
شاعیر هونرمندی دهنگخوش نهم کتیبانی بلاو کردهوه.

۱- شهرو ناشتی ۱۹۵۴.

۲- کونیه پوی شهر ۱۹۵۴.

۳- شیخ مه جودی زیندوو ۱۹۵۸.

۴- دیلان ۱۹۶۹.

۵- بازی جاران/ ۱۹۷۲، بۆ دواچار دیوانی شیعر ۱۹۷۸ که سرجیمی

شیعره کانی بوو.

۵۶) رۆژنامه ژین ژماره/ ۱۱۲۲ ای ۶ تشرینی دووه می ۱۹۵۲.

۵۷) رۆژنامه ژین ژماره/ ۱۲۷ ای کانونی یه کممی ۱۹۵۲.

۵۸) رۆژنامه ژین ژماره/ ۱۳۵ ای ۵ شوباتی ۱۹۵۳.

۵۹) رۆژنامه ژین ژماره/ ۲۸۸ ای ۱۵ مارتی ۱۹۵۶.

۶۰) رۆژنامه ژین ژماره/ ۱۳۲۰ ای ۸/۱۱/۱۹۵۶.

۶۱) گوڤاری رۆژی نوی/ ژماره (۱۱) شوباتی ۱۹۶۱ سالی یه کمم لاپه (۵۵).

۶۲) رۆژنامه هیریمی کوردستان ژماره/ ۱۰۴/ پینج شه مه ۲۲/ ۱۰/ ۱۹۹۸

لاپه (۵).

۶۳) همان سرجاوه ی پیتشو.

۶۴) همان سرجاوه.

۶۵) زۆری زانیاری نهم کتیبخانه یه لوه نامه یه دا که ماموستای هونرمند

عومرعه لی نهمین بۆ ناردم له ۲۸/۲/۱۹۹۹ وه رگرت.

۶۶) کیری سۆفی/ خۆی ناوی که ریم محمد عیدینه یه کیک بوو له لاهه خیرین

گهرمه کانو تیکۆ شهرکی نازای پارتی تحریری وه گهنی سهر به حیزبی شیوعی عیراق بوو،

ههر له تمهینی شانزه سالییه ژور چالاخانه وه ک نیشتمانپهروهریکی خباتگیت دهوری

سهر کرداییتی نوسای بینیه چه نیدین جابر په یوه ننی راستوخۆی بوه له گهل هاورێ

(فههه).

کیری سۆفی ژور چاو نه ترسانه همستا به دامه زانندنو کردنوهی کتیبخانه یه که به

ناری (بیری نوی) بلی مۆلته یاسایی رۆژم واته ئاسایشی لوه سا وه زاره تسی ناوخو ههر

خۆی سهرپرشتی و لیپر سهرای کتیبخانه که بوو دوو نیشتمانپهروهری نهماندانی پارتی

تحریری وه گهنی که ماموستایان عومرعه یه لی نهمین و خوالیخوشپهرو نه حمده غه فوور

بوو به هېوسنیکيان بېرېزيان نهم. کاتیکیش کتیبخانه کهيان پي داخرا شهيد کرمي سؤفي کموته خوشاردنوه لهم سال بؤ لئو مال کون به کون پياواني رۆژم لئوسا له دووي نه گوران تا له ري سيخورنکوه شويته کهي دهست نيشانکراو ههليان کوتايه سوري که له مالي (نوره همانی سانشي خله له گهره کی چوارباخ، نزیک مزگوتی مهحوی)، گيراو پاش تشکبهو سازاردانيکی زور توشي نه خوشي (سیل) بوو رۆژ به رۆژ تهنروستی خراپتر تبوو بي ره همانه رهوانی دادگای عورفيان کرد له بهغداد لئو بهيانيسی کرمي سؤفي تيا رهوانه کراوه رۆژيکی ساردو سوماوکړتووه توفو بهر باران بوه به تيزی يهک بيجامو کراموه له پشتي سهياره به کدا نهيان هشت هيج به تانی وجليک له گمل خوی بېرېزه بېرېزي خاتوو ناجی خوشکی شهيد کرمي گيرايوه تا سالی ۱۹۴۸ پاش ماوه يهک ساعات و هندی شتيمان بؤ هاتووه پيان راگهياندين که له نه خوشخانهی (حومديات) کۆچی دوايي کردووه تهرمه که شمان وهرنه گرتووه.

(۶۷) چاپيکتوتن له گمل بېريز ماموستا عومري عدلی نهمين ۱۱/۲/۱۹۹۹ پاشان نهم زانياريانی له نامه يه کدا بؤ ناردم به ميژوي ۲۸/۲/۱۹۹۹.

(۶۸) چاپيکتوتن له گمل بېريز ماموستا ناجی خوشکی شهيد کرمي سؤفي رۆزی ۳/۵/۱۹۹۹ له مالي خزيان وينی شهيديشم لي وهرگرت.

(۶۹) کاک سديق سالح لاويکی رۆشنبيرو دلسوژه نيتا له (نوشيقي نتهويی کورستان) کارده کا.

(۷۰) رۆزی ۱۵/۱۱/۱۹۹۹ هاورېزی خوشويستم کاک سديق سالح دوانزه به لگه نامه ي لسمو کتیبخانهی رووناکی بؤ فوتوکزی کردم که زؤريسي زانياريم لئو به لگه نامه ي وهرگرت.

(۷۱) ههمان نامه که رۆزی ۲۸/۲/۱۹۹۹ له بېريز ماموستا عومر عدلی نهمينم وهرگرت.

(۷۲) مدهوش (محمد عدلی کوري سؤفي محمد حاجی مستفا پاشای قوريانيه سالی ۱۹۱۹ له شاری سلیمانی هاتوتووه دنياوه، له شيعرو چيژکدا بهرهمي به دهستوه داو چهند چيژکيکی به چاپ گهيانندوه / بيبليوگرافيای چيژکی کوردی ۱۹۲۵-۱۹۶۹ عومر معروف بهرزي پيراويزی (۲۱۷). لاپره (۱۳۴) وه له شوياتی ۱۹۹۴ مالتارايی کرد.

مدهوش له ژيانيدا نهم کتیبخانهشی به چاپ گهيانندوه بلاوکردوتووه.
 ۱- دل و گول ۲- سرگول ۳- هميشه به هار ۴- نهرمان چي لي هات ۵- شيرين
 ۶- دلی کچان ۷- دلی کوران پاشانیش سرجهمی شيعره کانی له ژير ناوی يانی دلان
 بلاوکردوه.

(۸۱) بهرگی پشتووی گۆقاری هیوا ژماره ۱۰/۹ سالی دووهم نیسانو مایسی

۱۹۵۹

(۸۲) سالار مهجید سالح له شاری سلیمانی سالی ۱۹۴۲ له دایکبوه /
چاپونیکوتن له هۆلی خوتندنهوهی کتیبخانهی شونینوار ۱۸/۴/۱۹۹۹
(۸۳) همرهمان چاپونیکوتن.

(۸۴) نهخۆل / ناوی خۆی نهحمده دهرويش عهبدووللايه برای شاعیری کۆچکردوو
(کامهوان موکریبه) له سالی ۱۹۱۱ له گهوه کی ده رگهزتی سلیمانی له دایکبوه له
۱۹۸۸/۹/۲۹ مائناوایی کردوه له بهرهمه چاپکراوه کانی تا ئهمهژ ئهمانه.
۱- پهیمان و شیوه / نهخۆل / ۱۹۷۰ سلیمانی چاپخانهی راپورین (۷۶) لاپهرو
۲- دیوانی نهخۆل / نهخۆل / ۱۹۸۳ بهغداد چاپخانهی ئهیی بهغدادی.

(۸۵) حاجی حسن فستاح سعید له سالی ۱۹۲۴ له دایک بووه له
۱۹۹۱/۳/۱۱ مائناوایی کردوه.

(۸۶) کاکهی فەلاح / ناوی خۆی حممه حممه ئهمین قادرو به کاکهی فەلاح وه
شاعیریک بهناوبانگه له سالی ۱۹۲۸ له دایک بووه له کۆری تیکۆشانا گرتو راونانی
زۆری بینیه ئهشکهنجو سزای زستانه کانی " نوگره سلمان و ئهبو غریبی " زۆر چهشتوه
له سالی ۱۹۷۴ له دهزگای چاپ و بلاکردنهوهی کوردی " له بهغداد له گۆقاری بهیان
وهک نووسهرو رۆژنامه نووس و لیتیرسرای گۆقاره که دانراوه سهرپرشتی لاپهرو
(ئهدبو ژبان) ی رۆژنامهی هاوکاریشی ده کرد پاتان له سالی ۱۹۷۶ بو به بهرته بهری
دهزگای پهخش و بلاکردنهوه (دار الوطنیه) له سلیمانی همر پاش سالتیک وازی هیتاو
خۆی خانه نشین کردو گهراپهوه سهر چاپخانه کهی له سلیمانی. سالی ۱۹۹۰ مائناوایی
کرد.

(۸۷) مارف ناسراو / ناوی مارف کوریم سالح حممه ئهمین) له ۱۹۴۳/۳/۲۹
له گهوه کی کانیکان له دایکبوه.. ئیستا له وهزارهتی رۆشنیری له رۆژنامهی ههریمی
کوردستان وهک رۆژنامه نووس کار دهکا.

(۸۸) گۆقاری رۆشنیری نوی ژماره (۱۰۲) سالی ۱۹۸۳ لاپهرو (۱۱۴) (ئاوینسی
ژنم) شاکر فمتاح.

(۸۹) سهرچاوهی پیتشو لاپهرو (۱۱۶)

(۹۰) رۆژنامهی (خورمال) شاکیر فمتاح زنجیهی ژماره (۵۵) سالی ۱۹۸۳

(۹۱) رۆژنامهی (باسره) شاکیر فمتاح زنجیهی ژماره (۷۷) سالی ۱۹۸۵

(۹۲) رۆژنامهی (چمچنمال) شاکیر فمتاح زنجیهی ژماره (۵۵) سالی ۱۹۸۳

(۹۳) رۆژنامهی (ئاگرێ) شاکیر فمتاح زنجیهی ژماره (۶۵) سالی ۱۹۸۴

- (۹۴) نهاییه انسان مرموق (بقلم طه بابان المحامی / صحيفة الاتحاد العدد ۲۶۹) ص ۱۵ فی ۱۹۹۸/۵/۳۰.
- (۹۵) جمال محمد نمین سالی ۱۹۴۵ له گهره کی گۆزله له سلیمانی له دایک بووه چاوپیتکوتنی رۆژی ۱۹۹۷/۱۰/۹ تم زانیاریانم لی وهرگرت.
- (۹۶) عومر عبدالرهمان رهحیم له گهره کی کانیسکان له سلیمانی سالی ۱۹۳۵ له دایک بووه رۆژی ۱۹۹۸/۹/۱۰ له چاوپیتکوتنیکدا له کتیبخانه کی خوی سر له بیریانی تم زانیاریانی پیدام.
- (۹۷) شیخ ثنهور / ناوی خوی ثنهور تیبراهیم رهشیدو له گهره کی گۆزله له سلیمانی سالی ۱۹۳۳ له دایک بووه.
- (۹۸) خوالینخوش بوو ماموستا عبداللآ جهوهه تزفیک له سالی ۱۹۲۰ له سلیمانی له دایکبوو له سالی ۱۹۸۲ مالتاواپی کردوه.
- (۹۹) چاوپیتکوتن له گهل شیخ ثنهور رۆژی ۱۹۹۷/۹/۷ گازینوی شهب.
- (۱۰۰) نوری وهشی / ناوی نوری محمد نمین قادرو له سالی ۱۹۳۵ له گهره کی کانیسکان له سلیمانی له دایک بووه ههر لهوتشهوه خوتندنگای سههتایی و ناوهندی و ئامادهیی بازرگانی تنواو کردوه. له سالی ۱۹۵۳ بهشیعرو پمخشان له رۆژنامه گۆزاره کانی ئوسادا (ژین و هتاو پیتشکوتن) دهستی کردوه بهلاوکردنوهی بهرهمه کانی، ههرهها چیۆک نامشی نووسیوه. وهک رۆژنامه نووسیک له رۆژنامه کانی (ژینوو بپواو گۆزاری شارهوانی سلیمانی) کاری رۆژنامه نووسی کردوه له ژبانی خوتندکاریدا چهندین جارگهپاوه دوورخراوهتسه له خوتندنگا. سالی ۱۹۵۵ وهک تهکتیرکی سههکوتوو له ههموو ئهو شاتزگهواندا که نمایشی تیا کردوه دهوری سههه کی تیا بینیهوه سهلیقه دار بووه تیایاندا، سالی ۱۹۵۷ بۆته فهرمانبهو له شارهوانی سلیمانی. ئهناامیکی چالاکی دامهزرتنهوی کۆمهلی هونهره جوانهکان) بوه ئیستا فهرمانبهو له شارهوانی بهشی راگیانندن.
- (۱۰۱) له چاوپیتکوتنیکدا که له شارهوانی لهگهلم کرد رۆژی ۱۹۹۹/۴/۱ پاشان ژباننامهی خوی بۆ ناردم بهبهرواری ۱۹۹۹/۴/۴.
- (۱۰۲) نامه بیهرتیز پروفیسور د. عزهدين مستغفا رهسول له ۱۹۹۹/۴/۲۶.
- (۱۰۳) نامه برای روشنیهو خوشبویتم ماموستا شیخ حههین نیگرکه جاری له ۱۹۹۹/۵/۱۷.

- ۱۰۴ (گۆڤاری به‌یان / ژماره (۹۳) کانوونی یه‌که‌م سالی ۱۹۸۳ لاپه‌ره (۸۴)
 ۱۰۵ (سهرچاوه‌ی پیشوو.

سهرچاوه‌کان

- ۱- تیگه‌یشتنی راستی و شوینی له رۆژنامه نووسی کوردیدا / د. کهمال مه‌زه‌هر
 نه‌جید / ۱۹۷۸
- ۲- بیبلیۆگرافیای چیۆکی کوردی ۱۹۲۵-۱۹۶۹ / شومهر مه‌تروف به‌رزنجی /
 ۱۹۷۸
- ۳- راپۆرتیک سبهاره‌ت نامه‌خانه‌وه‌ستوو سه‌کان / شیخ محمادی خال / رۆنیۆ /
 میژووی له‌سه‌ر نیه.
- ۴- کۆمه‌لی زانستی له سلیمانی / غه‌فور میزرا کهریم / ۱۹۸۵
- ۵- رابهری رۆژنامه‌گه‌ری کوردی / جهمال خه‌زنه‌دار / ۱۹۷۳
- ۶- شاری سلیمانی / به‌رگی یه‌که‌م / ته‌که‌رم مه‌حمود سالح ره‌شه.
- ۷- سلیمانی شاره‌ گه‌شاهه‌که‌م / به‌رگی یه‌که‌م / جهمال بابان / به‌غداد / ۱۹۹۷
- ۸- رۆژی کورد (۱۹۱۳) / جهمال خه‌زنه‌دار / ۱۹۸۱
- ۹- دیوانی ته‌ه‌خۆل / ته‌ه‌خۆل / ۱۹۸۵
- ۱۰- دیوانی کاکه‌ی فه‌لاح / کاکه‌ی فه‌لاح / ۱۹۸۰
- ۱۱- بیبلیۆگرافیای کتیبی کوردی / مسته‌فا نه‌ریمان / ۱۹۷۷
- ۱۲- بیبلیۆگرافیای سه‌د سال کتیبی کوردی / مسته‌فا نه‌ریمان / ۱۹۸۶
- ۱۳- رۆژی کوردستان / جهمال خه‌زنه‌دار / ۱۹۷۳
- ۱۴- بانگی کوردستان / جهمال خه‌زنه‌دار / ۱۹۷۴
- ۱۵- چیۆکی هونه‌ری کوردی ۱۹۲۵- ۱۹۶۰ / حه‌سین عارف / ۱۹۷۷
- ۱۶- تاریخ الصحافه الکوردیه فی العراق / جبار عه‌مد جباری / ۱۹۷۵
- ۱۷- گه‌شتی شارباژێر له سالی ۱۹۲۹ / شاکر نتاح / ۱۹۷۲
- ۱۸- گه‌شتی پینجوتن له سالی ۱۹۳۰ / شاکر فتاح / ۱۹۷۳
- ۱۹- خه‌باتی رۆشنه‌بیران (یاد نامه‌ی سالی ۱۹۳۱ / شاکر فتاح / ۱۹۷۴
- ۲۰- گه‌شتی سه‌رۆچک له سالی ۱۹۳۲ / شاکر فتاح / ۱۹۷۲
- ۲۱- گه‌شتی هه‌له‌به‌ه‌و هه‌ورامان له سالی ۱۹۳۳ / شاکر فتاح / ۱۹۷۳
- ۲۲- رۆژنامه‌ی خورمان / ۱۹۴۰ / شاکر فتاح / ۱۹۸۳
- ۲۳- رۆژنامه‌ی باسه‌ره / ۱۹۴۲ / شاکر فتاح / ۱۹۸۵

- ۲۴- گشتی چمچمال / ۱۹۴۶ / شاکرفتاح / ۱۹۸۳
 ۲۵- روژنامی ناکری / ۱۹۵۰ / شاکرفتاح / ۱۹۸۴
 ۲۶- بیبلیوگرافیای چیرۆکی کوردی / ۱۹۲۵-۱۹۸۲ / حسین عارف / ۱۹۸۷

روژنامه و گوڤاره کان

- ۱- روژنامی پیتشکوتن هه‌موو ژماره کانی .
 ۲- روژنامی ژبان ژین، هاوکاری، ناسۆ، هه‌رتمی کوردستان
 ۳- گوڤاری گه‌لاوێژ ژماره- ۱۱ سالی ۶ / تشرینی دوهم ۱۹۴۵
 ۴- گوڤاری هیوا ژماره- ۹، ۱۰ سالی دوهم نیسان و مایس ۱۹۵۹
 ۵- گوڤاری روژی نوی ژماره / ۱۱ / شویاتی ۱۹۶۱
 ۶- گوڤاری روژنبیری نوی ژماره / ۱۰۲ / تهموزی ۱۹۸۴ / مه‌لا مه‌حمود نه‌حمه‌د
 ۷- گوڤاری روژنبیری نوی / ۱۱۰ / هوزه‌یران ۱۹۸۶ / له‌تیف قه‌ره‌داغی.

نامه کان

- ۱- نامه‌ی به‌ریژ مامۆستا عومهر عه‌لی ئەمین ۲/۲۸ / ۱۹۹۹
 ۲- نامه‌ی برای روژنامه نووس کاک هێرش محممه‌ ئەمین له ۲۴ / ۹ / ۱۹۹۸
 ۳- نامه‌ی به‌ریژ هونهرمه‌ند نوری وه‌شتی له ۴ / ۴ / ۱۹۹۹
 ۴- نامه‌ی پرۆفیسۆر د. عه‌زه‌دین مسته‌فا ره‌سول ۲۴ / ۴ / ۱۹۹۹

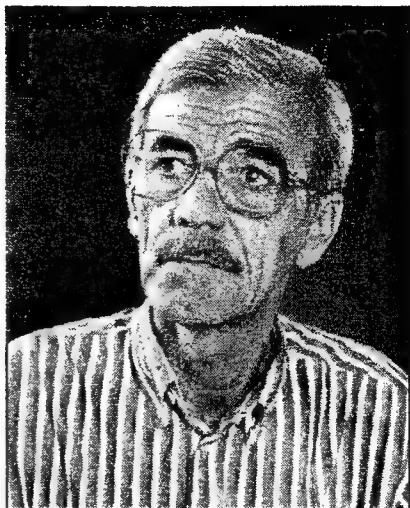
چاپیکه‌وتنه‌کان

- ۱- به‌ریژ عوسمان محممه‌ نادر ۲۳ / ۶ / ۱۹۹۷ مالتی خۆیان سه‌ر له‌ به‌دیانی
 ۲- شینخ ئەنهور ئیبراهیم ره‌شید له ۷ / ۹ / ۱۹۹۷ گازی‌نۆی شه‌عب.
 ۳- جه‌مال محممه‌ ئەمین له ۹ / ۱۰ / ۱۹۹۷ دوکانه‌کی خۆی
 ۴- عوسمان محممه‌ نادر نه ۱۲ / ۴ / ۱۹۹۸ مالتی خۆیان سه‌ر له‌به‌دیانی.
 ۵- مامۆستا عومهر مه‌سروف به‌رزنجی ۱۸ / ۱۰ / ۱۹۹۸ گازی‌نۆی شه‌عب

مارف ناسراو

مارف گهریم سائج
 (ناسراو) له رۆژی
 ۲۳ مارتى ۱۹۴۳ له گهرهكى
 كانیسان له سلیمانی له
 دایك بووه له ساى ۱۹۶۷
 ناوهندی تهواو كردوووه
 ههر لهو سالدادا بوو به
 كتیب فروشو له ساى
 ۱۹۷۱ بووبه ئه ندامى
 كۆمهلى هونهرو وێژهى
 كوردی له ساى ۱۹۷۲ له

رۆژنامەى (ژين) گە مامۆستای کاکەى فەلاح دەرى ئەکرد
 کارى ئەکرد ھەر لەو سالتەدا لە بەغدا بوە ئەندامى دەستەى
 بەرپۆمبەى کۆمەلّ لقی بەغداد لە سالى ۱۹۷۴ لە رۆژنامەى
 ھاوکارى کارى رۆژنامە نووسى ئەکرد ھەر ھەمان سال بو بە
 ئەندامى کارای سەندیکای رۆژنامە نووسانى عێراق لە ۱۹۷۷
 کۆمەلە شیعری (سەرچنار)ى چاپ کرد سالى ۱۹۷۹ بو بە
 ئەندامى یەکیتى نووسەرانی کورد لقی سلیمانی ۱۹۹۶/۳/۳۰
 یەکیک بوو لە دامەزرێنەرانی رۆژنامەى ھەریمی کوردستان
 خولی دووهم لە فێستقالي (۹۹) یادی رۆژنامەگەری کوردیدا

شکوٰ نامەى وەزارەتى رۆشەنبىرى و بىنكەى ئەدەبى گەلاوېژى پى
 بەخىراوہ سالى ۱۹۹۸ كۆمەلە شىعەرى (رووبار كە بۆ دەرى
 ئەدوئ) ى چاپو بلاو كەردۆتەوہ سالى ۱۹۹۸ بۆ بە ئەندامى
 بىنكەى ئەدەبى رووناكبىرى گەلاوېژ لە يادى داگىرساندى
 مۆمى سى سالى رۆژنامەى ھەرىمى كوردستاندا (رېژنامە) ى
 وەزارەتى رۆشەنبىرى پىبەخىراوہ. ئىستا لە رۆژنامەى
 ھەرىمى كوردستان و رۆژانەى سلىمانى وەك رۆژنامە نووس
 كار دەكات. لە ھەفتاكانەوہ لە زوربەى رۆژنامەو گۆفارەكان
 ووتارو شىعرو نووسىنى بلاو كەردۆتەوہ.

ئەدەبىياتىي ۋە بىئوگرافىيەلىك ۋەزىرەتتىكى رۇشنىيىرى ئىلى ۱۹۹۹ دا چاپلىنىدىغان ۋە ھاۋىكارلىق كىتابلىرى

رد نومۇرى	ئىسمى	ئىسمى	چاپلىنىدىغان جاي
۱	سىندىراتىنى بەشەشت	قوبادىي جەلى زائىم	چاپلىرى
۲	كۆرۈنى خوتۇن	غەفور سالىم	چاپلىرى
۳	مەركىي سوشاب	غەلى كىرىم	چاپلىرى
۴	بەسەرھاتى كەلەپىداۋىك	ۋەزىرەتتىكى رۇشنىيىرى ئىلى ۱۹۹۹ دا چاپلىنىدىغان ۋە ھاۋىكارلىق كىتابلىرى	چاپلىرى
۵	مىژۋىي ھۆزى جاف	خەسەن قەھرىمى جاف	چاپلىرى
۶	تۈرۈكەي دەلىيا	ئەلى كىرىم مەھرىم	چاپلىرى
۷	سەرەتايەكى زامان ناسى	مىدىيا	چاپلىرى
۸	بىئوگرافىيەلىك كۆرۈم ۋەزىرەتتىكى رۇشنىيىرى ئىلى ۱۹۹۹	ئەكرەم قەھرىمى	چاپلىرى
۹	كۆرۈم	ۋ. د. د. عىزەدىن مەھرىم	چاپلىرى
۱۰	ئامىلىكى چالاكىيەكانى ۋەزىرەتتىكى رۇشنىيىرى ئىلى ۱۹۹۹	ئامادەكردىنى قەھرىمى زامان	چاپلىرى
۱۱	خەيسەخاننى نەقىب	پەخشان جەلال خەلىد	چاپلىرى
۱۲	ۋەتەنەي بىرگەرى پۇلى يەكەم ۋە نەھەمى سەرەتايى	غەلى ئەھمەد	چاپلىرى
۱۳	ئىنسىكلۇپىدىيەلىك كىمىيا	جەمال غەبىر	چاپلىرى
۱۴	كۆرۈم جۇگرافىيەلىك كۆرۈم	كىرىم زەند	چاپلىرى
۱۵	نەھەمى قەھرىمى چىن ئەكۈيۈ ھاتۇن	سالىم مەھمەد	چاپلىرى
۱۶	مەھمەدكان بىئوگرافىيەلىك	ۋ. ياسىن بەزىجى	چاپلىرى
۱۷	مىزى مەھمەد	ئومىد ئاشنا	چاپلىرى
۱۸	ھەلىلى دىل	بۇر تۈرەدىن	چاپلىرى
۲۰	بەتەكانىي مەھمەد نەھەمى	فۇاد قەھرىمى	چاپلىرى
۲۰	ۋەتەنەي خۇشەك	رۇف قەھرىمى	چاپلىرى
۲۱	كۆرۈم بەتەكانىي خۇر	ھوشيار بەزىجى	چاپلىرى
۲۲	كۆرۈم بەتەكانىي بەھرىمى سەھرىمى	مەھمەد كاكە رەش	چاپلىرى
۲۳	كۆرۈم بەتەكانىي بۇ ئامۇزگار بەتەكانىي دايەم بەتەكانىي	ۋ. خەسەن ئەبەل كىرىم خانەي مەندەلەن ب. گ. رۇشنىيىرى ۋە ھەتە	چاپلىرى
۲۴	كۆرۈم بەتەكانىي پاشا	ۋ. ئەتەف مەھمەد خانەي مەندەلەن ب. گ. رۇشنىيىرى ۋە ھەتە	چاپلىرى

		ب.گ. رۇشنپېرى و ھۈنەر		
چاپكردن	مىژويى	و. بۇرھان قانع	گېزىۋى پۈلەندە	۲۱
ھاۋكارى	رۇژنامەگىرى	ژمارە (۴) ى گۇڭار	گۇڭار دايەلۈك	۲۲
ھاۋكارى	رۇژنامەگىرى	ژمارە (۹) ى گۇڭار	گۇڭارى شانۇ	۲۳
ھاۋكارى	رۇژنامەگىرى	گۇڭار	گۇڭارى ئاران	۲۴
ھاۋكارى	رۇژنامەگىرى	ئامادەكردنى ئومىد ئاشنا	دىيارىك بۇيادى سەدويەك سالەي رۇژنامەگىرى كورد	۲۵
چاپكردن	كۆمەلەيتى	فۇاد طاهر صادق	كۆمەلەزنى و كورد	۲۶
چاپكردن	ھۇنراۋە	شازىن ھېرش	باخچە رەژوۋەكانى حەقىقەت	۲۷
چاپكردن	ھۇنراۋە	ھىدىق بۇرەكەيى	ئاويىر	۲۸
چاپكردن	پەخشان	بەناز كويستانى	ھەناسەپەك لە تەنھاپىدا	۲۹
چاپكردن	ھۇنراۋە	رەمىزى مەلا مارق	دىۋانى رەمىزى مەلا مارق	۳۰
چاپكردن	مىژويى	رۇوف عثمان	ھەپسەخانى ئەقىب لە ئاۋىنەي مىژودا	۳۱
چاپكردن	رۇمان	گورد غازەباني	چارە نووس	۳۲
چاپكردن	مىژويى	مەلا جەمىل رۇژبەياني	مدن كوردية قديمە	۳۳
چاپكردن	چېرۇكى مىلان	ۋەرگىرانى نورى سەيد قانر ب. رۇشنپېرى و ھۈنەر	خۇزگەكانى بەرد ھەلگەنىك	۳۴

ئەۋگىتىپ و بلاۋگراۋالەي و مزارەتى رۇشنپېرى لە سالى ۲۰۰۰ دا چاپى كوردوون و ھاۋكارى كوردوون

چاپكردن	چېرۇكى كىتەپ	ئاۋىس خاۋەن كىتەپ	ئاۋىس كىتەپ	
چاپكردن	ھۇنراۋە	محمد كەساس	مىنال و شىعر	
چاپكردن	لىكۈلەنەۋە	و. مەجىد صالح	رۇژنامەگىرى	
چاپكردن	كۆمەلەيتى	سەردار خىر ھىسەن	ئافرىت لە مۇسىقاۋ گۇڭارنى كوردىدا	
چاپكردن	مىژويى	ئەھمەد باۋەر	ئۆزەمىرگورد	
چاپكردن	چېرۇك	محمد رحيم رمضان	دەچل نىرگىز	
چاپكردن	مىژويى	مارف ئاسراۋ	مىژويى كىتەپخانەكانى سەلىمانى	
چاپكردن	شانۋىيى	و. ئاشتى عوسمان دانش	شاھىت	
چاپكردن	رۇژنامەگىرى	و. شىرەزاد ھىسەن	ھەقتەبزانى	
چاپكردن	زانستى	و. جلال خەلف	چەند گىيوگرافى و دىمەنىكى دەروۋى	
چاپكردن	زانستى	كەمال جلال غرىب	قەھەنگى زەۋى زانى ۋىنەدار	
چاپكردن	شانۋىيى	عەلى كەرىم	لەبازنەي شانۋادا	
چاپكردن	كۆمەلەيتى	و. ھىدىق صالح	بوزاندەنەۋى رۇشنپېرى ۋەتەنەۋىيى كورد	
چاپكردن	كۆمەلەيتى	سەلام مەنمى	چەند بابەتلىك دەربارى كەلتورى نەتەۋى كورد	
ھاۋكارى	چېرۇكى	ياسىن قانر بەرزىجى	مەركى ۋەنەۋەشە	

